γρηγοριος ο παλαμας

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΕΤΟΣ ΝΕ' ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1972 ΤΕΥΧΟΣ 631

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΝ
ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ

ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΝ Α΄

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ, ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΛΕΩΝΙΔΟΥ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΙΩΑΝ. Ε. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ, ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ
ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Γ. Α. ΤΣΑΝΑΝΑΣ, ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος

(ἐκ τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου Θωμ. καὶ Θεοχ. Προβατάκη)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἂν ἡ ἀγάπη ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύνολον τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος εἶναι «μεῖζον» χάρισμα καὶ «καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸς» (Α' Κορ. 12, 31), τότε εὑρισκόμεθα ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ μυστικοῦ τῆς ἀκτινοβολίας, τῆς τόλμης καὶ τῶν μεγάλων βημάτων τοῦ Ἀθηναγόρα, τοῦ κατ' ἐξοχὴν Πατριάρχου τῆς Ἀγάπης. Ἡ ἀγάπη αὕτη ἐπτέρωσε καὶ ἐκινητοποίησε τὴν θεολογικὴν σκέψιν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν διὰ μίαν νέαν, ἀξίαν τῆς ἱστορίας καὶ ἀποστολῆς της, ὀρθόδοξον παρουσίαν κατὰ τὰ αἰτήματα τῶν κρισίμων καιρῶν μας.

Μᾶς λείπει πολὺ ἡ βιβλικὴ καὶ καθ' ὅλα οἰκουμενικὴ μορφὴ τοῦ Ἀθηναγόρα... Αἰσθανόμεθα τὴν ἀνάγκην νὰ διελεχθῶμεν μαζί του, νὰ ἐκφράσωμεν πρὸς αὐτὸν τὴν εὐγνωμοσύνην μας δι' ὅσα ἀγαθὰ κατέλιπε μὲ τὴν πολιτείαν καὶ διακονίαν του καὶ νὰ δοξάσωμεν οὕτω τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν τὸν χαρισάμενον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Του τοιοῦτον πρωτοπόρον ἡγέτην. Οἱ λόγοι οὗτοι ὤθησαν τὸ Περιοδικὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν, ὅπως ἤδη ἀνήγγειλε εἰς τὸ προηγούμενον τεῦχος, νὰ ἀφιερώσῃ τὸ παρὸν εἰς τὴν σεπτὴν μνήμην τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου.

Τὰ πρῶτα πέντε ἄρθρα τοῦ ἀφιερώματος δημοσιεύονται ἐδῶ πρωτοτύπως, τὰ δὲ ὑπόλοιπα ἀναδημοσιεύονται ἐκ τοῦ Δελτίου «Ἐπίσκεψις» (ἀριθ. 58). Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, ὁ καθηγ. κ. Ἰ. Καλογήρου ἐκθέτει τὴν ἐκκλησιαστικὴν οἰκουμενικὴν πολιτικὴν τοῦ Ἀθηναγόρα· ὁ καθηγ. κ. Π. Χρήστου ἐξαίρει συνολικῶς τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· ὁ καθηγ. κ. Ἰ. Ἀναστασίου παρουσιάζει αὐτὸν ὡς οἰκουμενικὸν κήρυκα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης· ὁ καθηγ. κ. Κ. Φράγκος ἐπιχειρεῖ μίαν μορφωτικὴν ἀνάλυσιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἐνῷ ὁ γυμνασιάρχης κ. Π. Ρόκκος ἀσχολεῖται περὶ αὐτὸν ὡς ὁραματιστὴν τῆς παγχριστιανικῆς ἑνότητος. Μετὰ τὰ μηνύματα ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἄλλων ἡγετῶν ἐκ διαφόρων σημείων τῆς οἰκουμένης παρατίθεται ὁ ἐπικήδει-

ος τοῦ Σεβ. Μητροπ. Πέργης κ. Εὐαγγέλου· ὁ καθηγ. κ. Ν. Νησιώτης μελετᾷ τὸν Ἀθηναγόραν ὡς ἱεράρχην ἀποστολικόν, δυναμικόν, ἀνακαινιστήν, εἰρηνικὸν ἐπαναστατικόν, ὡς Πατριάρχην δι' ὅλους καὶ δι' ὅλας τὰς Ἐκκλησίας, ἐνῷ ὁ καθηγ. κ. Ol. Clément ὡς ἄνθρωπον τῆς χριστιανικῆς μαρτυρίας μὲ βάσιν τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἀείμνηστος ἔβλεπε προσωπικῶς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὴν σχέσιν Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ὡς καὶ τὸν κόσμον καθόλου. Ἐκτεταμένον βιογραφικὸν σημείωμα τοῦ Πατριάρχου καὶ πίναξ ὀρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων ἀντιπροσώπων παραστάντων εἰς τὴν κηδείαν αὐτοῦ κατακλείουν τὸ ἀφιέρωμα.

'Ιωάννου 'Ορ. Καλογήρου
Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ 'Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΕΓΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΠΙΤΕΥΓΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΑΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ

Ἡ κατὰ τὸν παρελθόντα 'Ιούλιον εἰς Κύριον ἐκδημία τοῦ Παναγιωτάτου καὶ Σεβασμιωτάτου 'Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ 'Αθηναγόρου ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς σύμπαντα τὸν ὀρθόδοξον κόσμον, ἰδιαιτέρως δὲ βεβαίως εἰς τὸν ἑλληνικόν, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ εἰς τὸν ὑπόλοιπον χριστιανικὸν κόσμον τῆς Οἰκουμένης, μὲ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς γενικῆς θλίψεως διὰ τὴν στέρησιν τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου, νὰ ἐκφράσουν ἅπαντες παντοιοτρόπως καὶ τοὺς στοχασμούς των καὶ τὰς πεποιθήσεις των περὶ τοῦ τί ἐσήμαινεν ἀκριβῶς διὰ τὴν 'Ορθοδοξίαν καὶ τὴν Χριστιανοσύνην τὸ ἔργον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι τόσον ἀδιασπάστως συνδεδεμένον μὲ τὸ σεπτὸν καὶ μακαριστὸν πρόσωπόν του.

Μὲ ἰδιαιτέραν δικαίαν ἔμφασιν ἐτονίσθησαν, καὶ τονίζονται, αἱ προηγηθεῖσαι τῆς μακρᾶς Πατριαρχείας του φάσεις τῆς ἐπὶ ἑξήκοντα δύο συναπτὰ ἔτη πολυκυμάντου διακονίας του εἰς τὴν ἐπὶ τῆς γῆς στρατευομένην 'Εκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ· ἡ εὐθὺς μετὰ τὰς ἐν Χάλκῃ θεολογικὰς σπουδάς του ἐπὶ ὀκταετίαν, ἀπὸ τοῦ 1910, ὡς διακόνου ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐθνικὴ κατὰ τὰς τότε συνθήκας δρᾶσις του, πρῶτον, εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Πελαγονίας (Μοναστηρίου)· ἀκολούθως ἡ ὡς διακόνου εἰσέτι ἐπὶ τετραετίαν, 1919 - 1922, προσφορὰ τῶν ὑπηρεσιῶν του εἰς τὴν Ἱερὰν 'Αρχιεπισκοπὴν 'Αθηνῶν ὡς Γραμματέως αὐτῆς· ἡ ἀπὸ τῆς θέσεως ἐκείνης, μετὰ ὀλιγοήμερον παραμονὴν εἰς τὸν ἱερατικὸν βαθμὸν τοῦ πρεσβυτέρου, ἀνύψωσίς του εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν βαθμὸν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Μητροπολίτου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κερκύρας καὶ Παξῶν· ἡ ἐπὶ ὀκταετίαν ἐκεῖ ποιμαντορία του, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ καταφανοῦν τὰ ἔξοχα παντοειδῆ πνευματικὰ καὶ διοικητικὰ προσόντα του, εἰς τρόπον ὥστε ἡ περίοδος ἐκείνη ν' ἀποβῇ ἡ προκριματικὴ ἐπιτυχὴς δοκιμασία διὰ τὴν προώθησίν του εἰς σπουδαιοτέρας, ἀπὸ ἀπόψεως ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνάγκης, καὶ

ὑψηλοτέρας, ἀπὸ ἀπόψεως προσφορᾶς ἐκ μέρους του, ἐκκλησιαστικὰς ἐπάλξεις, εἰς τὰς ὁποίας θὰ κληθῇ ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἀθηναγόρας νὰ προσφέρῃ τὰς μεγαλυτέρας καὶ μεγίστας τελικῶς ὑπηρεσίας του. Οὕτως ἐπὶ δεκαοκταετίαν, ἀπὸ τοῦ 1930 μέχρι τοῦ 1948, ὁ εἰς Ἀρχιεπίσκοπον Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, εἰς λίαν κρίσιμον τότε διὰ τὴν ἐκεῖ Ὁμογένειαν ἐποχήν, ἀνεδειχθεὶς Ἀθηναγόρας θὰ διαπρέψῃ ὡς πρότυπον πραγματικῶς ἀποστολικῶς λιτοῦ καὶ ἀσκητικοῦ ποιμένος, ἀνυστάκτου φροντιστοῦ καὶ στοργικοῦ πατρὸς τοῦ ἀνὰ τὴν ἀχανῆ μεγάλην Ἤπειρον διεσκορπισμένου ποιμνίου του, τὸ ὁποῖον εἶχε παραλάβει εἰς κατάστασιν μόλις τότε ἐπιτευχθείσης πρώτης ἀνασυντάξεώς του ἐκ μακροχρονίων πολυειδῶν διαμαχῶν καὶ διαιρέσεων. Αὐτὸς διὰ μεθοδικῶν καὶ συστηματικῶν ποιμαντικῶν φροντίδων, δι' ἀλληλοδιαδόχων μεγάλων ἔργων, φύσεως ἐκκλησιαστικῆς, θρησκευτικῆς, κοινωνικῆς, ἐκπαιδευτικῆς καὶ ἄλλης συναφοῦς πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς, θὰ συνενώσῃ τελικῶς τὸ ποίμνιον περὶ τὴν ὀρθόδοξον ἑλληνοχριστιανικὴν παράδοσίν του· θὰ τὸ καθοδηγήσῃ καὶ θὰ τὸ ὁδηγήσῃ σταθερῶς εἰς τὴν ὑπὸ τῆς παραδόσεως ταύτης, ἐν ὑπὸ τοῦ δυναμισμοῦ αὐτῆς προσδιοριζομένῃ καὶ ἐπιτυγχανομένῃ προσαρμογῇ πρὸς τὰς ἑκάστοτε συνθήκας καὶ περιστάσεις, ἄριστα γονιμοποιουμένην πνευματικὴν καὶ ποιμαντικὴν ἀναγέννησιν, πρόοδον καὶ ἀκμήν. Αὐτὸς θὰ στερεώσῃ, καὶ διὰ τὴν μελλοντικὴν διαδοχὴν τοῦ ἔργου του, ἐπὶ ἀκλονήτων πλέον βάσεων τὴν εἰς τὸν «Νέον» λεγόμενον κόσμον μεγάλην Ὁμογένειαν, τὴν διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς διαμορφώσεώς της τὴν βαθυτέραν καὶ γνησιωτέραν ὀντότητά της ἢ οὐσίαν της διατηροῦσαν καὶ διαδηλοῦσαν, ἐν μέσῳ ἀκριβῶς ραγδαίως ἐξελισσομένων ἐκεῖ συνθηκῶν ἀπαιτουμένης γενικῆς ἐντάσεως καὶ πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν ἀναδείξεως, διὰ πραγματικὴν θετικὴν συνεισφορὰν εἰς τὸ κατὰ πλείστας ὅσας πλευρὰς ἐπιδιωκόμενον ἐκεῖ κοινὸν ἀγαθόν.

Αὗται ὑπῆρξαν αἱ πασίγνωστοι πλέον φάσεις τῆς καρποφόρου ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς διακονίας τοῦ ἀοιδίμου Ἀθηναγόρου μέχρι τῆς κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1948 ἐκλογῆς του ὡς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1949 ἀνόδου του εἰς τὸν εὐκλεῆ Πατριαρχικὸν Θρόνον τοῦ ταπεινοῦ σήμερον Φαναρίου. Τὸν θρόνον τοῦτον θὰ λαμπρύνῃ ὁ Ἀθηναγόρας Α' ἐπὶ 22 ἔτη, ὡς 267ος εἰς τὴν ἱστορικὴν σειρὰν τῆς ἐπισκοπικῆς καὶ πατριαρχικῆς διαδοχῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὡς 108ος ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Βασιλίδος τῶν Πόλεων. Κατὰ τὴν Πατριαρχείαν του θὰ διακριθῇ διὰ τῆς προσφορᾶς ἀκριβῶς τῆς κατ' ἐξοχὴν ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν

κόσμον, διὰ τῆς προσφορᾶς τῆς ὑπηρεσίας τῆς ἀγάπης καὶ τῆς δυνατότητος καταλλαγῆς πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, ὅπερ ἀποτελεῖ καὶ τὸ οὐσιῶδες τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ τὸ σωτηριῶδες ἐν Χριστῷ ἔργον Αὐτοῦ ἀποκαλύπτοντος, διὰ τῆς Ἐκκλησίας δὲ τοῦτο ἐπαληθεύοντος.

Ἐκ τῶν πρώτων καὶ κυρίων μελημάτων τοῦ Ἀθηναγόρου ὡς Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξεν ἡ ἐπιμέλεια τῶν πραγμάτων τῆς καθέδρας ταύτης, τὸ ποίμνιον τῆς ὁποίας, ὡς καὶ τὸ τῶν ἄλλων ἐναπομεινασῶν τεσσάρων ἐκεῖ πλησιοχώρων ἱερῶν Μητροπόλεων, ἐπέπρωτο νὰ γνωρίσῃ καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς ἀπαισίας νυκτὸς τῆς 5ης Σεπτεμβρίου 1955. Τὰ ἐκ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης βαθύτατα τραύματα, ὡς καὶ τὰς διαμορφωθείσας ἔκτοτε ἐκεῖ συναφεῖς δυσχερεῖς καταστάσεις, κατέβαλλε πᾶσαν συνετὴν προσπάθειαν, ὅπως ἐπουλώνῃ, θεραπεύῃ καὶ ἀντιμετωπίζῃ συνεχῶς μὲ τὴν ἐκ τῶν περιστάσεων ὑπαγορευομένην, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ εἰρηνικοῦ χαρακτῆρος του συνάμα προσδιοριζομένην, δεξιοτεχνίαν ὁ οὕτως, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν σχεδὸν τῆς Πατριαρχείας του, τραγικὸς καταστὰς Ἀθηναγόρας, ὁ ὁποῖος, ἐν τούτοις, δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπιτελῇ ἀδιακόπως καὶ ἐκεῖ ἀνορθωτικὸν καὶ ἀναδιοργανωτικὸν πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν ἔργον, ἐφάμιλλον, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, πρὸς τὸ ἤδη ἐν Ἀμερικῇ προηγηθὲν συναφὲς ἔργον του. Ὁμοίως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Πατριαρχείας του καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν αὐτῆς προέβαινεν ἀποφασιστικῶς ὁ Ἀθηναγόρας εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν καὶ προαγωγὴν τῶν ὅλων πραγμάτων, διοικητικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, τοῦ ἀνὰ τὴν Οἰκουμένην ἐκτεινομένου ἰδιαιτέρου κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, τοῦ περιλαμβάνοντος τὰ ἐκκλησιαστικὰ συμπλέγματα Κρήτης καὶ Δωδεκανήσου, τὴν παγκόσμιον ἑλληνικὴν διασπορὰν (ἐκτὸς τῆς ἐν Ἀφρικῇ) καὶ τὴν διασπορὰν ἄλλων ὀρθοδόξων ἐθνοτήτων καὶ μάλιστα ἐμπεριστάτων.

Ἐκ παραλλήλου ἐχάρασσεν ὁ Ἀθηναγόρας καὶ ἐφήρμοζε μεθοδικῶς τὴν περιώνυμον πλέον ἐκκλησιαστικὴν οἰκουμενικὴν πολιτικήν του, ὑπὸ τὴν γνησιωτέραν καὶ καθαρωτέραν τοῦ ὅρου τούτου, «πολιτική», ἔννοιαν καὶ σημασίαν. Τοῦτο καταδεικνύεται ἤδη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, κατὰ τὴν ἐκ μέρους του ἄσκησιν τῆς πολιτικῆς ταύτης, ὁ ἴδιος οὐδὲν ἀπολύτως ὑπὲρ ἑαυτοῦ διεξεδίκει ἢ ἐπεδίωκεν, ἀλλ', ἀντιθέτως, πάντα τὰ κατ' αὐτὴν μόνον ὡς ἐκ μέρους του προσφορὰν καὶ θυσίαν κατενόει καὶ κατεδείκνυε. Τοῦτο οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, οὐδὲ καὶ αὐτοὶ οἱ πολεμικὴν ἢ αὐστηρὰν κριτικὴν κατὰ τοῦ ἔργου τοῦ πάντοτε ἀνεξικάκου καὶ εἰρηνοποιοῦ Ἀθηναγόρου ἀσκήσαντες, εἴτε ἐκ στενότητος ἀντι-

λήψεως καὶ μικροψυχίας εἰς τοῦτο κινούμενοι, εἴτε ὑπὸ καλοπροαιρέτου διστακτικότητος καὶ σκεπτικισμοῦ διακατεχόμενοι διὰ τὰ ἀναλαμβανόμενα ὑπ' ἐκείνου μεγάλα καὶ ἀποφασιστικὰ ἐγχειρήματα πρὸς προσαρμογὴν καὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὰς εἰς τοῦτο προσφερομένας πλευρὰς αὐτῶν, εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἑκάστοτε νέων καιρῶν, τὰς διαμορφουμένας, ἀναμφιβόλως, πάντοτε οὐχὶ ἄνευ τοῦ θελήματος τοῦ τὰ πάντα κινοῦντος καὶ ἐφορεύοντος Θεοῦ. Εἰς τὴν δικαιοκρισίαν τοῦ Θεοῦ παραδίδονται ἄλλωστε τελικῶς τὰ ἐγχειρήματα καὶ τὰ ἔργα πάντων τῶν ἀνθρώπων, βεβαίως δὲ καὶ τῶν πιστῶς ἄχρι θανάτου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἔργου Αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἑαυτοὺς ἀναλισκόντων, ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ ἐσχάτου, ὡς τοιοῦτος, καὶ πρῶτος καὶ ἔσχατος, ἀνεδείχθη εἰς τὴν ζωὴν ταύτην ὁ πάμπλουτος ψυχικῶς, ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς, πάμπτωχος δὲ πράγματι ἄλλως, Ἀθηνογόρας.

Τοιαῦτα ἔργα του ὡς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τὰ ὁποῖα καλεῖται πλέον νὰ κρίνῃ καὶ ἡ Ἱστορία, νὰ δικαιώσῃ καὶ νὰ καρπωθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς καὶ τὸ ἀπώτερον μέλλον, εἶναι κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον ἡ ἀνεγνωρισμένη ἤδη ἐκ τῶν πρώτων καρπῶν της ἀποφασιστικὴ συμβολὴ τοῦ Ἀθηναγόρου Α′ εἰς τὴν προβολὴν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον ὡς ἑνιαίας ὁμοψύχου καὶ ὁμογνώμου πνευματικῆς δυνάμεως, ἐκ τῆς ἀρχεγόνου εὐαγγελικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως ἐκτρεφομένης, ἀδιακόπως δέ, διὰ μέσου τῶν ἐναλλασσομένων ρευστῶν ἰδεολογιῶν καί μορφῶν γενικῶς τοῦ κόσμου τούτου, τὴν ἀρχέγονον ἀκλινῆ μαρτυρίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης διδούσης καὶ συντηρούσης, ὡς τῆς ἀληθοῦς λοιπὸν Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἤδη κατὰ τὴν Κυριακὴν ἀκριβῶς τῆς Ὀρθοδοξίας τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς Πατριαρχείας του, 1950, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας Α′, ἀπευθυνόμενος δι' ἐπὶ τοῦτο «Πατριαρχικῆς Ἀποδείξεως», ὡς τὸ σχετικὸν ἐπίσημον κείμενον ἀποκαλεῖται, «παντὶ τῷ ἱερῷ κλήρῳ καὶ τῷ χριστωνύμῳ πληρώματι τῆς Ἐκκλησίας», ὑπενεθύμιζε τὴν κανονικὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ Θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς πρῶτος Θρόνος, ἐν τῷ συστήματι τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διεδήλωνε δὲ συνάμα καὶ τὸ νόημα τῆς τοιαύτης πρωτευούσης θέσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὡς συντονιστοῦ τῶν ἀναγκαιουσῶν κοινῶν ὀρθοδόξων ἐνεργειῶν, φορέως καὶ διεκπεραιωτοῦ τῆς γενικωτέρας ὑπὲρ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μερίμνης καὶ ἀντιμετωπίσεως τῶν ζητημάτων αὐτῶν, εἰς ἐκτάκτους ἰδίᾳ περιστάσεις ἀνάγκης καὶ δυσχερειῶν εὑρισκομένων· «. . . Τούτου δὴ ἕνεκα ἡ ἐν ἀρχῇ ταπεινὴ καὶ ὀλιγότε-

κνος Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου, ἀθρόον μεγαλυνθεῖσα, ὑψώθη εἰς καθέδραν Οἰκουμενικὴν καὶ Κέντρον, πρὸς ὃ βλέπει περιγραφόμενος ὁ θεοχάρακτος τῆς Ἐκκλησίας κύκλος, Κέντρον εἰς ὃ συνέχονται καὶ συγκρατοῦνται πᾶσαι αἱ κατὰ τόπους καὶ χώρας ὑφεστῶσαι καὶ περὶ τὴν κανονικὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων οἰκονομίαν αὐτενεργοὶ καὶ αὐτοκέφαλοι Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι, καὶ ἐν αὐτῷ συναρμολογούμεναι ἀποτελοῦσιν ἑνιαῖον καὶ ἀδιαίρετον σῶμα. Αὕτη δὲ ἀναδέδεκται καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν μέριμναν καὶ φροντίδα, ὁσάκις περιστάσεις ἔκτακτοι παρακωλύουσι τὴν τακτικὴν καὶ καλὴν τοῦ ἐν αὐταῖς Χριστωνύμου Πληρώματος διαποίμανσιν, καὶ καθόλου εἰπεῖν, οὐχὶ ἄλλως εἰ μὴ δι' αὐτῆς, διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν δηλονότι κοινωνίας καὶ ἐπαφῆς, αἱ ἐπὶ μέρους Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι οἱονεὶ συνδέονται πρὸς τὸ σῶμα τῆς Μιᾶς, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἧς κεφαλὴ οὐχί τις ἄλλος, ἀλλὰ μόνος ὁ τῆς πίστεως ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς Ἰησοῦς Χριστός».

Ἐν τῇ πεποιθήσει ταύτῃ, διὰ τῶν μεγάλων, ἱστορικῶν πλέον, πρωτοβουλιῶν τοῦ Ἀθηναγόρου συνελθοῦσαι, ἀπὸ τοῦ 1961 ἐν Ρόδῳ (τρίς, 1961, 1963 καὶ 1964) καὶ ἐν Γενεύῃ (1968), αἱ Πανορθόδοξοι Διασκέψεις, ἀνενέωσαν τὴν κοινὴν ὀρθόδοξον μαρτυρίαν περὶ τῆς πληρότητος καὶ ὑπευθυνότητος συνάμα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου. Αὗται, καθὼς καὶ αἱ συνελεύσεις τῶν ἐν τῷ μεταξὺ καταρτισθεισῶν Διορθοδόξων Ἐπιτροπῶν, ἐν Βελιγραδίῳ τὸ 1966, ἐν Γενεύῃ τὸ 1970 κ.ἄ. (αἱ ὁποῖαι ὡρίσθησαν κυρίως διὰ τὸν διάλογον μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν, τῶν Παλαιοκαθολικῶν καὶ τῶν Προχαλκηδονίων ἢ Ἀντιχαλκηδονίων καλουμένων ἐλασσόνων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν), ἀνέλαβον καὶ τὴν μελέτην καὶ προώθησιν τοῦ ἐπιτακτικοῦ πάντοτε ζητήματος τῆς κατὰ στάδια προετοιμασίας Πανορθοδόξου Συνόδου, καταρτισθέντος, ἤδη κατὰ τὴν πρώτην ἐν Ρόδῳ Διάσκεψιν, καὶ ἐκτενοῦς καταλόγου θεμάτων αὐτῆς καὶ συσταθείσης καὶ «Προπαρασκευαστικῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου», ὅπως τελικῶς ἡ συγκληθησομένη Σύνοδος ἀπεκλήθη. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχει ἤδη ἐπιληφθῆ τοῦ ἔργου αὐτῆς δι' ἐπεξεργασίας βασικῶν θεμάτων ἐκ τοῦ καταλόγου ἐκείνου τῆς ἐν Ρόδῳ πρώτης διασκέψεως καὶ ἔχει διὰ τοῦτο αὕτη μεγίστην ἀνάγκην τῆς πανορθοδόξου θεολογικῆς ἐποικοδομητικῆς συμπαραστάσεως καὶ παντοειδοῦς καθοδηγήσεως διὰ τὴν κατὰ πάντα ἀξίαν διεκπεραίωσιν τοῦ ἔργου αὐτῆς καὶ τὴν τελικὴν οὕτω συγκρότησιν τῆς Συνόδου. Τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δέον, πράγματι, νὰ ἐξετασθοῦν καὶ μελετηθοῦν ἀπὸ πάσης πλευ-

ρᾶς μετ' ἄκρας περισκέψεως καὶ δὴ ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη, ἀναμοχλευομένης πρὸς τοῦτο τῆς ὅλης ὀρθοδόξου παραδόσεως, τῆς εἰς τὴν πατερικὴν σκέψιν καὶ τὴν συναφῆ ὀρθόδοξον ἐκκλησιαστικὴν οἰκουμενικὴν ζωὴν τὴν γνησιωτέραν καὶ δυναμικωτέραν ἔκφρασιν καὶ ἀποτύπωσιν αὐτῆς πάντοτε εὑρισκούσης.

Μετ' ἐκπλήξεως, πάντως, παρετήρουν οἱ πάντες, κατὰ τὰ προπαρασκευαστικὰ στάδια τῆς ἐποχῆς τοῦ 'Αθηναγόρου, τὴν 'Ορθοδοξίαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν μετὰ πολλοὺς αἰῶνας συνερχομένην, δι' ὅλων τῶν ἐκ διαφόρων λαῶν καὶ ἐθνῶν (ἐμπεριστάτων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ κόσμον) ἀποτελουμένων διοικητικῶν κλιμάτων αὐτῆς, ἀπὸ κοινοῦ, ἀντιπροσωπευτικῶς, ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς, καὶ τοῦ κόσμου, μεγάλων ζητημάτων διαβουλευομένην καὶ προκαταρκτικῶς ἀποφαινομένην.

Τὴν γενικωτέραν σύμπνοιαν τῆς 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ 'Αθηναγόρου ὑπεγράμμιζον πρὸς τούτοις καὶ αἱ γινόμεναι εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐπίσημοι ἐπισκέψεις τῶν πλείστων ἐκ τῶν προκαθημένων τῶν 'Ορθοδόξων Αὐτοκεφάλων 'Εκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Μόσχας 'Αλεξίου, ὡς καὶ ἡ ἐκ μέρους αὐτοῦ ἐπίσκεψις ἢ ἀντεπίσκεψις πολλῶν ἐξ αὐτῶν εἰς τὰς ἕδρας των. Οὕτω κατὰ μὲν τὸ 1959 περιώδευεν ὁ 'Αθηναγόρας τὰ πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα τῆς 'Ανατολῆς ('Ιεροσολύμων, 'Αντιοχείας, 'Αλεξανδρείας), τὸ 1963 τὴν 'Εκκλησίαν τῆς 'Ελλάδος καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, κατὰ δὲ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1967 τὰ Πατριαρχεῖα Σερβίας, Ρουμανίας καὶ Βουλγαρίας, εὑρισκόμενος τότε ἐν πορείᾳ καὶ πρὸς τὴν Ρώμην, τὴν Γενεύην καὶ τὴν 'Αγγλίαν, διὰ ν' ἀνταποδώσῃ προηγηθείσας ἤδη ἐπισκέψεις εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τῶν προκαθημένων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας, τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ΄ ('Ιούλιος 1967), τῶν δύο κατὰ σειρὰν ἀρχιεπισκόπων Κανταουρίας, Τζώφρεϋ Φίσσερ (1960) καὶ Μιχαὴλ Ράμσεϋ (1962), καὶ τῶν κορυφαίων τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν 'Εκκλησιῶν. Σημειωθήτω ὅτι κατὰ μὲν τὸ 1962 εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸν Πατριάρχην 'Αθηναγόραν ἐν τῇ ἕδρᾳ του, διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Οὐτρέχτης, τῶν Παλαιοκαθολικῶν, κατὰ δὲ τὸ 1963, ὁμοίως διὰ πρώτην φοράν, καὶ ὁ Λουθηρανὸς ἀρχιεπίσκοπος τῆς Σουηδίας.

Διὰ πάντων τῶν ἀνωτέρω ἐτίθεντο εἰς ἐφαρμογὴν αἱ ὑπὸ τοῦ 'Αθηναγόρου χαρασσόμεναι καὶ παντοειδῶς, διὰ τῶν πανορθοδόξων διασκέψεων καὶ διὰ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων προκαθημένων ἐπαφῶν, πανορθόδοξον πλέον κῦρος περιβαλλόμεναι γραμμαὶ καὶ κατευθύνσεις τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς τακτικῆς

τῆς 'Ορθοδοξίας, διὰ τῆς συνεχίσεως τῆς ὀρθοδόξου συνεργασίας, πρῶτον, ἐν τῷ ΠΣΕ τῆς Γενεύης καὶ διὰ τῆς ὁλοκληρώσεως τῆς συνεργασίας ταύτης, μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1961 ἔνταξιν εἰς αὐτὸ καὶ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας ὡς καὶ ἄλλων 'Ορθοδόξων Αὐτοκεφάλων 'Εκκλησιῶν, αἵτινες παρέμενον μέχρι τότε μακρὰν αὐτοῦ. 'Εν τῷ Συμβουλίῳ τούτῳ τὴν μεγάλην ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν διατηρεῖ πάντοτε ὁ Προτεσταντισμός, τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο γεννᾷ ἰδιαιτέρας εὐθύνας διὰ τοὺς εἰς τὸν τομέα τοῦτον τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ἐκδηλουμένους 'Ορθοδόξους. Τοῦτο προκαλεῖ, πράγματι, ἀπαιτητικὴν κριτικὴν διὰ τὰ ἐκεῖ ἐπιδιωκόμενα καὶ ἐπιτυγχανόμενα, διὰ τὰ ὁποῖα βεβαίως οἱ 'Ορθόδοξοι πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε εἰς ἔντασιν δυνάμεων, καὶ εἰς θέσιν, ὥστε νὰ καθιστοῦν τὴν ὀρθόδοξον ἐν προκειμένῳ συμβολὴν ἀληθῶς αἰσθητὴν καὶ ρυθμιστικὴν τῆς καταστάσεως, ὡς ἄλλωστε τοῦτο ἀπαιτεῖ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ πραγματικὸν συμφέρον τῆς οἰκουμενικῆς χριστιανικῆς ὑποθέσεως ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ.

'Εν τῇ συναισθήσει ταύτῃ καὶ ὁ Πατριάρχης 'Αθηναγόρας, ἐκδίδων, τῷ 1952, ἐν ὄψει τῶν τότε διαμεμορφωμένων συνθηκῶν ὡς πρὸς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν καὶ τὴν εἰς αὐτὴν συμμετοχὴν τῶν 'Ορθοδόξων, τὴν περὶ τῶν ζητημάτων τούτων «'Εγκύκλιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους 'Ορθοδόξους 'Εκκλησίας», καθώριζεν, ἐν ὄψει τῆς τότε ἐκδηλοτέρας εἰς τὸ ἔργον τοῦ ΠΣΕ πλευρᾶς, τῆς πλευρᾶς τῆς περὶ τὰ πρακτικὰ ζητήματα κοινῆς χριστιανικῆς ἐνεργείας, τὴν εἰς αὐτὸ συμμετοχὴν τῶν 'Ορθοδόξων διὰ τῶν ἀκολούθων· «Εἰς ἐποχήν, ἐν ᾗ οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἔθνη ἐργάζονται ἐντατικῶς διὰ τὴν προσέγγισιν αὐτῶν πρὸς ἀπὸ κοινοῦ ἀντιμετώπισιν τῶν ἀπασχολούντων τὴν ἀνθρωπότητα σύμπασαν μεγάλων προβλημάτων, ἡ δὲ ἀνάγκη ἐμφανίσεως τῆς ἑνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ἔναντι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀντιχριστιανικῶν τάσεων καὶ κατευθύνσεων κέκτηται ὅλως ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα, τὸ ἔργον τῆς προσεγγίσεως καὶ τῆς συνεργασίας πασῶν τῶν χριστιανικῶν 'Ομολογιῶν καὶ ὀργανώσεών ἐστι ὑποχρέωσις ἱερὰ καὶ καθῆκον ἅγιον, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἰδιότητος καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν ἀπορρέον. 'Εφ' ὅσον δὲ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν 'Εκκλησιῶν, κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ καταστατικοῦ αὐτοῦ ὁριζόμενα, ἐπιδιώκει τὴν διευκόλυνσιν τῆς κοινῆς δράσεως τῶν 'Εκκλησιῶν, τὴν προαγωγὴν τῆς συνεργασίας ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς οἰκουμενικῆς συνειδήσεως ἐν τοῖς μέλεσι πασῶν τῶν 'Εκκλησιῶν, τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἔργου τῆς διαδόσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τὴν διάσωσιν, ἀνύψωσιν καὶ ἐπικράτησιν τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν τοῦ ἀνθρώ-

που ἐντὸς τοῦ γενικωτάτου χριστιανικοῦ πλαισίου, πρόδηλον ὅτι ὁ μὲν κύριος σκοπὸς αὐτοῦ ἐστι πρακτικός, τὸ δὲ ἔργον αὐτοῦ ἀποτελεῖ θεάρεστον προσπάθειαν καὶ ἐκδήλωσιν εὐγενοῦς πόθου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ὅπως αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ, συντονίζουσαι τὰς ἐνεργείας αὐτῶν, ἀντιμετωπίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητος,

Καὶ διότι τοιοῦτος τυγχάνει ὁ σκοπὸς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ τῆς ἄχρι τοῦδε συμμετοχῆς αὐτῆς εἰς τὴν παγχριστιανικὴν κίνησιν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐζήτησε κυρίως ἵνα γνωρίσῃ καὶ μεταδῷ τοῖς ἑτεροδόξοις τὸν πλοῦτον τῆς πίστεως, τῆς λατρείας καὶ τῆς ὀργανώσεως αὐτῆς, καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἅμα καὶ ἀσκητικὴν αὐτῆς πεῖραν, πληροφορηθῇ δὲ καὶ αὕτη τὰς νέας μεθόδους καὶ ἀντιλήψεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ δράσεως αὐτῶν, στοιχεῖα πολύτιμα, ἅπερ ὡς ἐκ τῶν ὑφ' ἃς αὕτη εὑρέθη ἰδιαιτέρας συνθήκας οὐκ ἠδύνατο ἵνα ἔχῃ καὶ καλλιεργῇ, ἡ καὶ ἐφεξῆς συμμετοχὴ καὶ συνεργασία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν πολλαχῶς, καθ' ἡμᾶς, ἐπιβάλλεται».

Πρὸς τούτοις καθώριζεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐγκυκλίῳ καὶ βασικούς τινας περιοριστικοὺς τῆς ὀρθοδόξου συμμετοχῆς ὅρους καὶ δὴ ἀποφυγὴν συμμετοχῆς εἰς τὰς συζητήσεις καὶ ἐργασίας τῆς περὶ «Πίστεως καὶ Διοικήσεως (Τάξεως)» ὀργανώσεως ἐν τῷ ΠΣΕ, τῆς ἀσχολουμένης ἀποκλειστικῶς περὶ ζητήματα δογματικά, καὶ συνίστα περαιτέρω εἰς τοὺς ὀρθοδόξους κληρικοὺς ἀντιπροσώπους ἐφεκτικότητα «ἐν ταῖς λατρευτικαῖς μετὰ τῶν ἑτεροδόξων συνάξεσιν, ὡς ἀντικειμέναις πρὸς τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ ἀμβλυνούσαις τὴν ὁμολογιακὴν εὐθιξίαν τῶν Ὀρθοδόξων, ἐπιδιώκοντες ἵνα τελῶσιν, εἰ δυνατόν, καθαρῶς ὀρθοδόξους ἀκολουθίας καὶ τελετάς, πρὸς ἐμφάνισιν οὕτω τῆς αἴγλης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς ὀρθοδόξου λατρείας πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν ἑτεροδόξων». Ἀλλ' ὅπως ἐν ἔτει 1967 παρετήρει διακεκριμένος καθηγητὴς ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ, ἱστορικὸς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, «Αἱ ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ καὶ ἰδίως τῆς ἐπιτροπῆς ΠΤ (Πίστεως καὶ Τάξεως) τελευταῖαι ἐξελίξεις καθιστοῦν ἀναγκαίαν τὴν ἀναπροσαρμογὴν τοῦ τρόπου συνεργασίας τῶν ὀρθοδόξων ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ καὶ τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πιθανὴν ἔκδοσιν νέας ἐγκυκλίου ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τὸ ΠΣΕ». Καὶ τοιαύτη μὲν ἐγκύκλιος δὲν ἐξεδόθη πλέον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀθηναγόρου, ἀλλ' αὐτὰ ταῦτα τὰ πράγματα ἔχουν ἤδη ὁδηγήσει εἰς κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀναπροσαρμογὰς καὶ δὴ ὡς πρὸς

τὴν συμμετοχὴν τῶν Ὀρθοδόξων καὶ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν «Πίστεως καὶ Τάξεως». Ἡ εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἀκριβῶς ταύτην ὀρθόδοξος συμβολή, ὅταν εἶναι πραγματικῶς ἡ ἀπαιτουμένη καὶ ἡ πρέπουσα, δύναται ν' ἀποβαίνῃ ἰδιαιτέρως ἀποφασιστικὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ διὰ τὴν ἐπιποθουμένην οὐ μόνον πρακτικήν, ἀλλ' ἀκριβῶς καὶ δογματικὴν ἐν διαλόγῳ κατανόησιν καὶ συνεννόησιν καὶ μετ' αὐτοῦ τούτου τοῦ πολυμόρφου ἐκκλησιαστικῶς καὶ θεολογικῶς προτεσταντικοῦ κόσμου. Ὁ Προτεσταντισμὸς ἄλλωστε συνδυάζει ὅπως δήποτε, εἴτε φανερῶς εἴτε ὑποσυνειδήτως, τὴν οἰκουμενικὴν νοσταλγίαν του, διὰ τὴν ἐν τῷ γνησίῳ πνεύματι τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἤτοι διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπίτευξιν καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας μας τῆς ἑνότητος καὶ ὁλότητος, μετὰ τῆς περὶ τούτου αὐτοσυνειδήσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς τῆς ἐκπροσώπου τῆς ἀρχαίας ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας καὶ τοῦ συντηρητοῦ, ἑπομένως, τῆς συναφοῦς οἰκουμενικῆς πίστεως καὶ πνευματικῆς ζωῆς, τῶν ὁποίων ἔχει κατεπείγουσαν ἀνάγκην ὁ σύγχρονος ἀκριβῶς κόσμος. Ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ἐκδηλώνει ὁ κατὰ τὰ ἀνωτέρω πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν στρεφόμενος Προτεσταντισμός, ὡς βεβαίως καὶ ἄλλοι ἐκ τοῦ λοιποῦ χριστιανικοῦ κόσμου, κατὰ τὴν μετ' αὐτῆς ἐν τῇ συγχρόνῳ οἰκουμενικῇ κινήσει ἀντιπαράθεσιν αὐτῶν, καὶ τὴν δικαίαν ἀπαίτησιν, ὅπως οἱ τὴν Ὀρθοδοξίαν ὑπευθύνως ἐκπροσωποῦντες, ἐξ ὅλων τῶν ἐν αὐτῇ κατευθύνσεων καὶ ἐκδηλουμένων ρευμάτων ὡς πρὸς τὴν μεθόδευσιν τῶν κατ' αὐτήν, ἐν ἀποφασιστικῇ ἐντάσει καὶ συνενώσει τῶν ὅλων πρὸς τοῦτο ἀναγκαιουσῶν δυνάμεών των, καθιστοῦν αὐτὴν καὶ σήμερον καὶ πάντοτε ἱκανήν, ἵνα δικαιώνῃ, ἔν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει, τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω προβαλλομένην αὐτοσυνείδησιν αὐτῆς καὶ τὴν ἐκ ταύτης σταθερῶς προσδιοριζομένην οἰκουμενικὴν καὶ εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον ἀποστολήν της.

Ἐν τῷ αὐτῷ ὑπὸ τῶν πανορθοδόξων διασκέψεων καὶ τῶν προσωπικῶν τοῦ Πατριάρχου μετὰ τῶν κορυφῶν τῶν Αὐτοκεφάλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν προσδιοριζομένῳ πνεύματι ἐξηγγέλθη περαιτέρω καὶ ἐμεθοδεύθη διὰ τῶν καταρτισθεισῶν ἀντιστοίχων διορθοδόξων ἐπιτροπῶν ἡ ἔναρξις ἢ μᾶλλον ἡ κατὰ μέγα μέρος ἐκ παλαιοτέρων φάσεων συνέχισις τῶν θεολογικῶν ἑνωτικῶν διαλόγων μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ τῶν Προχαλκηδονίων ἢ καὶ Ἀντιχαλκηδονίων καλουμένων ἐλασσόνων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἐκ τῶν διαλόγων τούτων ἀρκούντως προωθημένος παρουσιάζεται ἰδιαιτέρως ὁ μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν διάλογος, ὁ ἔχων ἄλλωστε καὶ μακρὰν προϊστορίαν. Ἡ ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας τοῦ Ἀθηναγόρου

προώθησις τῶν μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν σχέσεων καὶ ἑνωτικῶν διαπραγματεύσεων, τὰς ὁποίας τελευταίως διεξάγουν προπαρασκευαστικῶς εἰδικαὶ εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς Θεολογικαὶ Ἐπιτροπαί, εὑρισκόμεναι ἤδη εἰς σημεῖον δυνατότητος νὰ συνέλθουν προσεχῶς καὶ ἀπὸ κοινοῦ, ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τοῦ ὅτι κατ' Ἰούνιον τοῦ 1970 ἐπίσημος Παλαιοκαθολικὴ ἀντιπροσωπεία ἐπέδωκεν εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει νεωτάτην Ὁμολογίαν πίστεως τῶν Παλαιοκαθολικῶν. Ἐκ παραλλήλου ἔχουν ἐκδοθῆ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν καὶ δύο ἐπίσημοι Δηλώσεις αὐτῶν, περὶ τοῦ Filioque (15-12-1969) καὶ περὶ τοῦ πρωτείου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (29-6-1970). Ἡ Ὁμολογία ἀνταποκρίνεται ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς εἰς τὴν παλαιόθεν, ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας, ἐκπεφρασμένην διὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπιθυμίαν τῶν Ὀρθοδόξων, ὅπως οἱ Παλαιοκαθολικοί, διὰ τὰς μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων ἑνωτικὰς διαπραγματεύσεις καὶ ἐπιδιώξεις των, παρουσιάσουν σαφῆ, ἀκριβῆ καὶ ἐπίσημον ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτῶν, ἐπιθυμίαν ἡ ὁποία ἐπανελήφθη καὶ κατὰ τὴν πανορθόδοξον συνέλευσιν τοῦ Βελιγραδίου ἐν ἔτει 1966. Ἐν τῇ Δηλώσει περὶ τοῦ Filioque ἀπορρίπτεται ἐν πρώτοις τοῦτο, διότι ἀντικανονικῶς εἶχεν ἐν τῇ Δύσει παρεισφρήσει, ὡς προσθήκη, εἰς τὸ Σύμβολον Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως· ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀπορρίπτεται τὸ Filioque καὶ θεολογικῶς, ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς κεντρικῆς περὶ τοῦ Τριαδικοῦ Δόγματος διδασκαλίας, ὡς αὕτη ἐκφράζεται ἤδη εἰς τὸ βασικὸν χωρίον τῆς Καινῆς Διαθήκης, Ἰωάν. 15, 26, καὶ ὡς τὴν καινοδιαθηκικὴν αὐτὴν διδασκαλίαν παρέλαβε καὶ ἐξέφρασεν εἰς τὸ Σύμβολόν της ἡ Β΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381), προσδοῦσα εἰς αὐτὴν τὸν ὕψιστον βαθμὸν δογματικῆς αὐθεντίας. Τοῦτο ἀναγνωρίζει ἐν τῇ Δηλώσει καὶ ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀπεδέχθη τὴν διδασκαλίαν ταύτην τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ὅτι «τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς») «ἀδιαλείπτως ὡς ἰδίαν αὐτῆς διδασκαλίαν».

Ἡ περὶ τοῦ πρωτείου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Δήλωσις τῶν Παλαιοκαθολικῶν παρουσιάζεται ὡς ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν νεωστὶ ἀρξαμένων νέων σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν προσαρμογὴ τῶν ἀρχικῶν παλαιοκαθολικῶν θέσεων ἔναντι τῶν διὰ τῆς Α΄ Βατικανίου Συνόδου τὸ 1870 δογματοποιηθεισῶν ἀξιώσεων περὶ παπικοῦ ἀλαθήτου καὶ περὶ ὡς γενικοῦ ἐπισκόπου ἰδιότητος τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης. Αἱ ἀξιώσεις αὗται εἶχον ἀποκρουσθῆ τότε ὑπὸ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, οἱ ὁποῖοι διωργανώθησαν ἔκτοτε βαθμηδὸν καὶ ἐκκλησιαστικῶς, ἀπο-

τελέσαντες ἰδίαν ἐκκλησίαν ἐξ ἐπισκοπῶν τινων, ὁμοσπονδιακῶς συνδεομένων πρὸς ἀλλήλας. Τὰ βατικάνια ἐκεῖνα δόγματα ἀποκρούονται καὶ πάλιν ἐν τῇ παρούσει Δηλώσει, ἡ δὲ προδηλωθεῖσα προσαρμογὴ συνίσταται εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀνάγκης ἐγγυτέρας διασαφήσεως τοῦ καὶ τότε ὑπὸ τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἀναγνωρισθέντος ἱστορικοῦ μόνον πρωτείου τιμῆς εἰς τὸν Ρώμης, ἀποβάντα ἐξ ἱστορικῶν λόγων εἰς «πρῶτον μεταξὺ ἴσων», συμφώνως καὶ πρὸς τὴν συναφῆ ἀντίληψιν καὶ πρᾶξιν τῆς ἀδιαιρέτου ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ οὕτως ἢ ἄλλως δυνάμενον νὰ ἀναγνωρισθῇ, ὡς ὑφιστάμενον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λειτούργημα πρωτείου, μόνον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς κατὰ τὴν ἐνάσκησιν αὐτοῦ ἐξυπηρετήσεως, τονίζεται ἐν τῇ Δηλώσει, τῆς στερεώσεως τῆς ὅλης Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ ἀγάπῃ δύναται νὰ νοηθῇ, ἄνευ προβολῆς ἀξιώσεων ἐνασκήσεως γενικῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ φορέως του. «Ἐν ᾧ ὅμως μέτρῳ», τονίζεται περαιτέρω ἐν τῇ Δηλώσει τῶν Παλαιοκαθολικῶν, «ἡ ἀπαίτησις αὕτη δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὄχι μόνον σχίσματα ἀλλὰ καὶ μονόπλευρός τις νομικὴ κατανόησις ὡς πρὸς τὸ πρωτεῖον, ἡ ὁποία ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἀρχεγόνου ὑπηρετικῆς ἀποστολῆς του καὶ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς οἰκουμενικῆς ἑνότητος τῆς Ἐκκλησίας προσδιωρίσθη κατὰ τὴν Α´ Βατικάνιον Σύνοδον δογματικῶς».

Ἀλλὰ τὴν ἐν ὄψει ἀκριβῶς πάντων τῶν ἀνωτέρω οἰκουμενικὴν δραστηριότητα ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἀοιδίμου Ἀθηναγόρου ὑπερβάλλει εἰς πρωτοτυπίαν, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ αὐτῆς καὶ εἰς σπουδαιότητα καὶ σημασίαν, ἡ κατὰ τὰς ἡμέρας του ἀκριβῶς διὰ τῶν ἱστορικῶν πρωτοβουλιῶν του διάνοιξις ὅλως νέας ἐποχῆς καὶ δημιουργία νέου κλίματος εἰς τὰς μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας σχέσεις. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐγχειρήματος νεοφανοῦς ἀληθῶς ἀμοιβαίας προσεγγίσεως, δι' ἀμέσου δὲ μάλιστα ἐπαφῆς αὐτῶν τούτων τῶν κορυφῶν, ἀφοῦ ἐν τῇ Β´ Πανορθοδόξῳ Διασκέψει τῆς Ρόδου, τὸ 1963, ἐγένετο δεκτὴ πρότασις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ἔναρξις γενικωτέρου διαλόγου ἐπὶ ἴσοις ὅροις μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ δὲ τελευταία αὕτη προέβη κατὰ τὴν Β´ Βατικάνιον Σύνοδόν της εἰς ἀναπροσαρμογὴν τῆς περὶ Οἰκουμενισμοῦ ἀντιλήψεώς της καὶ τακτικῆς της, ἰδιαιτέρως δὲ μάλιστα ὡς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Οὕτω διεμορφώθη ἀμέσως εἰδικώτερον ὁ ἀπὸ τοῦ 1958 εἰς προστάδιον ἐκδηλωθεὶς διάλογος ἀγάπης, ὡς ἀπεκλήθη, μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Ρώμης, τὰς ὁποίας ἐχώρισαν ἐπὶ αἰῶνας σὺν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς, δο-

γματικαῖς καὶ θεολογικαῖς, καὶ βαθύταται φυλετικαὶ οὕτω δὲ καὶ ἱστορικαὶ καὶ ψυχολογικαὶ διαφοραὶ καὶ ἐναντιώσεις. Τούτων δὲ ἀκριβῶς τῶν Ἐκκλησιῶν οἱ κατὰ τὰς ἡμέρας μας προκαθήμενοι, μὲ δραματιστικὴν κατ' ἀρχὰς πρωτοβουλίαν τοῦ μακαριστοῦ Ἀθηναγόρου, εὑροῦσαν πρώτην ἀνταπόκρισιν εἰς τὸν συγγενῆ κατὰ τὴν ὅλην διάθεσιν καὶ ἐκδήλωσιν προγενέστερον Προκαθήμενον τῆς Παλαιᾶς Ρώμης, τὸν μακαριστὸν ὁμοίως Πάπαν Ἰωάννην τὸν ΚΓ', ἔκριναν καλὸν καὶ πρέπον νὰ ἐπανασυναντηθοῦν προσωπικῶς μετὰ μακροὺς αἰῶνας διὰ μίαν κατ' ἀρχὴν πρώτην συμφιλίωσιν καὶ διάνοιξιν οὕτω νέας περιόδου ἀποκαταλλαγῆς καὶ βαθμιαίας κατανοήσεως μέχρι καὶ τελικῆς, ἐπιποθουμένης πάντοτε, συνεννοήσεως. Ποῦ δὲ ἔγινεν ἡ πρώτη συνάντησις τοῦ ἑπομένου πλέον Πάπα Ρώμης, τοῦ Παύλου τοῦ ΣΤ', καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου τοῦ Α'; Εἰς τὴν Ἁγίαν Γῆν, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1964· εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν Σιὼν τὴν Ἁγίαν, τὴν «μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν», κατὰ τὴν ὀρθόδοξον Ὑμνολογίαν, ἀκριβῶς πρὸ τοῦ φρικτοῦ Γολγοθᾶ καὶ ἐν ὄψει τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἀπ' ἐκεῖ οἱ «δύο Προσκυνηταὶ - Ποιμένες» διεδήδωσαν, εἰς τὸ μετὰ τὴν συνάντησίν των ἐκδοθέν, τὴν 6-1-1964, κοινὸν ἀνακοινωθέν των, τὴν πεποίθησίν των ὅτι «ἡ συνάντησις αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν, ἵνα θεωρηθῇ ἄλλως, εἰ μὴ ὡς ἐκδήλωσις ἀμοιβαίας ἀδελφοσύνης, ἐμπνευσθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, ἀφέντος τοῖς Μαθηταῖς Αὐτοῦ τὴν ὑψίστην ἐντολὴν τοῦ ἀγαπᾶν ἀλλήλους» καὶ διεβεβαίωσαν ὅτι «ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς προσηλωμένους ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πηγῆς τῆς ἑνότητος καὶ τῆς εἰρήνης, δέονται τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἡ συνάντησις αὕτη ᾖ τὸ σημεῖον καὶ τὸ προανάκρουσμα τῶν μελλόντων γενέσθαι, πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ φωτισμὸν συμπάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Κατόπιν σιωπῆς τοσούτων αἰώνων συνηντήθησαν νῦν ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, ὅπως πραγματώσωσι τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου καὶ διατρανώσωσι τὴν ἀρχαίαν ἀλήθειαν τοῦ πεπιστευμένου τῇ Ἐκκλησίᾳ Εὐαγγελίου Αὐτοῦ».

Ἀφοῦ δὲ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1965 δι' ἑτέρας ἱστορικῆς πράξεως ἤρθησαν ἀμοιβαίως καὶ ταυτοχρόνως, τὴν 7 Δεκεμβρίου, ἐν τῷ Βατικανῷ, ἐν ἐπισήμῳ συνεδρίᾳ τῆς Β' Βατικανίου Συνόδου (ἀναγνωρισθείσης εἰδικῆς ἐπὶ τοῦτο Βούλλας τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ'), καὶ ἐν Φαναρίῳ, ἐν τῷ Πανσέπτῳ Πατριαρχικῷ Ναῷ (ἀναγνωσθέντος εἰδικοῦ ἐπὶ τοῦτο Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου), καὶ ἀπειλήφθησαν ἀπὸ τῆς μνήμης καὶ ἐκ μέσου τῆς Ἐκκλησίας τὰ ἀναθέματα τοῦ 1054, «τὸ ἀνάθεμα, τὸ ἐξενεχθὲν κατὰ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου καὶ δύο ἑτέρων προσώπων, ὑπὸ τῶν ἀπε-

σταλμένων τοῦ Ρωμαϊκοῦ Θρόνου, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ καρδιναλίου Οὐμβέρτου, ἀπεσταλμένων, οἵτινες καὶ ὑπεβλήθησαν ἐν συνεχείᾳ ἀναλόγῳ ἀναθέματι ἀπὸ μέρους τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς Συνόδου τῆς Κωνπόλεως» κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦτο ποινὴν τῶν δύο συναντηθέντων δήλωσιν, ἐπανελήφθησαν αἱ συναντήσεις καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι ἐπισκέψεις ἑκατέρωθεν ἀντιπροσωπειῶν καὶ αὐτῶν τούτων τῶν Προκαθημένων, ἐν Φαναρίῳ (᾿Ιούλιος 1967) καὶ ἐν Βατικανῷ (᾿Οκτώβριος 1967). Οὕτω συνεχίσθησαν αἱ συνενοήσεις καὶ αἱ ἐκδηλώσεις γενικῶς τῆς ἀμοιβαία καλῆς θελήσεως δι' ἐκκαθάρισιν τοῦ παρελθόντος, σύσφιξιν καὶ προαγωγὴν τῶν σχέσεων κατὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, μὲ προετοιμασίαν βεβαίως καὶ ὑπευθύνου θεολογικοῦ διαλόγου, ὁ ὁποῖος πάντως θὰ δύναται καὶ θὰ πρέπει νὰ διεξαχθῇ ἐντὸς νέου ψυχικοῦ κλίματος καὶ μὲ νέον πνεῦμα, κατόπιν τῶν κατὰ τὰ ἀνωτέρω προηγηθέντων ὡς πρὸς τὸν διάλογον τῆς ἀγάπης καὶ τὰς κατ' αὐτὸν ἐπαφὰς καὶ κατανοήσεις καὶ ἐκδηλώσεις καλῆς θελήσεως καὶ εἰλικρινῶν διαθέσεων, πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ θελήματος τοῦ Κυρίου καὶ διατράνωσιν τῆς ἀρχαίας ἀληθείας τοῦ πεπιστευμένου τῇ ᾿Εκκλησίᾳ Εὐαγγελίου Αὐτοῦ. Πάντα τὰ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἀπὸ τοῦ 1958 συντελεσθέντα, ἀποτετυπωμένα εἰς συναφῆ κείμενα ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου ἀλληλογραφίας, ἀνταλλαγῆς μηνυμάτων, δηλώσεων, προσφωνήσεων καὶ ἀντιφωνήσεων καὶ ἐκφράσεως ἐν γένει σκέψεων καὶ προθέσεων, ἐξεδόθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς θαυμάσιον ἐξ 750 σελίδων Τόμον (περιέχοντα παραλλήλως γαλλιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ ἅπαντα τὰ ὡς ἄνω κείμενα καὶ τὰς σχετικὰς καθοδηγητικὰς σημειώσεις), ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν, Τόμος ἀγάπης. Vatican - Phanar (1958 - 1970). Rome - Istanbul, 1971, ἐπιμελείᾳ Μικτῆς ᾿Εκδοτικῆς ᾿Επιτροπῆς ἐξ ἀνὰ δύο ὀρθοδόξων καὶ ρωμαιοκαθολικῶν κληρικῶν.

Μέχρι τῶν τελευταίων του ἡμερῶν παρέμενεν ἀκοίμητος, σχεδὸν ἐν κυριολεξίᾳ, ἐπὶ τῶν ταπεινῶν ἐπάλξεων τοῦ Φαναρίου, εἰς τὰς εἰρηνικὰς πανορθοδόξους καὶ οἰκουμενικὰς προσπαθείας του ἀναλισκόμενος, ὁ κατὰ τὴν ὅλην ταύτην δραστηριότητά του, τὴν ὁποίαν ἐσκιαγραφήσαμεν, πάντοτε πρᾶος καὶ εἰρηνικός, καλοκάγαθος καὶ ἀνεξίκακος, θερμὸς καὶ ἐνθουσιώδης, μακαριστὸς πλέον ᾿Αθηναγόρας, ὁ οὕτως εἰς φρονηματισμὸν διὰ περαιτέρω ἀνάλογον τοῦ ἔργου του καὶ τῆς κληρονομίας του διαχείρισιν καὶ προαγωγὴν ἐμπνέων καὶ παροτρύνων.

Παναγιώτου Κ. Χρήστου
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΤΟΥ Α΄

Εἰς τὰς 7 τοῦ περασμένου μηνὸς Ἰουλίου ὁ σταυραετὸς τῆς Ἠπείρου, ἀφοῦ ἐκάλυψε μὲ τὴν σκιάν του τὴν οἰκουμένην, ἐδίπλωσε τὰ φτερά του καὶ ἀνεπαύθη εἰς τὸν Κύριον, ἐκεῖ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μονὴν ποὺ εὑρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Βασιλευούσης.

Καὶ ἡ οἰκουμένη, σὰν νὰ μὴ ἐπερίμενε τὸν θάνατόν του, ἔμεινεν ἔκπληκτος. Καὶ περισσότερον ἀπίστευρον ἐφάνη τὸ ἄγγελμα εἰς αὐτοὺς ποὺ ἀνῆκαν εἰς τὸ ἴδιον μὲ αὐτὸν γένος καὶ τὴν ἰδίαν πίστιν. Εἴχαμεν ὅλοι συνηθίσει νὰ βλέπωμεν ὁλόϊσον καὶ χαλύβδινον αὐτὸν τὸν γίγαντα εἰς τὴν σωματικὴν κατασκευὴν καὶ τὴν ψυχικὴν δύναμιν νὰ σκεπάζῃ τὸ Γένος καὶ τὴν Ὀρθοδοξίαν ἐπὶ δεκαετίας, ἀκλόνητος, γαλήνιος, ὀλύμπιος. Εἶχε προκαλέσει μὲ τὰς πρωτοβουλίας καὶ τὰς κινήσεις του τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι δὲν θὰ ὑπέκυπτεν εἰς τὸν νόμον τῆς φθορᾶς.

Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δὲν ὑπέκυψε. Διότι, πέραν τοῦ ὅτι ὁ ἴδιος ζῇ τώρα πλησίον εἰς τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπηρέτησεν ἑβδομήκοντα ὁλόκληρα χρόνια μὲ ζῆλον καὶ ἀφοσίωσιν, ζῇ ἐπίσης εἰς τὴν σκέψιν ὅλων τῶν καλῆς προαιρέσεως ἀνθρώπων τοῦ κόσμου.

Ὅταν ἡ ἀπώλεια ἐσυνειδητοποιήθη, ἡ συμμετοχὴ εἰς τὸ πένθος ὑπῆρξε παγκόσμιος. Δὲν συνεκινήθησαν μόνον οἱ ἡγέται τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ οἱ ἡγέται τῶν χωρῶν τῆς γῆς, εἴτε χριστιανικῶν εἴτε ὄχι, συνεκινήθησαν καὶ οἱ λαοί. Ὁ Ἀθηναγόρας συνεκλόνισε τὸν κόσμον μὲ τὸν θάνατόν του τόσον, ὅσον τὸν εἶχε συγκλονίσει μὲ τὴν ζωήν του. Διότι ἦτο ἀπὸ τὰς σπανίας ἐκείνας προσωπικότητας ποὺ ἐμφανίζονται εἰς τὸν πλανήτην μας κατ' ἀραιὰ διαστήματα.

Ἡ προσωπικότης τοῦ Ἀριστοκλῆ Σπύρου διεμορφώθη εἰς τὸν χῶρον ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐξειδικευθῆ εἰς τὸ νὰ παράγῃ ἥρωας: ἡρω-

ας τῆς μάχης, ἥρωας τῆς σκέψεως, ἥρωας τῆς ἀγάπης, ἥρωας τῆς θυσίας· ἀνθρώπους ποὺ γνωρίζουν νὰ δίδουν τὰ πάντα χωρὶς νὰ ζητοῦν ποτὲ τίποτε. Ἐγεννήθη καὶ ἠνδρώθη εἰς ἐκεῖνον τὸν ἀκριτικὸν τόπον, ἕνα ἀπὸ τὰ βόρεια φρούρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐδιασκέλισε τοὺς λόφους τῆς Ὁμάλιας καὶ τῆς Μερόπης, ποὺ περιβάλλουν τὴν γενέτειράν του Βασιλικόν, παιδὶ καὶ ἔφηβος, πρὶν ἀκόμη διασκελίσῃ μὲ τὴν προφητικήν του σκέψιν τὰ ὄρη καὶ τοὺς ὠκεανούς. Καὶ ἐκεῖ ἔκαμε τὴν θέλησίν του χάλυβα καὶ τὴν καρδιά του βάλσαμον.

Αὐτὴ ἡ ἀκριτικὴ προέλευσις ἐσημάδευσεν ὅλην τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ Ἀθηναγόρου. Διότι πραγματικὰ ἐπέρασεν ὁλόκληρον τὴν ζωήν του ὡς φρουρὸς τῶν ἄκρων. Ἡ θέλησίς του καὶ ἡ ἀποστολή του ἔσμιξαν, διὰ νὰ δημιουργήσουν ἕνα ἀκρίταν ποὺ ἐπολέμησεν εἰς νέους ἀγῶνας μὲ νέα ὅπλα, ὅπλα πνευματικά. Ὑπῆρξεν ὁ προβολεὺς τοῦ πνεύματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς τὰ ἔξω.

Ἡ πρώτη ἀποστολή του ἦτο τὸ Μοναστήρι τῆς Μακεδονίας, τὰ σημερινὰ Βιτώλια τῆς Γιουγκοσλαβίας, ποὺ ἦσαν τότε σταυροδρόμι λαῶν καὶ πεδίον μάχης. Ἔρριψεν ἐκεῖ τὰ σπέρματα τῆς εἰρήνης.

Ἐστάλη ἔπειτα ἐπίσκοπος εἰς τὴν Κέρκυραν, τὸ φρούριον τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν Δύσιν, ὅπου ὀλίγον ἀργότερα ἀνώρθωσε τὸ ἀνάστημά του ἐμπρὸς εἰς τὴν τυραννικὴν βίαν ποὺ εἶχε τὴν μορφὴν τῆς μουσολινικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς νήσου.

Ἡ νέα ἀποστολή του ἦτο εἰς τὸ ἄκρον τῆς διασπορᾶς, εἰς τὴν Ἀμερικήν, ὅπου συνήγαγε τὸν σκορπισμένον καὶ διεσπασμένον Ἑλληνισμόν, τὸν ἐθέρμανε καὶ τοῦ ἔδωσε δυνάμεις νὰ παρασταθῇ τιμημένος εἰς τὸ πεδίον τοῦ διεθνοῦς ἀνταγωνισμοῦ.

Ἡ τελευταία καὶ ἀξιολογωτέρα ἀποστολή του τὸν ἔφερεν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, τὴν μεσαιωνικὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν βασιλεύουσαν πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου.

Ὁ Ἀθηναγόρας κατεῖχεν ὅλα τὰ προσόντα τοῦ μεγάλου ἡγέτου, φυσικὰ καὶ ἐπίκτητα. Μὲ τὴν ἀσυνήθη διαύγειαν καὶ ὀξύτητα πνεύματος ποὺ κατεῖχε κατώρθωνε νὰ συλλαμβάνῃ τὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ νὰ τὰ ἀναλύῃ κατὰ τρόπον δημιουργικόν. Μὲ τὴν περίσσειαν τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία ἐξεχείλιζε διὰ νὰ ἀγκαλιάσῃ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, ἠδύνατο νὰ κατανοῇ τὰς ἀνθρωπίνας καταστάσεις καὶ νὰ συνεννοῆται μὲ ὅλους. Ἡ κυρία ἰδιότης ποὺ τὸν διέκρινεν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἡγέτας ἦτο ὅτι ἡ ἐνασχόλησις μὲ τὰ καθολι-

κὰ προβλήματα δὲν τὸν ἠμπόδιζε νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς λεπτομερείας, καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ κάθε ἄνθρωπον χωριστά.

Εἰς τὴν συνείδησίν του ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἀπετελεῖτο ἀπὸ μίαν ἀκαθόριστον μᾶζαν, ἀλλ' ἀπὸ διακεκριμένας προσωπικότητας, ἀπὸ ψυχὰς ποὺ εἶχαν ἡ κάθε μία χωριστὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὰ δικαιώματά της. Ἐκύτταζε κάθε συνομιλητήν του εἰς τὰ μάτια, διότι αὐτὸς δὲν ἔκρυπτε τίποτε καὶ ἤθελε νὰ ὁδηγήσῃ καὶ ἐκεῖνον εἰς εἰλικρινῆ ἀντιμετώπισιν τῶν πραγμάτων· τὸν ἐμαγνήτιζε καὶ τὸν ἠχμαλώτιζε ἀλλὰ καὶ τοῦ μετέδιδε τὴν ἰδικήν του πνοήν.

Ἂν, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτό, ἔκαμνε κάποιαν ἐξαίρεσιν, μεταξὺ τῶν σπουδαίων καὶ τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων, ἡ ἐξαίρεσις ἦτο ὑπὲρ τῶν ταπεινῶν, οἱ ὁποῖοι ἐχρειάζοντο περισσότερον τὴν πνευματικήν του ἐνίσχυσιν. Πολλοὶ ἐξέφραζον τὴν ἀπορίαν, πῶς ἦτο δυνατὸν αὐτὸς ὁ ἡγέτης νὰ μὴ παραμερίζῃ τὰ μεγάλα θέματα, ὅταν ἀφιέρωνε τόσον χρόνον εἰς τοὺς ἀτελειώτους ἐπισκέπτας καὶ ἐπιστολογράφους του, ἑστιάτορας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἐμπόρους τῆς Γερμανίας, χωρικοὺς τῆς Ἠπείρου, ναυτικούς, φοιτητὰς καὶ φοιτητρίας· καὶ πρὸς ποῖον σκοπὸν ἀφιέρωνε τὸν χρόνον αὐτόν.

Εἰς τὴν δευτέραν ἀπορίαν ἔχει δοθῆ μὲ τὰ προηγούμενα ἡ ἀπάντησις· ὁ Ἀθηναγόρας ἤθελε νὰ δώσῃ εἰς τοὺς μικροὺς τὴν χαρὰν ὅτι ὑπάρχει κάποιος μεγάλος ποὺ τοὺς προσέχει καὶ ἤθελε νὰ τονώσῃ τὴν αὐτοσυνείδησίν των. Εἰς τὴν πρώτην ἀπορίαν ἀπαντοῦν ὅλοι ὅσοι τὸν ἐγνώριζαν ἀπὸ πλησίον· δὲν παρεμέριζε τὰ μεγάλα θέματα, ἀλλὰ τὰ ἐξήταζε τὰς ὥρας τῆς μονώσεως, τὰς νυκτερινὰς ἰδίως ὥρας· τὰ ἐξήταζε τότε μὲ τὸν νοῦν ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν προσευχήν.

Ὁ Ἀθηναγόρας ἦτο ἐπίσης πρότυπον λιτοῦ καὶ ἀσκητικοῦ ἡγέτου, τὸν ὁποῖον θὰ ἐζήλευε κάθε ἀσκητὴς τῆς ἐρήμου. Ποτὲ δὲν ἀνεπαύετο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας, ἐνῷ καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἐκοιμᾶτο ὀλίγας ὥρας. Εἰς μίαν ἡμέραν, γέρων ἤδη, ἠδύνατο νὰ προΐσταται τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἐπὶ πεντάωρον, νὰ μοιράζῃ τὸ ἀντίδωρον αὐτοπροσώπως εἰς τὰς χιλιάδας τῶν πιστῶν ἐπὶ ἕνα ἀκόμη πεντάωρον, νὰ ἐκφωνῇ ἐν συνεχείᾳ εἰς διαφόρους ἐκδηλώσεις πέντε ἢ ἕξ λόγους μέχρι νυκτός, νὰ προσεύχεται τὰ μεσάνυκτα καὶ νὰ ἀποσύρεται χωρὶς κόπωσιν τὰς μεσονυκτίους ὥρας. Ἡ δὲ τροφή του ἦτο ἡ τροφὴ τοῦ παλαιοῦ χωρικοῦ τῆς Ἠπείρου· χόρτα καὶ ὄσπρια καὶ γάλα καὶ ὀλίγος οἶνος ἦσαν τὰ συνήθως παρατιθέμενα εἰς τὴν πατριαρχικὴν τράπεζαν ἀγαθά, ἡ ὁποία ἦτο παρὰ ταῦτα πλουσιωτάτη. Οἱ πάντοτε μετέχοντες τῆς τρα-

πέζης αὐτῆς πολυάριθμοι φιλοξενούμενοι ἀπήλαυον περισσότερον τῆς λάμψεως τοῦ πλουσίου πνεύματός του παρὰ τῶν ἐδεσμάτων.

Παροιμιώδης ἦτο ἡ ἀνεκτικότης του. Ἐχθρὸς τοῦ μίσους ἀμείλικτος, δὲν ἐμίσησε ποτὲ κανένα· ἀκόμη καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀνοήτως τὸν ἐπολέμησαν ἐξεφράζετο μὲ συμπάθειαν καὶ ἀγάπην. Δὲν γνωρίζει κανεὶς ἂν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἠγάπησε περισσότερον τοὺς φίλους ἢ τοὺς ἐχθρούς του.

Καὶ ὅλα αὐτὰ εἰς μίαν κατάστασιν πλήρους ταπεινώσεως. Πενιχρὸν τὸ οἴκημα τοῦ Πατριαρχείου, κελλὶ ἐρημίτου ἀσκητοῦ τὸ δωμάτιόν του, τριμμένον τὸ ράσον του, ὅλα εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν πολυτέλειαν τῆς ψυχῆς του.

Ὥριμος καὶ ἐξηγιασμένος ὁ Ἀθηναγόρας, ἱερεὺς καὶ προφήτης συγχρόνως, ἀνέλαβε τὴν διακυβέρνησιν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῆς Ὀρθοδοξίας. Κατηύθυνε τὴν ἔντονον δραστηριότητά του βασικῶς εἰς τὸ σημεῖον ποὺ ἀπήτει ἡ θέσις του· εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ὀρθοδοξίας. Δὲν ἐκάμφθη ἀπὸ τὰ ποικίλα ἐμπόδια τὰ ὁποῖα προεβάλλοντο ἀπὸ παντοῦ, ἀπὸ μέσα καὶ ἀπὸ ἔξω. Δὲν εἶναι εὔκολον νὰ εἴπῃ κανείς, ἂν περισσότερα ἐμπόδια τοῦ προέβαλλαν οἱ ἐχθροὶ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ οἱ Ἕλληνες. Εἰς τὸν δρόμον του ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος εὗρεν ὠρθωμένα τὸν φθόνον καὶ τὴν ἐριστικότητα, τὰ κύρια ἀπὸ τὰ ἀρνητικὰ γνωρίσματα τοῦ πολυπαθοῦς γένους μας, ἐνῷ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἀντιμετώπισε τὴν ἀμείλικτον ἔχθραν, τὸν ἀκατάπαυστον πόλεμον τῶν κατεχόντων. Φυσικὰ αὐτὸ τὸ δεύτερον εἶχεν ἀποφασιστικὴν σημασίαν διὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ προγράμματός του. Εἶδε τὸ ἀραιὸν ποίμνιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ διαρρέῃ, τὰ ἔντυπά του νὰ κλείνωνται, τὴν Θεολογικήν του Σχολὴν νὰ καταργῆται, τοὺς συνεργάτας του νὰ ἐξευτελίζωνται. Δὲν τοῦ ἐπετρέπετο νὰ δεχθῇ τιμητικὰς διακρίσεις ἀπὸ ξένους, δὲν τοῦ ἐπετρέπετο νὰ ταξιδεύῃ ὅπου ἤθελε, δὲν ἠδύνατο νὰ κινηθῇ οὔτε μέσα εἰς τὴν πόλιν του ἐλευθέρως. Εἶχε περιέλθει εἰς τὴν θέσιν ἑνὸς ἐλευθέρου πολιορκημένου εἰς τὸ Φανάρι. Ἐὰν ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων εἶχε τοποθετήσει ἄλλον εἰς τὴν θέσιν του κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας, τὰ πάντα θὰ εἶχαν χαθῆ. Ἀλλ' αὐτὸς εὕρισκε τὸν τρόπον νὰ μεταβάλλῃ τὰς ἀρνητικὰς καταστάσεις εἰς θετικάς.

Ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, τοὐλάχιστον ἀπὸ πεντηκονταετίας, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἶχε περιέλθει εἰς θλιβερὰν κατάστασιν. Κυ-

μαινόμενον μεταξὺ τῆς ὑπερηφανείας διὰ τὸ παρελθὸν καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως ὡς πρὸς τὸ μέλλον, εἶχε καταντήσει εἰς ἐπαρχιακὴν ἐπισκοπήν. Τρομοκρατημένον δὲ ἀπὸ τὰς διώξεις, τὰς κρυφίας καὶ τὰς φανεράς, εἶχε κλεισθῆ εἰς τὸν ἑαυτόν του, σὰν νὰ ἔκλαιε τὴν μοῖραν του. Κανεὶς δὲν ἐτόλμα νὰ κινηθῆ πρὸς ἀνόρθωσίν του.

Ὁ Ἀθηναγόρας ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν ἐγέμισε τὸ Πατριαρχεῖον μὲ τὴν παρουσίαν του. Μὲ βάσιν ἕνα προσεκτικὰ καταστρωμένον πρόγραμμα εἰργάσθη διὰ τὴν ἀναζωογόνησίν του.

Ἐνεψύχωνε τοὺς συνεργάτας του καὶ τοὺς ἔδιδε τὰς κατευθύνσεις ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθοῦν ὡς λειτουργοὶ ἑνὸς αἰωνοβίου θεσμοῦ. Ἤνοιξεν ἔπειτα τὴν θύραν τοῦ ἐρειπωμένου κάστρου διὰ νὰ φέρῃ τὸ Πατριαρχεῖον ἔξω εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πεδίον. Μέσα εἰς ὀλίγον χρόνον τὸ εἶχε καταστήσει παγκόσμιον κέντρον ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτιστικῆς δραστηριότητος, πραγματικὰ οἰκουμενικόν.

Τέλος, ὡς πρωτόθρονος ἡγέτης τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐκινήθη διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἑνότητος τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Αἱ Ἐκκλησίαι αὗται ἐλέγοντο μὲν ἀδελφαὶ καὶ ἐθεωροῦντο τμήματα ἑνὸς συνόλου, ἀλλ' ἦσαν μεταξύ των οὐσιαστικῶς τόσον ξέναι ὅσον ἦσαν περίπου καὶ μὲ τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας. Ἡ μόνη σχεδὸν ἐπαφὴ ποὺ ὑπῆρχε μεταξύ των ἦτο ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν συγχαρητηρίων γραμμάτων κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτάς. Ἡ μορφὴ τοῦ Ἀθηναγόρα ἔδωσε νέαν πνοὴν εἰς τὰς Ἐκκλησίας αὐτάς. Μὲ τὰς ἐπισκέψεις καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν του συνόδου ἔδωσεν εἰς αὐτὰς συνείδησιν περὶ τῆς ἑνότητός των καὶ πεποίθησιν εἰς τὴν δύναμίν των. Τὰς ἔφερεν ὅλας μαζὶ εἰς τὴν τράπεζαν τῆς διασκέψεως καὶ τὰς ἐκάλεσε νὰ λάβουν ἱστορικὰς ἀποφάσεις. Αἱ τέσσαρες πανορθόδοξοι διασκέψεις, αἱ ποῖαι ἐπραγματοποιήθησαν ἕως τώρα ὑπὸ τὴν καθοδήγησίν του, καθὼς καὶ ἄλλαι συνάξεις, ἔδωσαν τόνον ἀδελφοσύνης καὶ συνείδησιν δυνάμεως εἰς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας καὶ ἤδη προετοιμάζουν τὸ ἔδαφος διὰ μίαν νέαν οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἡ ὁποία, ὅπως ἐλπίζομεν, θὰ πραγματοποιήσῃ τὴν τοποθέτησιν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον.

Ἡ ἐξύψωσις τοῦ κύρους τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τὴν ἔφερεν εἰς τὸ διεκκλησιαστικὸν πεδίον καὶ τὴν κατέστησε πρωταγωνίστριαν εἰς τὴν προσπάθειαν προσεγγίσεως τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν μεταξύ των.

Ἐπὶ πολλὰς ἤδη δεκαετίας διεξάγεται διάλογος μεταξὺ διαφόρων

Ἐκκλησιῶν, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸν χαρακτῆρα, ἔφερε κάποια ἀποτελέσματα. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη ὁ διάλογος αὐτὸς ἐπεσκιάσθη ἀπὸ τὸν νέον διάλογον μεταξὺ Ὀρθοδοξίας καὶ Ρώμης, τὸν ὁποῖον ἤνοιξεν ὁ Ἀθηναγόρας.

Τὸ 1954 ἦτο ἡ ἐννεακοσιοστὴ ἐπέτειος τοῦ μεγάλου σχίσματος. Ἐπέρασε σχεδὸν ἀπαρατήρητος, διότι τὸ σχίσμα ἐκεῖνο δὲν ἀποτελεῖ διὰ κανένα ἀπὸ ἡμᾶς πηγὴν ὑπερηφανείας. Ἀλλὰ πάντως ἡ ἐπέτειος, καθὼς ἠκολούθησε μίαν ἄλλην φοβερωτέραν ἐπέτειον, τὴν τῆς ἁλώσεως, ὑπῆρξε συγκλονιστικὴ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Ἀθηναγόρα. Καὶ τότε ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὸ φρούριον. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι κλείωνται εἰς τὰ φρούριά των, τότε ἀποξενώνονται· ὅταν ἐξέρχωνται ἀπὸ αὐτά, τότε συναντῶνται καὶ συνεννοοῦνται.

Διεπίστωσε τὰ ἑξῆς παράδοξα καὶ ἀδικαιολόγητα: Πρῶτον ὅτι εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πάντες διαλέγονται, εἴτε φίλοι εἴτε ξένοι εἴτε ἐχθροί, πρὸς διευθέτησιν ἐνδεχομένων διαφορῶν, αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ παρέμειναν ἀποξενωμέναι ἀλλήλων καί, ἂν δὲν ἐμισοῦντο ἀμοιβαίως, πάντως ἠσθάνοντο ἀμοιβαίαν περιφρόνησιν, καὶ μάλιστα καθ' ἣν στιγμὴν πλῆθος ἐπικινδύνων ἐχθρῶν σείουν τὰ θεμέλιά των. Δεύτερον διεπίστωσεν ὅτι ηὐχόμεθα μὲν ὅλοι ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἑνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπράτταμεν τίποτε διὰ τὴν ἐπίτευξίν των.

Τί ἦτο ἐκεῖνο ποὺ ἐχώρισε τὰς δύο Ἐκκλησίας; Ἡ διαφορὰ ἐθνικῆς, πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς συγκροτήσεως. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὑφίσταντο πολυάριθμα πολιτιστικὰ κέντρα, διετηρεῖτο ζωηρὰ ἡ παράδοσις τοῦ ὁμοσπόνδου χαρακτῆρος τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως καὶ ἡ θεολογικὴ σκέψις ἐξεφράζετο μὲ ποικιλία μέσων. Εἰς τὴν Δύσιν ὑφίστατο μόνον ἕνα πολιτιστικὸν κέντρον, ἐδέσποζεν ἡ ρωμαϊκὴ παράδοσις τῆς συγκεντρωτικῆς διακυβερνήσεως καὶ ἡ θεολογικὴ σκέψις ἠκολούθει συνήθως δικανικὰ πρότυπα. Ἀπὸ τὰς δύο αὐτὰς διαφορετικὰς τάσεις ἀπέρρεαν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀντιτιθέμενοι κανόνες διοικήσεως τῶν δύο μεγάλων κλάδων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διιστάμενα θεολογικὰ συστήματα. Οὕτω δὲ ἔφθασε μιὰ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποίαν παρετηρήθη πλήρης ἀδυναμία συνεννοήσεως, τὴν ὁποίαν ἐπέτειναν αἱ πολιτικαὶ ἀντιθέσεις μεταξὺ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν κρατῶν τῆς Δύσεως. Καὶ ἡ στιγμὴ αὐτὴ ἐγέννησε τὸ σχίσμα. Τὸ σχίσμα εἶναι ἕνα γεγονὸς ποὺ ἐντάσσεται εἰς τὸ ὅλον πλαίσιον τῆς ἐποχῆς του.

Οἱ ἡγέται τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως δὲν τὸ ἐθεώρησαν ὡς ὁριστικόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας κατέβαλαν συνεχεῖς προσπαθείας διὰ τὴν ἄρσιν του. Οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἐπέτυχαν δὲν πρόκειται νὰ μὲ ἀπασχολήσουν ἐδῶ. Τὸ ὅτι αἱ προσπάθειαι ἐσταμάτησαν ἔκτοτε, ὀφείλεται εἰς τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις διὰ τὰς δύο Ἐκκλησίας, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησαν ἡ πτῶσις τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ Μεταρρύθμισις. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀνεγνωρίζετο διὰ παντὸς ἡ ὕπαρξις μιᾶς ἐκκρεμότητος. Καὶ διὰ τοῦτο ποτὲ δὲν ἐπεχειρήθη ἡ σύγκλησις Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐπιχειρεῖται τώρα μόλις.

Τὸ σχίσμα συνετελέσθη, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ τελικὴ μέθοδος ἐπιλύσεως τῶν σοβαρῶν ἐκκλησιαστικῶν διαφορῶν ἦτο τὸ ἀνάθεμα. Τώρα ἡ μέθοδος ἔχει ἀλλάξει καὶ δὲν εἶναι ὀρθὸν σφάλματα τοῦ παρελθόντος νὰ βαρύνουν διὰ παντὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡ ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054 ἤνοιξε τὸν δρόμον διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῆς νέας αὐτῆς μεθόδου. Ἀντὶ νὰ ἐκκινοῦμεν ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴν ἀφετηρίαν τῶν διαφορῶν ποὺ μᾶς χωρίζουν, εἶναι προτιμότερον νὰ ἐκκινοῦμεν ἀπὸ τὴν θετικὴν βάσιν τῶν στοιχείων ποὺ ἠμποροῦν νὰ μᾶς συνδέουν· καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι ὁ κοινὸς Κύριος καὶ ἡ κοινὴ πίστις.

Αὐτὴ δὲ εἶναι ἡ βάσις ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξεκίνησε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ Ἀθηναγόρας καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν συνάντησιν μὲ τὸν Πάπαν τῆς Ρώμης καὶ τὴν συμφιλίωσιν μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν.

Ὁ διάλογος ποὺ ἐνεκαινιάσθη ἔκτοτε εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸν κάτι τὸ ἀγαθόν, ὑπάρχουν δὲ βάσιμοι ἐλπίδες ὅτι θὰ ἀποβῇ πολὺ γόνιμος. Ἐγγύησις περὶ τούτου εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τῆς συστάσεώς του ἐθεμελιώθη ἐκκλησιολογικῶς. Ἕως τώρα αἱ οἰκουμενικαὶ συζητήσεις, εἴτε ἐπίσημοι εἴτε ἀνεπίσημοι, ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἦσαν ἔργον τῶν θεολόγων. Βεβαίως οἱ σημερινοὶ θεολόγοι δὲν εἶναι φίλοι τῆς στείρας καὶ τρομερᾶς ἀντιρρητικῆς θεολογίας τοῦ παρελθόντος· προσέφεραν ἀξιολόγους ὑπηρεσίας εἰς τὸν τομέα τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων, ἀλλὰ δὲν εὗρον τὰς λύσεις τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἑνότητα προβλημάτων, οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ τὰς εὕρουν. Ἡ θεολογία ἐνασμενίζεται εἰς τὴν θεωρητικὴν ἀνάλυσιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀναζήτησιν τῶν λεπτομερειῶν· ἀκριβῶς δὲ αὐταὶ αἱ λεπτομέρειαι εἶναι τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπισημαίνουν καὶ τονίζουν τὰς διαφοράς. Τώρα τὸ ἔργον ἀνέλαβεν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία. Οἱ ἡγέται ἔχουν ἄλλου εἴδους εὐθύνην· πρέπει νὰ βλέπουν μακράν, καὶ ὅποιος βλέπει μακρὰν διατηρεῖ τὰς μεγάλας γραμμὰς καὶ παραμερίζει τὰς λεπτομερείας

Ὅσον ἰσχυροτέρα εἶναι ἡ ὀργάνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν, τόσον εὐκολωτέρα καθίσταται ἡ συνεννόησις. Ἰσχυρὰν ὀργάνωσιν διαθέτει βεβαίως ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ἡ Ὀρθόδοξος δὲν ὑστερεῖ τόσον πολὺ ὅσον συνήθως πιστεύεται. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης δὲν εἶναι μὲν διοικητικὸς ἀρχηγὸς τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλλ' εἶναι ὁ συντονιστὴς αὐτῆς. Εἰς τὰ μεγάλα προβλήματα αὐτὸς ἔχει τὴν πρωτοβουλίαν. Ὅταν δὲ ἡ προσωπικότης τοῦ Πατριάρχου εἶναι ὡς ἡ τοῦ Ἀθηναγόρου καὶ ἡ ὑπόθεσις εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθοδοξίας, αἱ κατὰ τόπους αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι ἀκολουθοῦν μὲ ὁμοφωνίαν. Ὁ Ἀθηναγόρας ἐπιτυχὼν τὴν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, τῆς ἔδωσε τὴν δύναμιν νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄλλωστε σήμερα ὁ διάλογος εἶναι αἴτημα τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος εἰς ὅλας τὰς πλευράς. Ἂν δὲν συνέβαινε τοῦτο, τότε θὰ ἀπέβαιναν μάταιαι αἱ προσπάθειαι τῆς ἡγεσίας.

Αἱ ἐνέργειαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡγεσίας ἐπέτυχαν ἤδη τὸν πρῶτον ἀντικειμενικὸν σκοπόν: τὴν ἀδελφότητα τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία ὁλοκληρώνεται καθημερινῶς βῆμα πρὸς βῆμα. Ὁ δεύτερος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς εἶναι ἀπώτερος: ἡ κοινωνία τῆς ἀγάπης καὶ τῆς πίστεως. Ὁ Ἀθηναγόρας εἰς τοὺς νυκτερινοὺς ὁραματισμούς του ἔβλεπε συχνὰ ν' ἀνέρχεται, ἀπὸ τὸν ὑπερκείμενον τοῦ Φαναρίου λόφον, τὸ ἅγιον ποτήριον, προσκαλοῦν τὰς Ἐκκλησίας εἰς κοινωνίαν. Ἦτο βέβαιος ὅτι ἡ κοινωνία θὰ ἀνασυσταθῇ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευεν ὅτι θὰ ἐπέζη ὁ ἴδιος διὰ νὰ τὴν ἴδῃ.

Ἐδῶ θὰ ἐπανέλθουν οἱ θεολόγοι. Ὡς ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἡγεσίας αὐτῆς θὰ προσφέρουν τὰς συμβουλάς των περὶ τῶν ὁδῶν ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθηθοῦν διὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινωνίας. Ἔχομεν δημιουργήσει διαφορετικὰς παραδόσεις, διοικητικὰς καὶ θεολογικάς, τὰς ὁποίας οὔτε θέλομεν οὔτε εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐγκαταλείψωμεν εἰς τὸ σύνολόν των. Ὁ Θεὸς θὰ φωτίσῃ τὸν δρόμον.

Ἡ δευτέρα ἐπίπτωσις τοῦ ἔργου τοῦ Ἀθηναγόρα ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἑλληνισμόν. Δεδομένου τοῦ στενοῦ συνδέσμου μεταξὺ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶναι εὔκολον ν' ἀντιληφθῇ κανεὶς τὴν σημασίαν τῆς ἐπιπτώσεως αὐτῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας δὲν θεωρῶ σκόπιμον νὰ ἐπεκταθῶ.

Μία τρίτη ἐπίπτωσις εἶναι πανανθρωπίνης σημασίας. Εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ὑψηλαὶ ἀξίαι φαίνονται νὰ καταρρέουν

καὶ εἰς τὴν θέσιν των ὑψώνονται τὰ εἴδωλα τῆς μηχανοκρατίας καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, αὐτὸς ἐστάθη ὄρθιος καὶ ἀμετακίνητος εἰς τὸ μέσον τῆς οἰκουμένης, διὰ νὰ τοὺς συγκρατήσῃ. Εἰς τοὺς καταλυτὰς κριτὴς πρᾶος, εἰς τοὺς ὠργισμένους νέους διδάσκαλος γεμᾶτος ἀγάπην, εἰς τοὺς ξηροὺς τεχνοκράτας φίλος πλήρης κατανοήσεως, εἰς τοὺς φορεῖς τῆς πνευματικῆς παραδόσεως σύμμαχος καὶ ὁδηγός, ἠδύνατο νὰ λέγῃ ὅ,τι ὁ Παῦλος: «Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα ἵνα πάντως τινὰς σώσω». Δὲν ἐμυκτήρισε καμμίαν ὁμάδα ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπρόδωσε κανένα στοιχεῖον τῆς πίστεως. Μὲ τὸ ἦθος του καὶ τὴν πνοήν του ἐστερέωσεν ὅσον κανεὶς ἄλλος εἰς τὸν κόσμον σήμερα τὰς ἀξίας ἐπὶ τῶν ὁποίων στηριζομένη ἡ ἀνθρωπότης ἐδημιούργησε τὸν σύγχρονον πολιτισμόν, αὐτὸν ποὺ ὀνομάζομεν δυτικὸν ἢ ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμόν: τὰς ἀξίας τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης, τῆς θυσίας, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὡραίου.

Ὁ Ἀθηναγόρας ἀπέθανε πρὶν ἴδῃ τὸ ἔργον του ὡλοκληρωμένον. Ἀλλὰ θὰ ἦτο σφάλμα νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι ἡττήθη. Ὁ Ἀθηναγόρας ἐνίκησεν. Ἐνίκησε τὴν φοβίαν καὶ τὴν διχόνοιαν τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀπὸ τὰς ὁποίας προήρχοντο ὁ ἀπομονωτισμὸς καὶ ὁ ἐπαρχιωτισμός. Ἐνίκησε τὴν συκοφαντίαν εἰς βάρος τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἐνίκησε τὸ μῖσος. Ἐνίκησε τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀξίας. Καὶ ἔδωσε νέον σφρῖγος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Διὰ τοῦτο ἡ μνήμη του δὲν θὰ σβήσῃ ποτέ.

Ἀθηναγόρου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, αἰωνία ἡ μνήμη!

'Ιωάν. Ε. 'Αναστασίου
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΝ

Γνωστὸν εἶναι ὅτι εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις ὁ θάνατος ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν προεκάλεσε θλῖψιν καὶ ὀδύνην εἰς τὸν λαόν. Ἐκ τῶν ἡγετῶν αὐτῶν ἄλλοι διεκρίνοντο διὰ τὴν φιλανθρωπικήν των δραστηριότητα, καὶ οἱ εὐεργετηθέντες ἔκλαιον διὰ τὴν στέρησίν των· ἄλλοι διεκρίθησαν ὡς ἐκκλησιαστικοὶ ρήτορες, καὶ οἱ ἀκροαταί των ἐθρήνουν διότι δὲν θὰ ἤκουον πλέον τὴν φωνήν των· ἄλλοι ἔζησαν ὡς ἅγιοι, καὶ δὲν θὰ ἔδιδον πλέον τὸ ζωντανὸν παράδειγμα τῆς ζωῆς των· τέλος, ἄλλοι ἔλαμψαν ὡς συγγραφεῖς, καὶ οἱ ἀναγνῶσται των ἐθρήνησαν διότι δὲν θὰ εἶχον πλέον νέα προϊόντα τοῦ καλάμου των.

Ὁ θάνατος τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου προεκάλεσεν ὀδύνην καὶ θλῖψιν παγκόσμιον. Ἡ ὀδύνη αὕτη κατέλαβε τόσον πρόσωπα ὑψηλὰ ἱστάμενα ὅσον καὶ τὸν ἁπλοῦν λαόν. Ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέται καὶ κυβερνῆται διὰ τηλεγραφημάτων πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ διὰ δηλώσεων πρὸς τὸν τύπον ἐξέφρασαν τὴν ὀδύνην των ὄχι διὰ τυπικῶν λόγων καὶ στερεοτύπων λέξεων ἐπαναλαμβανομένων συνήθως εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, ἀλλὰ διὰ λέξεων πηγαίων καὶ ἐκφράσεων εἰλικρινῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδείκνυον ὅτι πράγματι ἐθλίβοντο διὰ τὴν ἀπώλειαν καὶ ἀνεγνώριζον ὅτι μέγα κενὸν καταλείπεται διὰ τῆς ἐκδημίας τοῦ Πατριάρχου. Ἀλλὰ καὶ ὁ χριστιανικὸς λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ ὀδύνην ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον καὶ μὲ δάκρυα εἰς τὰ μάτια παρηκολούθησε τὴν κηδείαν καὶ συνώδευσε τὸ σκήνωμα μέχρι τοῦ τάφου. Ἐντὸς τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ μὲ θλῖψιν καὶ ὀδύνην παρηκολούθησαν τὴν νεκρώσιμον τελετὴν οἱ πιστοὶ καὶ εἰς τὰ πρόσωπα ὅλων ἦτο ἐξωγραφισμένη ἡ λύπη καὶ ἡ κατάνυξις.

Πλὴν τῶν χριστιανῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Ἑλληνι-

κὸς λαὸς ἐλυπήθη διὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου. Μὲ μέγα ἐνδιαφέρον παρηκολούθησε τὴν σύντομον ἐξέλιξιν τῆς ἀσθενείας καὶ ποικιλοτρόπως ἐξεδήλωσε τὴν λύπην του διὰ τὴν ἐκδημίαν. Αἱ ἡμερήσιαι ἐφημερίδες λεπτομερῶς ἀνεφέρθησαν εἰς τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀσθένειαν καὶ τὸν θάνατον καί, ἀπηχοῦσαι τὴν δημοσίαν γνώμην, ἐξέφρασαν τὴν ὀδύνην τοῦ λαοῦ.

Καὶ εἰς ξένας χώρας ὁμοίως μετὰ λύπης ἔγινεν αἰσθητὸς ὁ θάνατος τοῦ Πατριάρχου. Ἡ ἱεροπρεπὴς μορφὴ αὐτοῦ ἦτο τόσον γνωστὴ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὥστε ὁ θάνατος αὐτοῦ ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ αἴσθησιν.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τῆς παγκοσμίου θλίψεως δι' ἕνα θρησκευτικὸν ἡγέτην προεκάλεσεν, ὡς ἦτο φυσικόν, αἴσθησιν καὶ ἐντύπωσιν εἰς πολλούς, διότι δὲν ἦτο συνηθισμένον νὰ θρηνῆται Ὀρθόδοξος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης μὲ τὸν τρόπον αὐτόν. Παλαιότερον ἐγράφοντο νεκρολογίαι, ὁ θάνατος ἐγίνετο γνωστὸς εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους, ὅμως, πλὴν ὡρισμένων ἐξαιρέσεων, τοιούτου εἴδους ὀδύνη δὲν ἐξεδηλοῦτο.

Καὶ θὰ ἀναρωτηθῇ κανείς· διατί ἡ ὀδύνη αὐτή; Ὁ Ἀθηναγόρας δὲν διεκρίθη οὔτε ὡς μέγας φιλάνθρωπος διὰ νὰ τὸν κλαύσουν οἱ εὐεργετηθέντες ὑπ' αὐτοῦ, οὔτε ὡς δεινὸς ἱεροκήρυξ διὰ νὰ γίνῃ αἰσθητὴ ἡ σιωπὴ τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπέβαλεν ὁ θάνατος, οὔτε ὡς συγγραφεὺς σοφῶν θεολογικῶν ἔργων διὰ νὰ θρηνήσουν οἱ ἀναγνῶσται του τὴν διακοπὴν τῆς συγγραφικῆς του παραγωγῆς. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ἔλεγεν ὅτι ἔχασε τὸ θεολογικόν του πτυχίον καὶ ποτὲ δὲν ἐκαυχήθη διὰ τὰς θεολογικάς του γνώσεις.

Ἀλλοῦ λοιπὸν πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν οἱ λόγοι τοῦ πένθους καὶ τῆς θλίψεως.

Καὶ πρῶτον πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ ἀγάπη τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν καρδίαν του ὁ Πατριάρχης καὶ ἐξεχείλιζε καὶ ἐθέρμαινεν ὅσους τὸν ἐπλησίαζαν καὶ ὅσους τὸν ἤκουον. Ἡ ἀγάπη αὐτὴ περιέκλειεν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους χωρὶς διάκρισιν θρησκευτικῶν ὁμολογιῶν καὶ ἐθνικῶν διαφορῶν. Δι' ὅλους εἶχε βλέμμα γεμᾶτο στοργήν, χέρια ἁπλωμένα νὰ τοὺς ἀγκαλιάσῃ, λόγον καλὸν νὰ τοὺς εἴπῃ. Καὶ ὅσοι ἐπήγαιναν ψυχροὶ ἢ ἀπὸ περιέργειαν νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν, ἔφευγαν γοητευμένοι μὲ θερμὴν καρδίαν, ἀφοῦ ᾐσθάνοντο τὴν ἀγάπην τοῦ Πατριάρχου νὰ τοὺς δίδῃ νέαν πνοήν. Ἐπλησίαζε τὸν καθέναν μὲ ἁπλότητα καὶ ὡμίλει κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν καρδίαν του. Ὁ ἁπλοῦς λόγος

του συγκινοῦσε καὶ ἔμεινεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ συνομιλητοῦ του. Καὶ ἐδέχετο ὅλους ὅσους ἤθελον νὰ τὸν ἰδοῦν καὶ ὅταν ἀκόμη ἦτο ἀσθενὴς καὶ αἱ δυνάμεις του ἦσαν ὀλίγαι.

Ἡ ἀγάπη του αὐτὴ τὸν ὡδήγησεν εἰς ἐξόχους ὁραματισμούς. Ἐπεσκέφθη ὅλας τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας — καὶ τοῦτο δὲν εἶχε κάμει Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἀπὸ μακροῦ χρόνου — καὶ ἐδέχθη ἐπισκέψεις τῶν προκαθημένων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν σφυρηλατήσας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἔγινε παντοῦ δεκτὸς μὲ χαρὰν καὶ ἐνθουσιασμόν. Καὶ ἂν ὑπῆρχον στοιχεῖα ψυχρότητος, ἡ προσωπικότης του τὰ διέλυσε καὶ τὰ ἐθέρμανεν. Ὁμοίως ἐχρησιμοποίησε καὶ ἄλλα μέσα διὰ τὴν προσέγγισιν τῶν Ὀρθοδόξων καὶ διὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ μελέτην καὶ ἐξέτασιν ὑπ' αὐτῶν τῶν θεμάτων τῶν ἀπασχολούντων τὴν Ὀρθοδοξίαν.

Ἔστρεψεν ὁμοίως τοὺς ὁραματισμούς του καὶ πρὸς τοὺς μὴ Ὀρθοδόξους καὶ κυρίως πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, μετὰ τῆς ὁποίας ἐδημιούργησεν ἐπαφὰς καὶ δεσμοὺς οἱ ὁποῖοι τείνουν νὰ καταλύσουν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀπὸ αἰώνων ἐχθρότητα καὶ τὸ μῖσος. Μεγάλην δόξαν ἀπέκτησεν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν τοῦ Πατριάρχου εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἐδόθησαν νέαι ἰσχυραὶ παρορμήσεις εἰς τὴν συμφιλίωσιν καὶ τὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀγάπη τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Πατριάρχης εἰς τὴν καρδίαν του τὸν ἔκαμε νὰ αἰσθανθῇ τὸ αἴτημα τῶν καιρῶν καὶ τῶν λαῶν διὰ τὴν συμφιλίωσιν καὶ τὴν προσέγγισιν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπόνεσε διὰ τὸ παρατεινόμενον σκάνδαλον τοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἔκαμε γενναῖα βήματα διὰ νὰ τὸ γεφυρώσῃ. Χωρισμὸς αἰώνων δὲν εἶναι εὔκολον νὰ τακτοποιηθῇ ἐντὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, ὅμως ὁ σπόρος ἐρρίφθη καὶ θὰ ἔλθῃ ἡ ἐποχὴ τῶς ὡριμάνσεως. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Πατριάρχης προηγήθη κατὰ πολὺ τῆς ἐποχῆς του, ἐν τούτοις ὅμως τὰ γενναῖα βήματα ἐχρειάζοντο διὰ νὰ ἀναταράξουν τὴν ἀποκαρδιωτικὴν ἠρεμίαν τῶν κοιμωμένων συνειδήσεων τῶν χριστιανῶν.

Ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶχε τόσον γενναίους ὁραματισμοὺς μερικοὶ δὲν τὸν ἀντελήφθησαν καὶ ὀλίγοι τὸν κατεπολέμησαν. Θὰ ἦτο περίεργον ἂν συμφωνοῦσαν ὅλοι ἢ ἂν δὲν ὑπῆρχον οἱ ἀντιδρῶντες εἰς τὰς ἐπιδιώξεις καὶ τὰ μεγαλόπνοα σχέδιά του. Τὸ πράγματι περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι μερικοὶ κατεπολέμησαν τὸ κήρυγμά του περὶ τῆς ἀγάπης καὶ αὐτὸ κυρίως ἠθέλησαν νὰ διασύρουν. Ἐνῷ ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἀγά-

πης ἀποτελεῖ τὴν καρδίαν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ μάλιστα διδασκαλία ἀγάπης ἐκτεινομένης καὶ εἰς τοὺς προσωπικοὺς ἐχθρούς, ἐξενίσθησαν καὶ ἠγανάκτησαν ἐπειδὴ ταύτην προέβαλεν ὁ Πατριάρχης. Τί ὅμως ἀντ' αὐτῆς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ κηρυχθῇ, ἢ ποῖα ὅρια θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τεθοῦν εἰς τὴν ἀγάπην, ἀφοῦ αὐτὸς ὁ Κύριος οὐδὲν ὅριον ἔθεσεν;

Ὅμως τὸ κήρυγμα περὶ ἀγάπης δὲν τὸν παρέσυρε νὰ θυσιάσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ εἶπεν ὅτι οἱ θεολόγοι πρέπει νὰ προσπαθήσουν νὰ εὕρουν τρόπους γεφυρώσεως τῶν διαφορῶν. Ἀλλοίμονον ἂν φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ πιστεύοντες εἰς τὸν Χριστὸν καὶ βαπτισθέντες εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔφθασαν εἰς τέτοιο σημεῖον σκληρύνσεως καὶ ἀσυνεννοησίας, ὥστε δὲν ἠμποροῦν πλέον νὰ προσεγγίσουν καὶ νὰ συμφωνήσουν, καὶ θὰ μένουν διαρκῶς χωρισμένοι, καὶ τοῦτο, ὅταν λαοὶ χωρισθέντες διὰ πολέμων καὶ αἵματος καὶ διῃρημένοι βαθύτατα δι' ἰδεολογικῶν διαφορῶν εὑρίσκουν τρόπον νὰ προσεγγίζουν καὶ νὰ συνεννοοῦνται. Καὶ οἱ λαοὶ αὐτοὶ πλησιάζουν καὶ συνεννοοῦνται διὰ λόγους κοσμικοὺς πρῶτον καὶ κατόπιν διότι ἀντελήφθησαν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιζήσουν μόνον διὰ τῶν καλῶν σχέσεων. Τί νὰ εἴπωμεν τώρα διὰ τοὺς χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι κατέχουν τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως θείαν διδασκαλίαν, ἔζησαν ἐπὶ αἰῶνας ἡνωμένοι καὶ οἱ στόχοι των καὶ αἱ ἐπιδιώξεις των εἶναι καθαρῶς πνευματικαὶ καὶ παρ' ὅλα ταῦτα εἶναι βαθύτατα διῃρημένοι περιφρονοῦντες τὰς θείας διακηρύξεις περὶ ἑνότητος, ἀγάπης καὶ ὁμονοίας; Ἦλθεν ὁ καιρὸς οἱ κοσμικοὶ νὰ ἐλέγξουν τοὺς χριστιανοὺς καὶ οἱ ἄπιστοι νὰ ὑποδείξουν εἰς τοὺς πιστοὺς ὅτι εἶναι ἀσυνεπεῖς εἰς τὰς ἀρχάς των καὶ ἀνυπάκοοι εἰς τὰ κελεύσματα τῆς πίστεώς των.

Ὁ Ἀθηναγόρας μὲ τὸ κήρυγμά του καὶ τὰς προσπαθείας του διὰ τὴν ἑνότητα ἔδειξεν ὅτι ἀντελήφθη καὶ ἐνεστερνίσθη περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸ οὐσιῶδες κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔφθασεν εἰς ὕψος πνευματικὸν ὅσον ὀλίγοι πρὸ αὐτοῦ. Συνήθως ἐξαίρονται οἱ δημιουργήσαντες καὶ στηρίξαντες τὰ σχίσματα ὡς προστάται τῆς Ὀρθοδοξίας, καιρὸς εἶναι πλέον νὰ ἐξαίρωνται καὶ νὰ τιμῶνται καὶ ὅσοι προσπαθοῦν νὰ ἀρθοῦν τὰ σχίσματα καὶ αἱ διαιρέσεις καὶ νὰ ἀνασυνδεθοῦν αἱ χωρισμέναι Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ. Ἔχομεν τόσον πολὺ συνηθίσει εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ τὴν ἐχθρότητα, ὥστε μερικοὶ βλέ-

πουν μὲ καχυποψίαν ὅσους ὁμιλοῦν περὶ ἑνότητος καὶ ὁμονοίας καὶ ρίπτουν ἐναντίον των τὸν λίθον τοῦ ἀναθέματος, ὡς ἐὰν ἐκήρυττον διδασκαλίας ἀντιθέτους πρὸς τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα.

Ὁ ἀείμνηστος Πατριάρχης ἦτο ἀκόμη θερμὸς κήρυξ τῆς εἰρήνης. Εἰς τὰς ἑορτίους ἐγκυκλίους καὶ εἰς ἰδιωτικὰς συνομιλίας μὲ βαθὺν πόνον διεξετραγώδει τὸ κατάντημα τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀγωνιᾷ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν καταστρεπτικῶν ὅπλων τὰ ὁποῖα εἶναι συσσωρευμένα πρὸς χρῆσιν. Ἀνεμιμνήσκετο πόσους πολέμους ἔζησε κατὰ τὴν μακρὰν ζωήν του, τί ἐστοίχισαν αὐτοὶ εἰς τοὺς λαοὺς καὶ τὴν ἀνθρωπότητα γενικῶς, καὶ εἰς τὴν σκέψιν του καὶ τὸν λόγον του ἐπανήρχετο πάντοτε τὸ θερμὸν κήρυγμα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς συμφιλιώσεως τῶν λαῶν.

Μὲ τέτοια αἰσθήματα ὁ Πατριάρχης εἶχε καταστῆ προσωπικότης γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὡς ποιμήν, κήρυξ τῆς ἀγάπης, τῆς ἑνότητος, τῆς συμφιλιώσεως καὶ τῆς εἰρήνης, κήρυξ τῶν εὐγενεστέρων χριστιανικῶν ἀρετῶν. Τόσον οἱ Ὀρθόδοξοι ὅσον καὶ οἱ ἑτερόδοξοι τὸν ἤκουσαν νὰ ὁμιλῇ εἰς τὴν καρδίαν των, νὰ λέγῃ λόγους οἱ ὁποῖοι ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς ἐφέσεις καὶ τὰς προσδοκίας των, δι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἤκουσαν τὸν θάνατόν του, τὸν ἐθρήνησαν εἰλικρινῶς. Ἠσθάνθησαν ὅτι ἡ ζωή των ἔγινε πτωχοτέρα, διότι δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον ὁ γέρων Πατριάρχης νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸν ἁπλοῦν χριστιανικὸν λόγον τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς εἰρήνης.

Κωνσταντίνου Δ. Φράγκου
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΕΝΔΟΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΞΩΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ ΜΟΡΦΩΤΙΚΟΝ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΤΟΥ Α′

Εἶναι εἰς ὅλους γνωστόν, ὅτι ὁ ὀρθόδοξος κόσμος, ἐξ ἐπόψεως δογματικῆς, δὲν συγκατένευσεν ἀπὸ κοινοῦ πρὸ τῶν οἰκουμενικῶν δηλώσεων καὶ ἐνεργειῶν τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου τοῦ Α′. Ὡρισμένοι μάλιστα ἐκ τῶν ὀρθοδόξων μοναχῶν καὶ ἐπισκόπων ἐπίκρανον τοῦτον διὰ τῆς διακοπῆς τοῦ μνημοσύνου του, ἐνῷ ἄλλοι θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀποδώσαντες εἰς αὐτόν, ἐμμέσως τοὐλάχιστον, τὴν κατηγορίαν τοῦ «ἀρχιδημίου τῆς Ὀρθοδοξίας»[1]. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ ὅμως τὸ πρᾶγμα, ἡ ἱστορία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος θὰ ἀφιερώσῃ ἐν καιρῷ ὄχι ὀλίγας σελίδας εἰς τὴν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀναπτυχθεῖσαν νέαν ὀρθόδοξον διένεξιν μεταξὺ τῶν ὁμοδόξων. Εἰς τὰς σελίδας ταύτας αἱ ἀθηναγόρειοι οἰκουμενικαὶ δηλώσεις καὶ ἐνέργειαι, καλαὶ ἢ κακαί, θὰ εὕρουν ἀσφαλῶς μίαν σημαίνουσαν, ἂν μὴ τὴν πρωτεύουσαν θέσιν. Ὡς πέτρα πίστεως ἢ σκανδάλου ἢ καὶ τὰ δύο ὁμοῦ, ὁ ἐν λόγῳ Πατριάρχης θὰ ἀποτελέσῃ, οὕτως ἢ ἄλλως, ἓν ἐκ τῶν νεωτέρων κεφαλαίων ὄχι μόνον τῆς ἱστορίας τοῦ δόγματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς κοσμικῆς ἱστορίας γενικώτερον.

---

[1] Ἐνταῦθα ἔχομεν προφανῶς ὑπ' ὄψιν τὸ ἐν Κοζάνῃ Γυναικεῖον Ἡσυχαστήριον «Ἡ Ἀνάληψις» καὶ κυρίως τὴν ἡγουμένην αὐτοῦ Μαγδαληνήν, τὴν συγγράψασαν, ὡς γνωστόν, τὸ περιώνυμον παλαιοημερολογιτικὸν ἔργον «Οἱ δήμιοι τῆς Ὀρθοδοξίας...», (Ἱ. Γυν. Ἡσυχ. «Ἀνάληψις» Κοζάνης, Ἀθῆναι 1971), τὸ περικλεῖσαν μανιώδη κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπίθεσιν καὶ σταλέν, ἂς λεχθῇ καὶ τοῦτο, σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὸν ὑποφαινόμενον νεοημερολογίτην δήμιον τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως «τιμῆς ἕνεκεν»!

Περὶ τοῦ κεφαλαίου ὅμως τούτου, τοῦ ὁποίου ἡ ὕλη μετεκινήθη ἤδη ἐκ τῆς ζωῆς πρὸς τὴν ἱστορίαν, οὐδὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσῃ ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἀνὰ χεῖρας περιοδικοῦ ἐκ τοῦ παρόντος ἄρθρου. Εἶναι ἄλλωστε, πλὴν βεβαίως τῶν ὑπευθύνων καὶ τῶν εἰδικῶν, τόσοι οἱ οἰκουμενικῶς ἢ παραδοσιακῶς ἀγωνισθέντες πέριξ ὄχι μόνον τῆς ζώσης μορφῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ σκήνους τοῦ ἐκδημήσαντος πρὸς Κύριον Πατριάρχου, ὥστε ἡ εἰς τὴν μάχην ὄψιμος εἰσπήδησις ἑνὸς χριστιανοῦ παιδαγωγοῦ, ὡς εἶναι ὁ ὑποφαινόμενος, θὰ ἀπετέλει ἐνέργειαν τοῦτ' αὐτὸ ἀσήμαντον, ἄρα δὲ καὶ μὴ μορφωτικήν.

Ἄλλως ὅμως ἔχουν τὰ πράγματα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς μίαν καθαρῶς μορφωτικὴν ἀνάλυσιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου, τῆς προσωπικότητος δηλαδή, τοῦ οὕτως ἢ ἄλλως ἀειμνήστου Πατριάρχου, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ προβαίνομεν εὐθὺς κατωτέρω.

⁂

Ἡ μόρφωσις, ὡς ἀνθρώπινον φαινόμενον ἢ σύνολον ἐνεργειῶν, ἀσχέτως πρὸς τὰς ἐξενεχθείσας, ἐσχάτως κυρίως, θεωρίας περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν μορφῶν της, ἀποτελεῖ γεγονὸς κείμενον βεβαίως ἐντὸς τῶν χειρῶν τοῦ Ὑψίστου, ἀλλὰ καὶ ὁριζόμενον ἀνθρωπίνως κατὰ τὰς κυριωτέρας αὐτοῦ διαστάσεις ὡς μορφωτικὴ κατάστασις καὶ διαδικασία. Μορφωτικὴ προϋπόθεσις συμπίπτουσα μετὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ μορφωτοῦ καὶ μορφωτικὴ ἐνέργεια συντελουμένη κατὰ ποικίλους τρόπους ἐπὶ τοῦ ἢ τῶν μορφουμένων εἶναι αἱ δύο κύριαι διαστάσεις τῆς ἐννοίας καὶ οὐσίας τῆς μορφώσεως. Κατὰ ταῦτα καὶ δή, ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὴν ἀφετηρίαν ἡ μόρφωσις εἶναι πάντοτε ἐνδοπροσωπική, ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν προοπτικὴν ἀποβαίνει κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐξωπροσωπική. Διὸ καὶ ὁ μορφωτής, κατὰ μίαν λογικὴν ὅσον καὶ οὐσιώδη ἀρχήν, ἐπιλαμβάνεται τοῦ ἔργου τῆς μορφώσεως τῶν ἄλλων ἢ ἀσκεῖ, ἔστω, ἀσυνείδητον μορφωτικὴν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτῶν μόνον ἐφ' ὅσον ἐμόρφωσεν ἤδη ἑαυτὸν ἢ τελεῖ, τοὐλάχιστον, ἐν μορφώσει. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἄλλωστε ἡ περίπτωσις ἑνὸς μορφωτοῦ στερουμένου μορφώσεως ἢ ἔχοντος τὸ μόρφωμα ἐλλιπὲς ἐν ἑαυτῷ θεωρεῖται παρ' ἁπάντων ὥς τι τὸ λογικῶς, ἠθικῶς καὶ παιδαγωγικῶς ἀπαράδεκτον.

Τὸ ἀπαράδεκτον ὅμως τοῦτο ἀπαντᾶται ἀτυχῶς πολλάκις εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἄλλα πρόσωπα, στερούμενα προσωπικῆς μορφωτικῆς ἀξίας ἀντιστοίχου πρὸς τὰ διδασκόμενα, προτεινόμενα ἢ καὶ ἐπιβαλλόμενα εἰς τοὺς ἄλλους ὑπ' αὐ-

τῶν, ὑπέχουν παρὰ ταῦτα θέσιν μορφωτοῦ. Ὡρισμένα μάλιστα ἐκ τῶν προσώπων τούτων ἀσκοῦν τὸ ἔργον τῆς μορφώσεως τῶν ἄλλων μετὰ τόσης κακότητος, ὅσον εἶναι τὸ ὑπάρχον εἰς αὐτὰ μορφωτικὸν κενόν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν κατόχων ὑψηλῶν διανοητικῶν καὶ ἄλλων πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν χαρισμάτων παρατηρεῖται ἐνίοτε τὸ φαινόμενον τῆς παντελοῦς ἀπουσίας μιᾶς μονίμου καί, βεβαίως, θετικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Εἰς ποίους λόγους ὀφείλεται τὸ ἀτυχέστατον τοῦτο κοινωνικὸν γεγονὸς δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ εἴπωμεν.

Ὅ,τι δὲ ἐπιβάλλεται ὄχι νὰ σημειωθῇ, ἀλλὰ κυριολεκτικῶς νὰ ἐξαρθῇ ἐνταῦθα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐνδοπροσωπικὸν στοιχεῖον τῆς προσωπικότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου τοῦ Α΄, εἶναι τὸ μορφωτικὸν πλήρωμά της! Εἰς τὸν ἀποσπάσαντα ἐν ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον τὸν παγκόσμιον θαυμασμὸν Πατριάρχην δὲν ὑπάρχει ψυχικὸν κενὸν οὔτε καὶ ἔλλειψις σωματική. Δὲν ὑπῆρξεν οὐδέποτε ἓν τοιοῦτον κενὸν ἢ μία τοιαύτη ἔλλειψις. Εἰς προγενεστέραν ἡμῶν ὀλιγοσέλιδον ἐργασίαν, λαβοῦσαν ὡς θέμα τὴν νηπιακὴν καὶ μέρος τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Ἀθηναγόρου τοῦ Α΄, κατεδείξαμεν, νομίζομεν, τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ὠκεανοὶ τῆς ἀγάπης τῶν γονέων τοῦ ἐν λόγῳ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρός, ἡ εὐσέβεια τῶν στενῶν συγγενῶν του, ἡ ἄδολος εὐλάβεια τῶν ἐν Κονίτσῃ τῆς Ἠπείρου μικρῶν ὀθωμανῶν συμπολιτῶν του, ὁ πλούσιος παιδευτικὸς δεσμός, ὁ ἀναπτυχθεὶς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐσχάτως ἀποθανούσης διδασκαλίσσης του, καθὼς καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθά, τὰ ὁποῖα ἐχορήγησεν ὁ Θεὸς πλουσίως εἰς τὸν μικρὸν Ἀριστοκλῆ Σπύρου, κατὰ κόσμον, πάντα ταῦτα, ἐπλήρωσαν ἤδη τὴν ψυχὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἀπ' αὐτῶν τούτων τῶν χρόνων τῆς νηπιακῆς καὶ παιδικῆς του ἡλικίας [2].

Ἀλλὰ καὶ ἡ ὥριμος ἡλικία τοῦ ἀνδρὸς βρίθει περιεχομένου δηλωτικοῦ τῆς προσωπικῆς μορφωτικῆς πληρότητος τοῦ Πατριάρχου. Ἐξ αὐτοῦ ἀποσπῶμεν ἐνδεικτικῶς ὀλίγα τινά. Οὕτω, ὡς ἐλέχθη καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος, πολλοὶ ἔβαλον κατ' αὐτοῦ ἐκ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τοῦ δόγματος καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας γενικώτερον. Οὐδεὶς ὅμως ἐξ αὐτῶν ἐστράφη, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, κατὰ τῆς θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς ὑποστάσεώς του. Ὅσοι δὲ ἐγνώρισαν ἐκ τοῦ πλησίον τὸν βίον του, ὡμίλησαν ὄχι μόνον περὶ τοῦ πνεύ-

---

[2] Κωνστ. Δ. Φράγκου, Νηπιακὴ καὶ μέρος τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἑνὸς Πατριάρχου, Θεσσαλονίκη, 1969, σελ. 11.

ματος τῆς πίστεως, τῆς θυσίας καὶ τῆς ἀγάπης, τὸ ὁποῖον διεῖπε τὰ ἔργα του, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ἀσκητικῆς τακτικῆς του [3]. Κένωσις κοσμικὴ καὶ πλησμονὴ πνευματικῶν χαρισμάτων, τοῦτο ὑπῆρξε τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ μορφωτικοῦ πληρώματός του. Ἐὰν δέ, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὀξυτάτου διαλόγου περὶ τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς μὴ φρονοῦντας ὀρθοδόξως, συνέβη, ὥστε νὰ τεθῇ ὡς σφραγὶς ἐπὶ τοῦ μετώπου του ἡ βαρυτάτη μομφὴ τῆς «ματαιοδοξίας»[4], καὶ πάλιν ἡ ἔλλειψις καὶ τὸ κενὸν δέον νὰ ζητηθῇ εἰς τὸ ἄκρον τῆς γραφίδος τῶν κριτῶν του καὶ ὄχι εἰς τὴν χαρισματικῶς πεπληρωμένην ψυχήν του.

Ταῦτα περὶ τοῦ πρώτου, τοῦ ἐνδοπροσωπικοῦ δηλαδή, στοιχείου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἀνδρός.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ὁ Α' ὅμως δὲν ὑπῆρξε μόνον ἓν σπάνιον μορφωτικὸν προηγούμενον, ἀλλ' ἀπετέλεσε καὶ σπάνιον μορφωτικὸν ἐπακόλουθον.

Ἔζη βαθέως καὶ εἰλικρινῶς καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ ἐπέδρα πρὸς τοὺς ἄλλους κατὰ κανόνα ἀβιάστως καὶ ὁριστικῶς. Τὸ σπάνιον μόρφωμά του μετεβλήθη εἰς κυριολεκτικῶς σπανιώτατον μορφωτήν. Ὁμόδοξοι καὶ ἑτερόδοξοι, ἀνατολικοὶ καὶ δυτικοί, διανοούμενοι καὶ ἀφελεῖς, πλούσιοι καὶ πένητες, καθὼς καὶ πᾶν ἄλλο ζεῦγος ἐκ τῶν ἀντιθέσεων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀπερρόφησαν πάντες ὡς σπόγγοι τὸ ἐκχύλισμα τῆς ἀληθῶς ὑπερόχου πατριαρχικῆς ψυχῆς του. Ἡ παγκοσμίου φήμης ἰταλὶς παιδαγωγὸς M. Montessori ὡμίλησε σαφῶς περὶ τῆς ἀπορροφητικῆς ἱκανότητος, τὴν ὁποίαν κέκτηται ἡ νηπιακὴ καὶ ἡ παιδικὴ ἡλικία πρὸ τοῦ περιβάλλοντος τὸ νήπιον καὶ τὸν παῖδα κόσμου τῶν ἠθῶν καὶ τῆς θρησκείας. Ἐν τούτοις οὐδεμία νηπιακὴ καὶ παιδικὴ ἱκανότης ὑπῆρξε περισσότερον ἀπορροφητικὴ ἐκείνης, τὴν ὁποίαν τόσον ὁ κόσμος τῶν παίδων ὅσον καὶ ἡ ἡλικία τῶν πάσης φύσεως ὡρίμων ἐνεφάνισαν πρὸ τοῦ ἠθικοῦ ἀναστήματος καὶ τῆς βαθυτάτης εὐσεβείας τοῦ, τίτλῳ καὶ οὐσίᾳ, οἰκουμενικοῦ ἀνδρός. Τόσον πολὺ κατέθελξε καὶ εἵλκυσε τὴν οἰκουμένην ὁ ἀνήρ!

---

3 Π.Κ.Χ. (Π.Κ. Χρήστου), ἄρθρ. ἐν περιοδ. «Κληρονομία», Θεσσαλονίκη, Ἰούλιος 1972, σελ. 15 - 16.

4 Ἀνωνύμου, Κύρ. ἄρθρον ἐν ἐφημ. «Ἐκκλησιαστικὸς Ἀγών», Ἀθῆναι, Σεπτέμβριος 1972.

Οὕτω δὲ ἡ ἐξωπροσωπικὴ μορφωτικὴ ἐνέργεια τοῦ Πατριάρχου ἀπέβη μία τῷ ὄντι ἀθόρυβος καὶ συνάμα θετικὴ καὶ μεγαλειώδης ἐκβολὴ τῆς ἐνδοπροσωπικῆς μορφωτικῆς καταστάσεώς του.

Δὲν θὰ ἐπικαλεσθῶμεν ἐνταῦθα τὰς ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θανάτου του κατατεθείσας εἰς τὸν παγκόσμιον τύπον μαρτυρίας περὶ τῆς οὐσιώδους καὶ ἀλύτου συνοχῆς τῆς προσωπικῆς διὰ τὸν Ἀθηναγόραν τὸν Α΄ μορφωτικῆς καταστάσεως μετὰ τοῦ ἐξ αὐτῆς καὶ δι' αὐτῆς προκληθέντος ἀνυπολογίστου ἀνὰ τὸν κόσμον μορφωτικοῦ γεγονότος. Θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν ἀναφορὰν τριῶν συγκεκριμένων περιπτώσεων, δηλωτικῶν τῆς ποιότητος καὶ σημασίας τοῦ μορφωτικοῦ τούτου γεγονότος.

Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἀνάγεται εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, τὴν ὁποίαν ἐν τῷ προσώπῳ παντὸς παρατυχόντος παιδὸς ἐτίμησε, κατ' ἀνάγκην διὰ βαθυτάτης κάμψεως τοῦ κορμοῦ, ἡ, ὡς ἐχαρακτηρίσθη, ὑψηλόκορμος δρῦς. Ὁποία μορφωτικὴ κατάκτησις συνετελεῖτο εἰς τὰς παιδικὰς ψυχὰς κατὰ τὰς ἀνωτέρω στιγμάς, εἶναι περιττὸν καὶ νὰ εἴπωμεν. Πολλῷ δὲ μᾶλλον νὰ περιγράψωμεν διὰ μακρῶν.

Ἡ δευτέρα μαρτυρία ἀφορᾷ εἰς ἕνα ἐκ τῶν Μητροπολιτῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος [5], ὁ ὁποῖος, ἐνῷ διέκοψε τὸ μνημόσυνον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ὅτε ἦλθε μετ' αὐτοῦ εἰς προσωπικὴν ἐπαφήν, τοσοῦτον μετεστράφη, ὥστε ὄχι μόνον ἀνήρτησε τὴν φωτογραφίαν του εἰς ἕνα ἐκ τῶν τοιχῶν τοῦ ἐν Ν. Περάμῳ Μητροπολιτικοῦ Ἡσυχαστηρίου του, ἀλλὰ καὶ ὡμίλησεν εἰς τὸν ὑποφαινόμενον διὰ τὴν μεγελειώδη Πατριαρχικὴν Μορφὴν μετ' ἄκρας ἐκτιμήσεως καὶ σεβασμοῦ [6].

Τέλος, ἡ τρίτη ἐκ τῶν μαρτυριῶν εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν τὸ πατριαρχικὸν μορφωτικὸν γεγονὸς ὀφείλει εἰς τὸν γείτονα βουλγαρικὸν λαόν, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὰς ἐθνικὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀντιθέσεις του, κατὰ τὴν εἰς τὴν χώραν του γενομένην ἐν ἔτει 1969 ἐπίσκεψιν τοῦ ἀειμνήστου Πατριάρχου, προσέβλεψε πρὸς αὐτὸν μετὰ συμπαθείας ἀντιστοίχου πρὸς τὴν βαθυτάτην μορφωτικὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη παρ' αὐτοῦ [7].

---

[5] Πρόκειται περὶ τοῦ Μητροπολίτου Ἐλευθερουπόλεως Ἀμβροσίου.

[6] Τὰ δύο ἀνωτέρω στοιχεῖα ὀφείλομεν εἰς συνάντησιν ἡμῶν μετὰ τοῦ ἐν λόγῳ Μητροπολίτου, γενομένην κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος εἰς τὰς ἐν Ν. Περάμῳ Ἐκκλησιαστικὰς Κατασκηνώσεις του.

[7] Αὐτὴν τοὐλάχιστον τὴν γνώμην ἐδημιούργησεν εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν διάρκειαν προσωπικῶν ἐπαφῶν ὁ συμμετασχὼν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Σχολῆς ὀργανωθὲν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀπὸ 12 - 16 Σεπτεμβρίου 1972 «Διορθόδοξον Θεολο-

Τὸ συμπέρασμα.

Ἐξ ἐπόψεως τῆς ἐννοίας τῆς μορφώσεως, τῆς ὁποίας, ὡς εἴπομεν, δύο ἐκ τῶν κυριωτέρων στοιχείων εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τοῦ μορφωτοῦ καὶ ἡ μετ' αὐτοῦ στενῶς συνδεδεμένη ἐξωτερικὴ διαδικασία, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ὁ Α', ἀσχέτως πρὸς τὰς οἰκουμενικὰς δηλώσεις καὶ ἐνεργείας του, αἱ ὁποῖαι ἐκρίθησαν καὶ κρίνονται ἄλλως παρ' ἄλλων, ἀπετέλεσε καὶ θὰ ἀποτελῇ σπανίαν περίπτωσιν μορφωτικῆς λειτουργίας. Τὸ δὲ σπάνιον τῆς λειτουργίας ταύτης κεῖται τόσον εἰς τὸ ἀδιαμφισβήτητον πλήρωμα τῆς μορφῆς τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐκ τοῦ πληρώματος τούτου προελθὸν παγκόσμιον ἀθηναγόρειον μορφωτικὸν ἀποτέλεσμα.

γικὸν Συμπόσιον» ἐξαίρετος βούλγαρος πρωθιερεὺς καὶ καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τῆς Σόφιας Blagoy Tchiflianoff. Πρβλ. συναφῆ ἐμπειρίαν ἕλληνος ἱεράρχου ἐν περιοδ. «Ἐκκλησία», 1 - 15 Αὐγούστου 1972, ἄρθρ. τοῦ Μυτιλήνης Ἰακώβου, Σκέψεις καὶ στοχασμοὶ γιὰ τὸν μεγάλο Πατριάρχη Ἀθηναγόρα τὸν Α', σελ. 434 - 435.

Παντελῆ Σ. Ρόκκου

ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ Ο Α′ Ο ΟΡΑΜΑΤΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΠΑΓΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΟΤΗΤΟΣ

Τὴν 7ην Ἰουλίου ἐ.ἔ., μετὰ 50 περίπου ἐτῶν πλουσιωτάτης ἀρχιερατικῆς δράσεως, ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κυρὸς Ἀθηναγόρας ὁ Α′. Ὁ θάνατός του προεκάλεσε παγχριστιανικὸν πένθος καὶ παγκόσμιον συγκίνησιν. Ἡ 24ετὴς πατριαρχεία του ὑπῆρξεν ἡ ἐποχὴ τῆς ἀνασυντάξεως τῶν αἰωνίων πνευματικῶν δυνάμεων τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐπιζητήσεως στενωτέρων σχέσεων μετὰ τῶν μὴ Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δι' ἀνταλλαγῆς προσωπικῶν συναντήσεων μετὰ τῶν προϊσταμένων αὐτῶν, οἷαι ἐγένοντο ἐν Ἱεροσολύμοις, Κωνσταντινουπόλει, Ρώμῃ, Λονδίνῳ, κ.ἀ. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀθηναγόρου συνεκλόνισε σύμπαντα τὸν Χριστιανικὸν κόσμον, καὶ ὁ τύπος, ἡμερήσιος καὶ περιοδικός, Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, ἀφιέρωσε βαρυσήμαντα ἄρθρα, σχόλια καὶ φωτογραφίας τοῦ Πατριάρχου.

Ὁ Ἀθηναγόρας τὴν Ὀρθόδοξον «πίστιν τετήρηκε, τὸν δρόμον τετέλεκε» διακηρύττων τὴν ἀγάπην, τὴν βασιλίδα τῶν ἀρετῶν πρὸς πάντας. «Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλομεν, εἰμὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους» (Ρωμ. 13, 8). Εἰς τὴν ἱστορίαν θὰ ἀναφέρεται ὡς ὁ Πατριάρχης τῆς ἀγάπης. «Ἀνήκω, ἔλεγεν, εἰς μίαν Ἐκκλησίαν, τὴν ἱδρυθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του τὸ ταπεινὸν Φανάριον ἀνεδείχθη φάρος οἰκουμενικῆς ἀκτινοβολίας.

Ὁ Ἀθηναγόρας ὑπῆρξεν ἐξέχουσα ἐκκλησιαστικὴ προσωπικότης, ὅσον καὶ ἂν ἠθέλησάν τινες νὰ τὸ διαμφισβητήσουν. Τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ διεκηρύχθη καὶ ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ θανάτου του. Προκαθήμενοι Ἐκκλησιῶν, ἀρχηγοὶ Κρατῶν καὶ Κυβερνήσεων, κορυφαῖοι τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν, ἔσπευσαν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ βαρὺ πένθος τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ μνήμη του θὰ παραμείνῃ αἰωνία εἰς ὁλόκληρον τὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ πολὺ πέραν αὐτοῦ. Μεταξὺ

τῶν 257 Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν ὁ ἀείμνηστος Ἀθηναγόρας θὰ ἀναφέρεται ὡς ὁ Πατριάρχης τῆς «βιωματικῆς ἀποστολικότητος, τὰ μέλλοντα ὁρῶν καὶ εὐαγγελιζόμενος καὶ πράττων», ὁ πάντοτε αἰσιόδοξος καὶ εἰρηνοποιός.

Ὁ κόσμος ὡμίλει διὰ τὸν ἀοίδιμον μὲ θαυμασμὸν καὶ σεβασμόν. «Εἴμεθα καὶ ἡμεῖς, ἔλεγεν ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ΄, μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι τὸν ἐθαύμασαν πολὺ καὶ πολὺ τὸν ἠγάπησαν. Ἡ μὴ ἐκπλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας του, τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως, ἀποτελεῖ πολύτιμον κληρονομίαν αὐτοῦ, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ τὴν πραγματοποιήσωμεν». Ὁ Χριστιανικὸς κόσμος θὰ τὸν ἀναφέρῃ «ὡς μίαν ἀπώλειαν ἱστορικῶν διαστάσεων», διὸ καὶ «πανανθρώπινος ἡ ὀδύνη, οἰκουμενικὴ ἡ δόνησις». Ἐκήρυττε τὴν ἐλευθερίαν σκέψεως καὶ ἐκφράσεως· δὲν κατέκρινεν ἐκείνους ποὺ τὸν κατηγοροῦσαν.

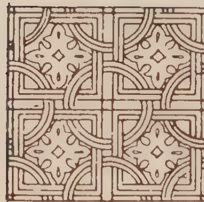
Ὁ ἀοίδιμος Ἀθηναγόρας ἔπραξεν ὅσα οὐδεὶς ἄλλος διὰ τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, καταστήσας τὸ Φανάριον οὐσιαστικὸν κέντρον τῆς Ὀρθοδοξίας, εὐχόμενος ἐκ καρδίας τὴν πραγματοποίησιν τῆς εὐχῆς «ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου καὶ τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως», ἀναμιμνησκόμενος πάντοτε τὰ τοῦ Ἀποστόλου «ἡ ἐπισύστασίς μου, ἡ καθ' ἡμέραν μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν» (Β΄ Κορ. 11, 28) καὶ ὅτι «ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστί» (Α΄ Ἰω. 4, 9). Ἐπὶ ἕνδεκα αἰῶνας ἡ παλαιὰ καὶ νέα Ρώμη ποτὲ δὲν εὑρέθησαν τόσον πλησίον ἡ μία πρὸς τὴν ἄλλην, «ἐπὶ ἴσοις ὅροις» ἀγάπης καὶ συναδελφώσεως, ὅσον ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἀθηναγόρου Α΄, ὁ ὁποῖος συνέλαβεν ὄντως «τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν», ἀναδειχθεὶς ἀντάξιος διόδοχος τῶν μεγάλων προκατόχων του Ἰωακεὶμ Γ΄ καὶ Μελετίου Μεταξάκη, εἰσηγηθεὶς τὴν κατάργησιν τοῦ Ἀναθέματος τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν συνεορτασμὸν τοῦ Πάσχα ἐν τῇ ἰδίᾳ Κυριακῇ ὑπὸ πάντων τῶν Χριστιανῶν. Ὁ ἀείμνηστος Ἀθηναγόρας ἀνεδείχθη ὄντως διαπρύσιος κῆρυξ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ἀφωσιωμένος ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ ἐκλιπὼν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, κατὰ τὸν ἐπιτυχῆ χαρακτηρισμὸν τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Ἱερωνύμου, «ὑπὸ τὴν ἁπλῆν καὶ ἀπέριττον προφητικήν του ἐμφάνισιν, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς σφοδροτάτας θυέλλας καὶ καταιγίδας, τὰς ὁποίας ἀντιμετώπιζε, κατώρθωνε νὰ διατηρῇ τὸν προσανατολισμόν του καὶ νὰ μὴ ἀποκλίνῃ ἀπὸ τὰς μεγάλας του γραμμάς. Τὰ βήματά του, ἀνά-

λογα πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἀναστήματός του, ἦσαν ἐνίοτε τόσον μεγάλα, δι' ἡμᾶς τοὺς κοινοὺς θνητούς, ὥστε κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν νὰ ἀσθμαίνωμεν καὶ μετὰ δυσκολίας νὰ τὸν παρακολουθῶμεν. 'Αλλ' ἐκεῖνος ἐπροχώρει τέμνων πάντοτε νέας ὁδοὺς καὶ συνεχῶς διανοίγων ἀγνώστους καὶ εὐρείας λεωφόρους».

Τῆς Α.Θ.Π. τοῦ 'Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ 'Αθηναγόρου, αἰωνία ἡ μνήμη!

('Απάνθισμα ἐκ τοῦ 'Εκκλησιαστικοῦ
Περιοδικοῦ καὶ 'Ημερησίου Τύπου)

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΕΙΣ ΚΥΡΙΟΝ ΕΚΔΗΜΗΣΑΝΤΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΝ ΤΟΝ Α′ *

Ἡ εἰς Κύριον ἐκδημία — ἐπισυμβᾶσα τὴν 00.22′ ὥραν τῆς 7ης Ἰουλίου — Ἀθηναγόρου τοῦ Α′ προεκάλεσε γενικὴν συγκίνησιν ἀνὰ τὸν χριστιανικὸν κόσμον. Εἰδικαὶ Λειτουργίαι καὶ ἐπιμνημόσυνοι δεήσεις ἐτελέσθησαν εἰς τὰς ἀνὰ τὸν κόσμον Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας. Ἡγετικαὶ προσωπικότητες πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξέφρασαν διὰ τηλεφωνημάτων, μηνυμάτων, ἄρθρων, συνεντεύξεων εἰς τὸ ραδιόφωνον καὶ τὴν τηλεόρασιν, τὴν θλῖψιν αὐτῶν διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ μεγάλου ἡγέτου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν κηδείαν, τῆς ὁποίας προέστη ὁ πρῶτος τῇ τάξει Μητροπολίτης Χαλκηδόνος Μελίτων, παρέστησαν χιλιάδες πιστῶν καὶ πολυμελεῖς ἀντιπροσωπεῖαι τῶν Ἐκκλησιῶν. Τὸν ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ὁ Μητροπολίτης Πέργης Εὐάγγελος.

Κατωτέρω καταχωροῦμέν τινα ἐκ τῶν τηλεγραφημάτων - μηνυμάτων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων καὶ ἄλλων.

1. Τηλεγράφημα τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ Στ′ ἀπευθυνθὲν πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Ἱερὰν Σύνοδον τοῦ Πατριαρχείου

«Μετὰ βαθυτάτης θλίψεως πληροφορούμεθα τὴν εἰς Θεὸν ἀνάκλησιν τοῦ λίαν ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν ἐν Χριστῷ, τῆς Αὐτοῦ Ἁγιότητος τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου. Ἀπευθύνομεν πρὸς ὑμᾶς βαθύτατα συλλυπητήρια μας διὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀπώλειαν, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ὁλόκληρος ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, καὶ δεόμεθα πρὸς τὸν Κύριον ὅπως δεχθῇ ἐν τῇ βασιλείᾳ Του αὐτὸν τὸν μέγαν πρωταγωνιστὴν τῆς συνδιαλλαγῆς ὅλων τῶν χριστιανῶν γενικῶς καὶ τῶν

---

* Τὸ παρὸν ὡς καὶ τὰ ἑπόμενα δημοσιεύματα μέχρι τῆς σελ. 441 ἀποτελοῦν ἀνατύπωσιν ἐκ τοῦ Δελτίου Εἰδήσεων «ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ» τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀριθ. 58, 12.7.1972, σ. 2 - 37 (Chambésy, Genève, Suisse - ὑπεύθυνος: Ι. Κ. Παπαδόπουλος) (Σ.Σ.).

δύο Ἐκκλησιῶν μας εἰδικώτερον. Ἀναμιμνησκόμεθα τῶν συναντήσεων τὰς ὁποίας ἔσχομεν μετὰ τοῦ σεβασμίου κεκοιμημένου εἰς Ἱεροσόλυμα, εἰς Ἰσταμπούλ, εἰς Ρώμην καὶ εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἐλπίδι ὅτι τὸ μέγα ἔργον τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ὁ Ἀθηναγόρας Α΄ θὰ συνεχισθῇ, πρὸς μεγαλυτέραν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας Του. Εἴμεθα ἡνωμένοι μεθ' ὑμῶν ἐν προσευχῇ, κατ' αὐτὰς τὰς τόσον θλιβερὰς ἡμέρας, καὶ δεόμεθα ὅπως ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἔλθῃ ἐπὶ τῆς ὑμετέρας Ἐκκλησίας».

2. Ὁ Πάπας Παῦλος ὁ ΣΤ΄ ὁμιλῶν πρὸς τὸ πλῆθος ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τὴν Κυριακὴν 9.7.1972

«...Ὅλος ὁ κόσμος ὡμίλησε περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου μὲ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν σεβασμὸν τὸν ὀφειλόμενον εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι προσωποποιοῦν μίαν ἰδέαν ἀφορῶσαν εἰς τὰς τύχας τῆς ἱστορίας καὶ προσπαθοῦν νὰ ἑρμηνεύσουν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Ἀθηναγόρας, ἀκόμη καὶ μὲ τὴν ἐξωτερικήν του μορφήν, μεγαλειώδη καὶ ἱερατικήν, ἀπέπνεε τὴν ἐσωτερικὴν ἀξιοπρέπειάν του, καὶ ἡ συνομιλία του, αὐστηρὰ καὶ ἁπλῆ, εἶχε τόνους ταπεινῆς εὐαγγελικῆς καλωσύνης. Ἐνέπνεε σεβασμὸν καὶ ἐκτίμησιν. Καὶ ἡμεῖς εἴμεθα μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι τὸν ἐθαύμασαν καὶ τὸν ἠγάπησαν πολύ. Ἐκεῖνος δὲ εἶχε δι' ἡμᾶς φιλίαν καὶ ἐμπιστοσύνην, ἡ ὁποία πάντοτε μᾶς συνεκίνει, καὶ τῆς ὁποίας ἡ ἀνάμνησις αὐξάνει τώρα τὴν θλῖψίν μας καὶ τὴν ἐλπίδα μας ὅτι θὰ τὸν ἔχωμεν ἀκόμη Ἀδελφὸν πλησίον ἡμῶν ἐν τῇ Κοινωνίᾳ τῶν Ἁγίων...

Τρεῖς φορὰς εἴχομεν τὴν εὐτυχίαν νὰ συναντηθῶμεν προσωπικῶς μετ' Αὐτοῦ, καὶ ἑκατὸν φορὰς ἀντηλλάξαμεν ἐπιστολάς, ἀνταλλάσσοντες ἀμοιβαίως εὐχὰς καὶ ὑποσχέσεις ὅπως καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν διὰ τὴν μεταξὺ ἡμῶν ἀποκατάστασιν τελείας ἑνότητος ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ἀγάπῃ τοῦ Χριστοῦ, καὶ συνώψιζε πάντοτε τὰ αἰσθήματα του εἰς μίαν μόνην καὶ ὑψίστην ἐλπίδα: νὰ δυνηθῇ «νὰ κοινωνήσῃ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου» μεθ' ἡμῶν, νὰ δυνηθῶμεν δηλαδὴ νὰ τελέσωμεν ὁμοῦ τὴν εὐχαριστιακὴν θυσίαν, σύνθεσιν καὶ ἐπιστέγασμα τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς ταυτίσεως μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἡμεῖς, ὡσαύτως, εἴχομεν τὴν αὐτὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν.

Τώρα, ἡ ἀνεκπλήρωτος αὕτη ἐπιθυμία πρέπει νὰ παραμείνῃ ἡ κληρονομία του καὶ ἡ ἰδική μας ὑποχρέωσις. Ἀναμιμνησκόμενοι τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ἂς προσευχηθῶμεν ὅπως ἡ εὐχὴ αὕτη... πραγματοποιηθῇ».

3. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος

«Εἰς ἀπόδοσιν τοῦ ὀφειλομένου φόρου τιμῆς πρὸς τὸν σεπτὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον καὶ πρὸς τὴν πολυσέβαστον μορφὴν τοῦ μεταστάντος Πατριάρχου καὶ ἵνα μετάσχωμεν τῶν ἐξοδίων εὐχῶν παρὰ τὴν τιμίαν σορὸν αὐτοῦ, πολυμελὴς ἀντιπροσωπεία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν μεταβαίνομεν εἰς Φανάριον.

Ἀλλ' οἱ Μεγάλοι δὲν ἀποθνήσκουν. Ὁ δὲ Ἀθηναγόρας ὑπῆρξε Μέγας, ὁσονδήποτε καὶ ἂν θελήσουν νὰ τὸ ἀρνηθοῦν ὅσοι ἐνόμισαν ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸν πολεμήσουν. Ὅτι δὲ ὑπῆρξε μέγας, ἀποδεικνύεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν βίον του καὶ τὸ ἔργον του, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν θάνατόν του. Διότι οὐδέποτε μέχρι τοῦδε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὁ θάνατος τοῦ ἡγέτου της προεκάλεσε παγχριστιανικὸν πένθος καὶ παγκόσμιον συγκίνησιν.

Τὸ μεγαλεῖον τῆς προσωπικότητός του τὸ ἔχει διαισθανθῆ ἡ παγκόσμιος κοινὴ γνώμη, διεφαίνετο δὲ καὶ κατὰ τοῦτο: Ὅτι δηλαδὴ ἐνῷ ἀντιμετώπιζε θυέλλας καὶ καταιγίδας, κατώρθωνε τὸ πνεῦμά του νὰ διατηρῇ τὰς ὑψηλάς του πτήσεις καὶ νὰ μὴ ἀποκλίνῃ ἀπὸ τὰς μεγάλας του γραμμάς. Ἡ φωτεινή του διάνοια καὶ αἱ εὐρύταται ἀντιλήψεις του τὸν εἶχαν βοηθήσει νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς ἐποχῆς του καὶ τοὺς μυχίους πόθους τῶν συνανθρώπων του, ἡ δὲ φλογερή του ἀγάπη νὰ τὸ μετουσιώσῃ εἰς συγκεκριμένα διαβήματα καὶ πρωτοβουλίας.

Τὰ βήματά του, ἀνάλογα καὶ πρὸς τὸ ὕψος του, ἦσαν ἐνίοτε τόσον μεγάλα δι' ἡμᾶς τοὺς κοινοὺς θνητούς, ὥστε κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν νὰ ἀσθμαίνωμεν καὶ μετὰ δυσκολίας νὰ τὸν παρακολουθῶμεν. Ἀλλὰ ἐκεῖνος ἐπροχώρει πάντοτε τέμνων νέας ὁδοὺς καὶ διανοίγων εὐρείας λεωφόρους.

Ἤδη, τὸν Ἀθηναγόραν τὸν παρέλαβεν ἡ Ἱστορία, τῆς ὁποίας ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν ἐσφυρηλάτησε σημαντικὸν μέρος τῆς μορφῆς της, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπετύπωσεν ἀνεξιτήλως τὴν σφραγῖδα τῆς μεγάλης του προσωπικότητος. Ὅσον χρονικῶς θὰ ἀπομακρυνώμεθα ἀπὸ αὐτὸν καὶ ὅσον αἱ μετριότητες καὶ οἱ μικρολόγοι ὑπολογισμοὶ θὰ παραδίδωνται εἰς τὴν ἀμείλικτον λησμοσύνην, τόσον φωτεινοτέρα καὶ πλέον μεγαλειώδης θὰ προβάλλεται ἡ μορφή του. Ἡ δὲ μνήμη του θὰ παραμείνῃ αἰωνία, ὄχι μόνον εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον, ἢ μᾶλλον καὶ πολὺ πέραν αὐτοῦ.

Ὁ δικαιοκρίτης Κύριος, τὸν Ὁποῖον τόσον πιστῶς καθ' ὅλην

τὴν ζωήν του ὑπηρέτησε, θὰ τοῦ ἀπονείμη «τὸν ἀμάραντον τῆς δόξης στέφανον» (Α΄ Πέτρ. ε΄ 4), διότι ὡς καλὸς οἰκονόμος ὑπῆρξε «πιστὸς ἄχρι θανάτου» (Ἀποκ. β΄ 10).

4. Ὁ Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Λεωνίδας

«Ἔσβησεν ἕνας ἀστὴρ πρώτου μεγέθους. Ἐξερριζώθη μία δρῦς ἀπὸ τὰς σπανίας ποὺ ἐγνώρισεν ἡ Ὀρθοδοξία κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ἐτερμάτισε τὸν δρόμον του ἕνας ἄριστος μαραθωνοδρόμος τοῦ Πνεύματος. Ἔπεσεν ἕνας λέων τῆς φυλῆς τοῦ Νέου Ἀδάμ».

5. Ὁ πάστωρ Eugene Garson Blake, Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν

«Ὁλόκληρος ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου ἀπώλεσεν ἕνα τῶν μεγαλυτέρων ἡγετῶν της. Χριστιανικὴ πίστις ὁρατὴ καὶ ἀκτινοβολοῦσα καὶ γενναιόδωρος ἀγάπη δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα ὑπῆρξαν τὰ θεμέλια τοῦ ρόλου του ὡς θρησκευτικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου ἡγέτου.

Ἔνθερμος, ἀπὸ μακροῦ χρόνου, ὑποστηρικτὴς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, προσεπάθησε πάντοτε νὰ σταθεροποιήσῃ τὴν Ὀρθόδοξον συμμετοχὴν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Συμβουλίου. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸ προσωπικὸν τοῦ Συμβουλίου καὶ πολυαρίθμους προσκεκλημένους, ὑπεγράμμισεν εἰς τὴν προσφώνησίν του, ὅταν ἐπεσκέφθη τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸν Νοέμβριον τοῦ 1967, «ὅτι οὐδεμία χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ἀπομόνωσιν καὶ νὰ διακηρύσσῃ ὅτι δὲν αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ τελῇ ἐν ἐπαφῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἀδελφῶν χριστιανῶν καὶ ὅτι ὅσοι ζοῦν ἔξω τῶν ὁρίων της στεροῦνται τῶν δεσμῶν οἱ ὁποῖοι τοὺς ἑνώνουν μετὰ τοῦ Χριστοῦ». Τονίζων τὴν συνεργασίαν μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, ὑπεγράμμισεν ὅτι αὗται δὲν σκοπεύουν νὰ ἀποσιωπήσουν τὰς θεολογικὰς διαφοράς μας, οὔτε νὰ φθάσουν εἰς μίαν ἐπιφανειακὴν κατανόησιν ἢ νὰ παραθεωρήσουν τὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα μᾶς χωρίζουν, ἀλλὰ σκοπεύουν εἰς μίαν ἀμοιβαίαν καὶ εἰλικρινῆ κατανόησιν ἐν τῷ αὐθεντικῷ πνεύματι τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἀπάντησίς του εἰς τὴν νέαν λῆψιν οἰκουμενικῆς θέσεως τῆς Β΄ Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ ἐνέπνευσε θετικῶς τοὺς χριστιανούς.

Ἀπὸ τοῦ 1920 τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἰργάσθη ἐνθέρ-

μως ὑπὲρ τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου προκειμένου νὰ διευκολυνθῇ ἡ χριστιανικὴ ἑνότης καί, ἐν τῷ πνεύματι τούτῳ, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρξεν ἐκείνη ἡ ὁποία ὑπεστήριξε τὴν δημιουργίαν μιᾶς κοινότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, ἡ ὁποία βραδύτερον εὗρε τὴν ἔκφρασίν της ἐν τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὑπὸ τὴν φωτεινὴν διεύθυνσιν κυρίως τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν χριστιανικῆς συμφιλιώσεως μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ἀγγλικανικῆς, τῆς Παλαιοκαθολικῆς καὶ τῶν Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐργαζόμενος εἰς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἦτο βαθέως πεπεισμένος ὅτι ἐνθαρρύνει τὸ ἔργον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν.

Ἐξ ὀνόματος πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν μελῶν καὶ τῶν συναδέλφων μου ἐκφράζω τὰ βαθέα συλλυπητήριά μου εἰς τὴν ἱεραρχίαν, τὸν κλῆρον καὶ τοὺς πιστοὺς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ γενικῶς εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους».

6. *Ἐπιστολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Παρισίων Καρδιναλίου Marty πρὸς τὸν Μητροπολίτην Γαλλίας Μελέτιον*

«Πληροφοροῦμαι τὸ πένθος τὸ ὁποῖον πλήττει τὴν Ἐκκλησίαν σας. Εἶναι καὶ ἰδικόν μου πένθος. Ἕνας λίαν ἀγαπητὸς ἀδελφὸς ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ βαθμῷ μᾶς ἄφησε διὰ νὰ δεχθῇ παρὰ τῷ Πατρὶ τὴν εἰρήνην τοῦ Πνεύματος, δῶρον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν Κυρίου ἡμῶν.

Μόλις ἐτέλεσα τὴν θείαν Λειτουργίαν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ χωρὶς νὰ βραδύνω θέλω νὰ σᾶς ἐκφράσω τὴν βαθεῖαν συντριβήν μου καὶ νὰ ἐμπιστευθῶ εἰς Ὑμᾶς καὶ εἰς τὴν κοινότητά σας τὰ ἀδελφικὰ αἰσθήματα βαθυτάτης θλίψεως καὶ ζώσης ἐλπίδος τὰ ὁποῖα μὲ κατέχουν αὐτὴν τὴν πρωΐαν. Εἶναι τὰ αἰσθήματα ὁλοκλήρου τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας τῆς οὔσης ἐν Γαλλίᾳ.

Ἡ Αὐτοῦ Ἁγιότης ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας εἶναι ὑψηλὴ μορφὴ τῆς πίστεως γενναία, εὐτυχής, πάντοτε νέα. Κυριαρχεῖ εἰς τὴν ἐποχήν μας μὲ τὸ σφρῖγος καὶ τὸ μέγεθος τῆς οἰκουμενικῆς ἐλπίδος του. Θὰ παραμείνῃ ὁ Πατριάρχης τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς εἰρήνης μὲ τὸν Πάπαν Παῦλον, ἀσπασμοῦ ὅστις ἀποτελεῖ ἐχέγγυον τῆς πλήρους συμφιλιώσεώς μας, τῆς τόσον ἐπιθυμητῆς καὶ ἀναμενομένης».

Διάφορα τηλεγραφήματα

«'Ελυπήθην βαθύτατα πληροφορηθεῖσα τὸν θάνατον τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, καὶ ἀποστέλλω τὰ βαθύτατά μου συλλυπητήρια. 'Ενθυμοῦμαι μετ' εὐχαριστήσεως τὴν ἐπίσκεψιν Αὐτοῦ εἰς Λονδῖνον τὸ ἔτος 1967».

Βασίλισσα 'Ελισάβετ

«Μετὰ βαθυτάτης θλίψεως πληροφορηθέντες τὴν θλιβερὰν εἴδησιν τοῦ θανάτου τῆς Α.Θ. Παναγιότητος, 'Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἀπευθύνομεν τὰ βαθύτατα συλλυπητήρια τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ ἀπωλείᾳ. 'Επὶ μακρὸν θὰ ἐνθυμούμεθα Αὐτὸν διὰ τὴν προσφορὰν καὶ τὴν ὁλόψυχον ἀφιέρωσιν Αὐτοῦ εἰς τὴν ἑνότητα τῆς 'Εκκλησίας καὶ εὐημερίαν τῆς ἀνθρωπότητος».

Χαϊλὲ Σελασιὲ Αὐτοκράτωρ

«Μετὰ βαθυτάτης λύπης καὶ ἄλγους ἐπληροφορήθημεν τὴν ὀδυνηρὰν εἴδησιν τοῦ θανάτου τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος τοῦ Πατριάρχου 'Αθηναγόρου. Παρακαλῶ δεχθῆτε, Σεβεσμιώτατε, τὴν βαθυτάτην μου συμπάθειαν καὶ τὰ ἐγκάρδια συλλυπητήρια. Κύριος ἀναπαύσαι ψυχὴν Αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ».

Χουσεῒν ὁ Α΄

«Βαθύτατα λυπημένος διὰ τὸν θάνατον τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος τοῦ Πατριάρχου 'Αθηναγόρου τοῦ Α΄, τοῦ ὁποίου ἡ μεγάλη μορφὴ θέλει παραμείνει διὰ παντὸς ἐγγεγραμμένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τὰς πλέον ὑψηλὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας, παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα ὅπως δεχθῇ καὶ διαβιβάσῃ εἰς τὴν Σύνοδον τῶν ἐκλεκτόρων τὰ συλλυπητήρια, τὰ πλέον εἰλικρινῆ, τοῦ 'Υψηλοῦ μου "Ανακτος τῆς Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος τοῦ Σάχου τῶν Σαχῶν 'Αργιαμέχρ».

Δρ Σιλατὺ
Πρεσβευτὴς τῆς Αὐτοῦ
Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος τοῦ Σάχου

«Ὁ θάνατος τοῦ Πατριάρχου 'Αθηναγόρου εἶναι ἀπώλεια δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα. Δυστυχῶς θέλομεν στερηθῆ τῶν βαθέων καὶ

διαρκῶν ἀνθρωπιστικῶν Αὐτοῦ αἰσθημάτων καὶ τῆς ἐν ἀπολύτῳ ἀφιερώσει ἐμπνευσμένης Αὐτοῦ ἡγεσίας.

Παρακαλοῦμεν ὅπως δεχθῆτε τὴν βαθυτάτην μας συμπάθειαν ἐπὶ τῇ ἐκδημίᾳ Αὐτοῦ».

Ρίτσαρντ Νίξον

«Σεβασμιώτατε,

Ἐν τῷ πένθει τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου τοῦ Α΄ ἀπευθύνω τῇ Ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι τὰ πλέον θερμὰ καὶ εἰλικρινῆ μου συλλυπητήρια.

Ἡ Γαλλία θέλει διατηρήσει τὴν μνήμην τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, τοῦ ὁποίου ἡ μακρὰ σταδιοδρομία ὑπῆρξε μία πνευματικὴ ἱεραποστολὴ συμφιλιώσεως καὶ εἰρήνης».

Γεώργιος Πομπιντοὺ

Μητροπολίτου Πέργης Εὐαγγέλου

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΚΗΔΕΙΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΟΙΔΙΜΟΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΝ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΝ ΤΟΝ Α΄

«Ἔθηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον ἐκ λίθων τιμίων· ζωὴν ἠτήσατό Σε καὶ ἔδωκας αὐτῷ μακρότητα ἡμερῶν»

Οἱ Πατριάρχαι εἶναι Χριστιανοί, εἶναι Ἡγέται, εἶναι Μάρτυρες. Ἡ προσομιλία Των πρὸς τὸν Θεὸν διέρχεται ἀπὸ δρόμους καθηγιασμένους πρὸς τὰ Πληρώματά Των, ἀπὸ κένωσιν εὐθύνης πρὸς τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν Των, ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς θυσίας. Αἱ τρεῖς αὗται καταστάσεις, τοῦ Χριστιανοῦ, τοῦ Ἡγέτου καὶ τοῦ Μάρτυρος, ἀναστηλώνουν τὴν Μορφὴν ποὺ λέγεται «Πατριάρχης». Εὑρίσκεται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐκτὸς τῶν ἀνθρώπων. Ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ ἐκτὸς τοῦ κόσμου. Ἡ ζωή Του εἶναι λόγος καὶ κυρίως ἄγραφος. Αἱ ἡμέραι Του ἱστορία. Αἱ ὧραί Του, κατάνυξις ἀλλὰ καὶ ἀγωνία. Αἱ στιγμαί Του, μαρτυρία. Πορεύεται μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης.

Σεβασμία τῶν Ἱεραρχῶν Χορεία,

Πενθηφόρε λαὲ τοῦ Κυρίου.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀοιδίμων Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν, ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου τῆς 6ης πρὸς τὴν 7ην Ἰουλίου 1972, προσετέθη καὶ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ὁ Α΄. Ὑπέκυψεν ἐν τοῖς Νοσοκομείοις Βαλουκλῆ, ἔνθα ἐνοσηλεύετο προνοίᾳ στοργικῇ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας καὶ ἐξαιρετικῇ περιθάλψει τῶν θεραπόντων ἰατρῶν, κατόπιν ἀτυχοῦς ἐκ κατάγματος παθήματος. Ὁ θάνατος ἐπῆλθε συνεπείᾳ ἐμφανισθείσης ἀπροβλέπτου περιπλοκῆς, λόγῳ κοιλιακοῦ συνδρόμου, ἐπενεγκόντος γενικὴν ἀτονίαν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Σεπτοῦ Ἀσθενοῦς.

Καὶ ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ, Ἀθηναγόρας ὁ Α΄, ὁ Πατριάρχης τῆς ἐποχῆς, ὁ Πατριάρχης «τῆς βιωματικῆς ἀποστολικότητος, ὁ τὰ μέλλοντα ὁρῶν καὶ εὐαγγελιζόμενος καὶ πράττων», ὁ Πατριάρχης, Ὅστις εἶ-

δε τὸ Πλήρωμά Του «ἐν ἀρρήτῳ χαρᾷ καὶ σιγῇ» καὶ τὸ ἐγκαταλείπει «ἐν ἀρρήτῳ ὀδύνῃ καὶ σιγῇ».

Ἐκάλυψε χρόνον Πατριαρχείας ἑνὸς τετάρτου περίπου αἰῶνος. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Του μία γενεὰ Ρωμηῶν Χριστιανῶν παρῆλθε καὶ μία γενεὰ ἀνεφάνη. Εὔκολον εἰς τὴν γλῶσσαν, θαυμαστὸν ἐν τῇ πράξει. Ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία στερεῖται ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων Πατριαρχῶν αὐτῆς, καὶ ἡ ὑπ' οὐρανὸν Ὀρθοδοξία τῆς σεπτῆς αὐτῆς Κορυφῆς. Τὸ πένθος ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς Πόλεως ταύτης. Ἡ Χριστιανοσύνη κηδεύει Ἀθηναγόραν τὸν Α΄.

Ἰδοὺ μία σύντομος βιογραφία Του*.

.. ..

Καὶ αὐτὸς μὲν εἶναι εἷς πενιχρὸς ἀντίλαλος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς διαδρομῆς τοῦ ἐκλιπόντος Πρωθιεράρχου. Πίσω ἀπὸ τὴν τυπικὴν αὐτὴν σελίδα τῆς κλασικῆς βιογραφίας κεῖται ἡ οὐσία. Πίσω ἀπὸ τὸ φαινόμενον κεῖται τὸ φαινόμενον. Ἐκεῖ ἔχει ἀποθανατισθῇ τὸ πνεῦμα τῆς ἀποστολῆς, ἡ σιωπηρὰ Ἀκολουθία τῆς κραυγαλέας παρουσίας. Ἐκεῖ κεῖνται αἱ πλήρεις ἀνεκτιμήτου προσφορᾶς Ἐκκλησιαστικῆς ἀνέσπεροι ἡμέραι καὶ ἀξημέρωτοι νύκτες. Ἐκεῖ αἱ ἀλλοῖαι ἐκεῖναι ἀνατολαὶ καὶ δύσεις ἡλίου, ποὺ μεταλλάσσουν τὰς ἀποχρώσεις τοῦ βίου τῶν κλητῶν ἀνθρώπων. Ἐκεῖ αἱ μυστικαὶ φωναὶ τοῦ ὑπερπέραν, αἱ συνθέτουσαι τὴν ἔκπαγλον φαντασμαγορίαν τῆς Πατριαρχικῆς ψυχῆς, τὰς Θείας ἐνοράσεις, τὴν ἁγίαν διάβασιν, τὴν σωστικὴν ἔξοδον. Ἰδοὺ τὸ ἄρωμα τῶν μεγάλων νεκρῶν, ποὺ ἀναδίδεται καὶ «ἐσφαγισμένου τοῦ μνήματος» ἔτι. «Κλητοὶ γὰρ Θεοῦ, πᾶν μὲν ὅπερ εἶχον θνητὸν τῇ γῇ κατέλιπον, τῇ δὲ ψυχῇ ἐν ὑψίστοις οὐρανοβατοῦσι».

Γύρω ἀπὸ τὸ ἔνθεον αὐτὸ πῦρ τῆς φοβερᾶς συντριβῆς καὶ εὐθύνης τῆς ἐνδόξου Καθέδρας τοῦ Φαναρίου μυστικῶς καθαιρόμενος καὶ θερμαινόμενος ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, εἰργάσθη σκληρῶς καὶ ἀγογγύστως. Συνελάμβανε σχέδια καὶ ἐπραγματοποίει ταῦτα ἐν πολλοῖς. Καὶ ἀπέδωκε πολλὰ εἰς τοὺς περισσοτέρους τομεῖς τῆς εὐρυτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Του μερίμνης, προκειμένου περὶ τῆς Πόλεως ταύτης, παρὰ τὰς δυσχειμέρους ἐνίοτε περιστάσεις, αἵτινες τὸν ἔθλιβον μέν, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐκράτουν ἐν τῇ θλίψει. Ἀθηναγόρας ὁ Α΄ ἔπρεπε νὰ εἶναι καὶ ἦτο ὁ πάντοτε αἰσιόδοξος καὶ ὁ ἐν πᾶσιν ἐμψυχωτής.

Ἂν εἶναι ὅμως ἀνέφικτον νὰ ἀναλυθῶσιν ἐνταῦθα τὰ ἔργα, εἶ-

---

* Τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ λόγου παρελείφθη, διότι κατωτέρω (σ. 434 - 439 δημοσιεύεται πλῆρες βιογραφικὸν σημείωμα. (Σ.Σ.).

ναι χρέος ἡμῶν νὰ μνησθῶμεν παροδικῶς ὡρισμένων μόνον πρωτοβουλιῶν Του, αἵτινες καὶ χρωματίζουν τὴν ἐποχήν Του, ὡς εἶναι ἡ ἵδρυσις δεκάδων φιλανθρωπικῶν καὶ Ἐκπαιδευτικῶν Σωματείων, Φιλοπτώχων Ἀδελφοτήτων καὶ Συνδέσμων Μορφωτικῶν, Καλλιτεχνικῶν καὶ Μουσικοφίλων, ἡ ἵδρυσις Παιδοπόλεως καὶ Στέγης Ἐργαζομένων Νεανίδων, ἡ ἔκδοσις τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ περιοδικοῦ «Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας» κ.ἄ.

Ἀλλὰ δὲν θὰ λησμονηθῶσι ποτὲ καὶ τὰ Ἱερὰ Κογκλάβια τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ποιμὴν Ἀθηναγόρας κατώρθωνε νὰ πλησιάζῃ τὰ πρόβατα κατ' ὄνομα καὶ νὰ ὑπηρετῇ τὸ ἄτομον. Δὲν θὰ λησμονηθῇ ἡ κατ' ἐπανάληψιν ἐμμονὴ εἰς τὰ ζητήματα, ἡ ἀνηλεὴς παρακολούθησις αὐτῶν.

Αὐτὸ τὸ «ἐπαινετὸν πάθος» τῆς ἐνζήλου ἐργατικότητος θὰ Τὸν ὁδηγήσῃ ἴσως εἰς γραφειογράτην, ὅστις εὑρίσκει τὴν ἀνάπαυσιν μόνον εἰς τὴν ἐναλλαγὴν τῆς ἐνασχολήσεως. Ἀλλὰ Αὐτὸς ἦτο ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας. Ὀλίγας μόνον ὥρας πρὸ τῆς ἐκπνοῆς Του θὰ εἴπῃ εἰς τὸν παρὰ τὸ προσκεφάλαιον Ἀρχιδιάκονόν Του: «Δίδεις τακτικὰ τὰ Ἀνακοινωθέντα;».

Ἀλλὰ μήπως θὰ λησμονηθῶσιν αἱ Δεσποτικαί, ἀλλὰ καὶ εὐγενικαὶ καὶ μεμετρημέναι τελετουργικαὶ κινήσεις Του, ἡ εὐλαβεστάτη στάσις καὶ ἀκινησία ἐν τῷ Θρόνῳ Του, ἡ Ἀρχιερατική Του χάρις ὡς Κορυφαίου Μυσταγωγοῦ ἐνώπιον τοῦ Ἱεροῦ Θυσιαστηρίου, ἐν μιᾷ λέξει ἡ τέχνη τοῦ νὰ εἶναι Πρῶτος;

Ἀθηναγόρας ὁ Α' ἀπεκάλυπτεν ὅτι ἦτο «ὁ Πατριάρχης», εἴτε περιβεβλημένος τὸν Σάκκον τῆς Τιβεριάδος εἴτε καὶ τὸ ἁπλοῦν μοναχικὸν τριβώνιον. Καὶ «φαινόμενος ἁπλῶς πολλῆς ἔγεμε χάριτος». Τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφή Του ἐνέπνεον προσευχήν, ὅπως καὶ ὁ Ἴδιος προσηύχετο ἐν ἑκάστῃ καταπαύσει τοῦ ἔργου.

Προσηύχετο ὑπὲρ τῆς Ἱ. Μονῆς ταύτης, ὑπὲρ τῆς Ἁγίας Ἐκκλησίας ταύτης, ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ὑπὲρ τῆς Πόλεως ταύτης καὶ πάσης Πόλεως, πάσης Χώρας.

Ἐκεῖ ὅμως ἔνθα ἐστρέφετο διηνεκῶς ἡ προσευχὴ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου, ἦτο ὁ πόθος «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως». Ἦτο ἡ πορεία πρὸς Ἐμμαούς. Ἕνα μέγιστον μέρος τῆς λάμψεως τῶν κηρίων τὰ ὁποῖα καθ' ἑκάστην ἑσπέραν καὶ πρὸ τῆς κατακλίσεώς Του ἥναπτεν εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ Πανσέπτου τούτου Πατριαρχικοῦ Ναοῦ, ἐφώτιζεν αὐτὸ τὸ ὅραμά Του, τὸ ὅραμα τῆς Παναρθοδόξου Ἀδελφό-

τητος καὶ τῆς Παγχριστιανικῆς Ἑνότητος. Αὐτὴ ἡ ἱερὰ φλὸξ διήνοιξε καὶ ἐφώτισε τὰς ὁδούς Του πρωτοβούλως πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Δυσμάς, εἰς Τόπους καθηγιασμένους διὰ τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Μαρτύρων, εἰς τόπους Καθεδρῶν Ἁγιωτάτων καὶ Μακαριωτάτων Ἁγίων Ἀδελφῶν, εἰς ἁγίας συνομιλίας «ἐν ψυχῇ συντετριμμένῃ καὶ τεταπεινωμένῃ», εἰς δρέψιν καρπῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ αὐτὴ ἡ ἱερὰ φλὸξ μετουσιώθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Του εἰς Παγχριστιανικὴν ἀκτινοβολίαν τοῦ Πανιέρου τούτου Κέντρου. Πανορθόδοξοι καὶ Παγχριστιανικαὶ Διασκέψεις καὶ Συναντήσεις καὶ Διάλογοι, ἔφεραν τὴν μὲν Ὀρθοδοξίαν εἰς τὰ πρόθυρα συγκλήσεως τῆς «Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου», τὸ δὲ θέμα τῆς Παγχριστιανικῆς συνδιαλλαγῆς ἐγγὺς πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἀποτίμησις τῆς τοιαύτης Πατριαρχείας Ἀθηναγόρου τοῦ Α´ ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας!
Ἡγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς ταύτης.
Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νέας Ρώμης.
Πατριάρχης Οἰκουμενικός.

Τὸ τρίπτυχον τῆς πνευματικῆς κινήσεως τοῦ Ἡγέτου τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἕνα «μυρίπνοον ἄνθος τοῦ παραδείσου» βλαστάνει εἰς τὸν Ἱερὸν αὐτὸν Περίβολον ποὺ λέγεται «Φανάριον» καὶ «Πατριαρχικὴ Αὐλὴ» καὶ «Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία». Σκιάζει μὲ τὸν κορμόν του τὴν ἱερὰν παρακαταθήκην, σκεπάζει μὲ τοὺς κλώνους του τὴν Θεοφύλακτον Πόλιν, ραντίζει μὲ τὸ ἄρωμά του τὴν οἰκουμένην. Προσφέρει πάντοτε ἀναστάσιμον ἀσπασμόν.

Τὴν στιγμὴν ταύτην πλειὰς ὅλη Ἀρχιερέων καὶ Ἱερέων καὶ Ἱεροδιακόνων, ὅσοι ηὐτύχησαν νὰ συμμετάσχουν μετ' Αὐτοῦ εἰς τὸν τίμιον χορὸν τῶν μαύρων ράσων, ἀλλὰ καὶ ἑκατομμύρια ὅλα εὐσεβῶν Χριστιανῶν, ὅσοι ἔτυχε νὰ συναντήσουν εἰς τὴν ζωήν των Αὐτὸν τὸν «ἀπαθῆ καὶ διορατικὸν νοῦν», βλέπουν μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς των τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν κείμενον ἐν φερέτρῳ καὶ λάρνακι καὶ ἐκπλήσσονται. Τὸν ἐγνώρισαν ὄρθιον καὶ ἀκαταπόνητον καὶ δὲν πιστεύουν ὅτι ὑπέκυψε τελικῶς εἰς τὸν νόμον τῆς φθορᾶς. Νοῦς διαυγής, ἀντίληψις ὀξεῖα, κρίσις ἐμβριθής, μνήμη ἀτέρμων καὶ χαλυβδίνη καὶ θέλησις ἐργατικότητος ἦσαν τὰ δωροφορηθέντα ὑπὸ τοῦ ἀγαθοδότου Θεοῦ. Σὺν τούτοις δὲ καὶ «ἕτερος βίος», μὲ κύρια χαρακτηριστικὰ τὴν

ἁπλότητα, τὴν λιτότητα, τὴν ἀσκητικότητα. Ἰδοὺ ἡ Σφραγὶς δωρεᾶς τοῦ Ὑψίστου εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ἀποιχομένου Ἱερωμένου. Ἰδοὺ τὰ συντελέσαντα εἰς μίαν εὐδοξοῦσαν Ἀρχιερατικὴν Προσωπικότητα. Διὸ καὶ βαρυαλγῶν ὁ λαὸς οὗτος κηδεύει σήμερον τὸν Δεσπότην του. «Ἡγούμενος πέπτωκεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ... καὶ συνήχθη πᾶς ὁ λαὸς τοῦ κλαῦσαι αὐτόν».

Μέσα εἰς τὴν ἱστορίαν των οἱ Πατριάρχαι ἀποκτοῦν καὶ μίαν ἄλλην μοναδικότητα, νὰ συνδιαλέγωνται συγχρόνως καὶ μὲ τὴν μοναξιάν των, καὶ μὲ τὸν κόσμον ὅλον. Νὰ εἶναι οἱ ἱκέται καὶ τοῦ ἑαυτοῦ των καὶ σύμπαντος κόσμου. Νὰ ἡ Μεγάλη Ἀρτοκλασία ποὺ παραθέτει καθημερινῶς ἡ ψυχή των. Καὶ μέσα εἰς τὸ Μεσονυκτικὸν τῆς προσωπικῆς των Λειτουργίας νὰ ἀκούουν φωνὰς ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα, ὕμνους Τριαδικοὺς ν' ἀκούουν καὶ νὰ μνημονεύουν «ὑπὲρ πάσης Ἐπισκοπῆς καὶ πάσης ψυχῆς Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων».

Λειτουργίαι καὶ ἀγρυπνίαι καὶ ὁράματα καὶ ἀγωνίαι καὶ πάθος καὶ λύτρωσις. Ἰδοὺ ἡ χρυσῆ τροχιὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ποὺ ἀναβλύζει εὐωδίαν πνευματικὴν καὶ μαρτυρικήν. Μία λιτανεία ἀπὸ θρόμβους ἱδρῶτος. Καὶ μία ἐναλλαγὴ ἐσωτερικῆς καθάρσεως.

Σήμερον ἡ ταπεινὴ προσευχὴ τοῦ Μοναχοῦ Πατριάρχου πρὸ τῶν Εἰκόνων τῆς Φανερωμένης καὶ τῆς Παμμακαρίστου. Αὔριον ἡ λαμπρὰ παρουσία Του εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Ὀρθοδοξίας. Σήμερον ὁ Ἀκροατὴς τοῦ Συναξαριστοῦ ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Παρεκκλησίῳ. Καὶ αὔριον ὁ Προεστὼς τῆς Πανορθοδόξου Ἀκολουθίας τοῦ Ἁγίου Μύρου.

Θὰ ἐναγκαλισθῇ Πατριάρχας καὶ θὰ θωπεύσῃ παιδία. Θὰ μοχθήσῃ εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἀγάπης καὶ θὰ κληθῇ «Εἰρηνοποιός». Θὰ σκύψῃ, θὰ σκύψῃ, μέχρι νὰ ἀγγίξῃ ἡ κεφαλὴ τὴν γῆν εἰς τὴν ὥραν τοῦ «Σὲ ὑμνοῦμεν», εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ Τάφου τοῦ Κυρίου. Καὶ ὕστερα θὰ ἐγερθῇ, θὰ γιγαντιωθῇ. Θὰ χειροκροτηθῇ ὡς Πρωταγωνιστὴς τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Θὰ φθάσῃ εἰς τὴν κορυφὴν τῆς κλίμακος. Θὰ στραφῇ πρὸς τὸν λαόν. Θὰ εὐλογήσῃ δι' ὑστάτην φοράν. Θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ Κελλίον Του. Θὰ χαθῇ. Καὶ οἱ θρόμβοι τοῦ Πατριαρχικοῦ ἱδρῶτος θὰ παραμείνουν ἡ μόνη κληρονομία εἰς τὸν Θρόνον Του.

Λαὲ τοῦ Κυρίου,

Ἡ ἐπιβλητικὴ καὶ σεβασμία φυσιογνωμία Ἀθηναγόρου τοῦ Α', τὸ εὐπροσήγορον ἀλλὰ καὶ σοβαρὸν καὶ ἐκφραστικώτατον βλέμμα Του, τὰ ἐν τῇ μορφῇ καὶ τῇ παραστάσει χαρίσματα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς φύ-

σεως, τὰ ὁποῖα μέχρι τελευταίας πνοῆς ἐπλαισίουν τὸ πάλλευκον τῆς ἡλικίας, ἔπαυσαν νὰ φωτίζουν τὸ ἰδιάζον τοῦτο κλῖμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Καὶ τὸ «πολυχρόνιον» Αὐτοῦ ἐσταμάτησεν. Ἦν δὲ νύξ. Ὥρα δὲ ὡσεὶ δωδεκάτη.

Ἡ θλῖψις τῆς Ἱεραρχίας τοῦ Θρόνου καὶ τῶν ἁπανταχοῦ γῆς Ἐκκλησιαστικῶν Ἡγετῶν καὶ Ἱεραρχῶν, τοῦ Ἱ. Κλήρου καὶ τοῦ ἁπανταχοῦ Ὀρθοδόξου Πληρώματος, ἀλλὰ καὶ τῆς Χριστιανοσύνης γενικώτερον, εἶναι βαθυτάτη καὶ δικαία. Ἐκλείπει ἐκ τοῦ μέσου ἡμῶν εἷς μέγας Ἐπίσκοπος, ἕνας σπάνιος Ἐκκλησιαστικὸς Ἡγέτης. Ἀλλὰ «θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυμα».

Σεπτὲ Νεκρέ,

Χιλιάδες χιλιάδων πιστῶν εὐλογηθέντων, ἁγιασθέντων, ἐλεηθέντων, μεταλαβόντων διὰ τῆς χειρός Σου τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων καὶ πληρωσάντων τὰς παλάμας των διὰ τοῦ ἀντιδώρου τῆς διακονίας Σου, ἀλλὰ καὶ παρακολουθησάντων τὴν ἀστραπὴν τῆς φεγγοβόλου ψυχῆς Σου, τὴν ὥραν ταύτην προσεύχονται. Προσεύχονται διὰ τὴν ἀνάπαυσίν Σου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἔργου τὸ ὁποῖον ἐχάραξες. Καὶ ἐνῷ εὑρίσκονται εἰσέτι τὰ «δίκτυα εἰς τὴν θάλασσαν», οἱ τίμιοι Συνεργάται Σου ἐναποθέτουν τελευταῖον ἀσπασμὸν εἰς τὴν νεκρὰν Δεξιάν Σου.

Ἡ μετ' ὀλίγον πορεία Σου πρὸς τὸν τάφον θὰ εἶναι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ μία «Εἴσοδος» τοῦ τελευταίου Μεγάλου Ἑσπερινοῦ Σου, διὰ τὴν λαμπρὰν συνέχισιν τῆς ἐνδόξου Θείας Λειτουργίας της.

Πλησίον τῶν ἀοιδίμων Προκατόχων Σου εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον τῆς σιωπῆς, θὰ ἀκούσῃ ἀπόψε, «ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν», νὰ συμψάλλῃ ὅλος ὁ λαὸς αὐτὸς μὲ τὴν ψυχήν Σου τὸ ἀγαπητόν Σοι «Φῶς ἱλαρὸν ἁγίας δόξης, ἀθανάτου Πατρός...».

Εὐλόγησε τὸν λαὸν αὐτόν. Εὐλόγησέ μας, ἱστορικὲ Πατριάρχα!

Καὶ ὁ Ἱ. Ἄμβων θὰ ἐπαναλάβῃ τὴν στροφὴν τῶν λόγων τοῦ Ἁγίου Προεδρεύοντος πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Ἱ. Ἐνδημονοῦσαν Σύνοδον:

«Οἱ Πατριάρχαι, ἔρχεται στιγμὴ καὶ καλοῦνται ἵνα συνεχίσωσι τὴν ἱερουργίαν τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ Θυσιαστηρίου τῆς Θριαμβευούσης Ἐκκλησίας. Ἡ δὲ στρατευομένη Ἐκκλησία συνεχίζει τὴν πορείαν τῆς στρατείας».

Κύριος ὁ Θεὸς ἀναπαύσαι καὶ δοξάσαι καὶ ἐν οὐρανοῖς τὸν κοιμηθέντα μακαριστὸν Πατριάρχην ἡμῶν Ἀθηναγόραν, παραμυθήσαι δὲ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ Παρακλήτου. Ἀμήν».

Νικ. Α. Νησιώτη
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ο ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ ΗΤΟ ΔΙ' ΟΛΟΥΣ ΚΑΙ ΕΙΣ ΟΛΑΣ ΤΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ *

«Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκεν. Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειταί μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής, οὐ μόνον δὲ ἐμοὶ ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ».

(Β′ Τιμ. 4, 6 - 8)

Ἡ φράσις αὕτη ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τὸν Τιμόθεον, Ἐπίσκοπον Ἐφέσου, μᾶς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ προσθέσωμεν εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ ἄλλους ἀγωνιστὰς καὶ νὰ θεωρήσωμεν ὅτι αὕτη ἀπευθύνεται καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἠγωνίσθησαν τὸν ἴδιον καλὸν ἀγῶνα, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμά του. Βεβαίως δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος ταυτότης μεταξὺ Παύλου καὶ αὐτῶν, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ κάμωμεν τὴν προσέγγισιν ταύτην, δεδομένου ὅτι πανταχοῦ μεγάλοι ἀγωνισταὶ συνεχίζουν τὴν αὐτὴν ἀποστολὴν διὰ τῶν αἰώνων.

Ὡς ἀγωνιστὴς ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας εἶναι ἄξιος τῶν λόγων τούτων καὶ τῆς ἀναμονῆς τοῦ στεφάνου. Ὁ ἴδιος δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ χρησιμοποιήσῃ περὶ ἑαυτοῦ τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ὑπῆρξε πάντοτε ἐχθρὸς πάσης θριαμβολογίας καὶ παντὸς θορύβου περὶ τὸ ἔργον του. Ἀλλ' ἡμεῖς οἵτινες ὡδηγήθημεν ὑπὸ τοῦ παραδείγματός του, ἐστηρίχθημεν ὑπὸ τῆς πνευματικότητός του, ἐνεθαρρύνθημεν ὑπὸ τοῦ ἀγῶνος του, δυνάμεθα νὰ θέσωμεν εἰς τὸ στόμα του

---

* Ἀπόσπασμα ὁμιλίας ἐκφωνηθείσης γαλλιστὶ εἰς τὸ ἐν Γενεύῃ παρεκκλήσιον τοῦ Ὀρθοδόξου Κέντρου τὴν Κυριακὴν 9 Ἰουλίου 1972.

τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὡς εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ δι' ὅ,τι μᾶς ἔδωκε ὡς παράδειγμα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἀθηναγόρου.

Ἠ γ ω ν ί σ θ η τ ὸ ν κ α λ ὸ ν ἀ γ ῶ ν α. Ἕνας ἀγὼν προϋποθέτει πάντοτε ἐμπόδια καὶ ἀντιδράσεις ἢ μίαν προσπάθειαν διὰ νὰ σπάσουν τὰ δεσμὰ καὶ καταστοῦν δυναταὶ νέαι ἐκκινήσεις. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἡ λέξις ἀγὼν ἁρμόζει πλήρως εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην. Ἠδυνήθη νὰ ἐξαγάγῃ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ της κύκλου. Τὴν ἐτράβηξε ἐκ τοῦ στείρου συντηρητισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτήριζε ὡρισμένα περιβάλλοντά της. Εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸν ἐπέκριναν δι' αὐτό. Εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν συνήντησε μίαν ἀντιπολίτευσιν σχεδὸν πείσμονα, φανατικήν. Ἄλλωστε ἕνας ἀγὼν προϋποθέτει ἰσχυρὸν ἐχθρικὸν περιβάλλον. Καὶ τοῦτο δὲν ἔλλειψε κατὰ τὴν πατριαρχικὴν διακονίαν του, ἡ ὁποία ἠσκήθη ὑπὸ τὴν διαρκῆ καὶ αὐξανομένην πίεσιν τοῦ μὴ χριστιανικοῦ περιβάλλοντός του. Εἶδε τὸν λαόν του νὰ ἐγκαταλείπῃ κατὰ χιλιάδας τὴν κατ' ἐξοχὴν Πόλιν τοῦ Ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ, τὰ θρησκευτικά του ἔντυπα νὰ καταργοῦνται, τοὺς συνεργάτας νὰ ἐκδιώκωνται, τὴν θεολογικὴν Σχολήν του νὰ κλείεται. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ διπλοῦν μέτωπον ἠδυνήθη νὰ ἀγωνίζεται διαρκῶς μὲ τὴν δύναμιν τῆς συγγνώμης καὶ τῆς ἀπεριορίστου ἀγάπης. Ἔναντι τοῦ φανατισμοῦ καὶ τοῦ διωγμοῦ ἐφήρμοσε τὴν δημιουργικὴν ἀνοχήν. Οὕτω παραμένει διὰ πάντας ἕνας πνευματικὸς πατὴρ πέρα πάσης στενότητος πνεύματος καὶ πάσης ἀντιχριστιανικῆς ἐμπαθείας. Ἀνακαινιστὴς καὶ ὁμολογητὴς πίστεως ἐν ἔργοις καὶ λόγοις ἠγωνίσθη τὸν καλόν, ἀλλὰ δύσκολον ἀγῶνα, ἐν πάσῃ ἁπλότητι, ἐν πάσῃ ταπεινοφροσύνῃ, ἐν πτωχείᾳ καὶ ἀσκήσει, ἀποφεύγων διαρκῶς νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ κῦρός του ὡς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τὸ πρωτεῖον τοῦ θρόνου του, μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων Ὀρθοδόξων ἀξιωματούχων. Τὸ δικανικὸν πνεῦμα τοῦ ἦτο τελείως ξένον, ἡ θέσις του δὲν τὸν ἀπεμάκρυνε ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγάπης διὰ τοὺς ἄλλους, δι' ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀνθρώπους, πρὸ παντὸς δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐτόλμων νὰ τὸν κατηγοροῦν διότι ἠγωνίζετο διὰ τὴν ἑνότητα τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς.

Οὕτω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τ ὸ ν δ ρ ό μ ο ν τ ε τ έ λ ε κ ε. Τώρα, βλέποντες εἰς τὰ ὀπίσω, δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀπόστασιν τὴν ὁποίαν διήνυσε καταρρίπτων πάντα τὰ προγενέστερα ρεκὸρ ταχύτητος, ποιότητος δράσεως καὶ ἀποτελεσματικότητος. Εἶναι τεράστιον τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε κατὰ τὰ 24 ἔτη τῆς πατριαρχικῆς διακονί-

ας του. Πρέπει νὰ κατανοήσωμεν καλῶς τὸ νόημα τοῦ ρήματος «τετέλεκα» τοῦ κειμένου μας. Διότι διὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον δὲν σημαίνει «τέλος» μὲ καθαρῶς χρονικὴν ἔννοιαν. Ἡ τελείωσις ἀφορᾷ ἐδῶ εἰς τὸ τέλος τῆς προσωπικῆς ἱεραποστολικῆς προσπαθείας του, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἱεραποστολῆς καθ' ἑαυτήν, ἥτις συνεχίζεται. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἠθέλησε νὰ μεταστρέψῃ ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν βασιλέα Ἀγρίππαν, τοὺς δικαστάς του, τὸν δήμιόν του. Ἀλλὰ δὲν εἶδε πάντα ταῦτα πραγματοποιούμενα. «Τὸν δρόμον τετέλεκα» σημαίνει ὅτι διὰ τοῦ δρόμου του ἔδωσε τὸ τέλος, δηλ. τὸν πνευματικὸν στόχον, τὸ βαθὺ νόημα τοῦ ἀγῶνός του. Ἐτελείωσε προκαταβολικῶς τὸν δρόμον του, διότι ἐν τῷ ἔργῳ του βλέπομεν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον πρέπει νὰ κηρυχθῇ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς. Τελείωσις ἐνταῦθα εἶναι ὁ ἐγκαινιασμὸς τοῦ τέλους ἐπιτυγχανομένου ὑπαρξιακῶς ἐν τῇ ζωῇ, ἐν τῷ ζῶντι παραδείγματι ἑνὸς συγχρόνου ἀγωνιστοῦ. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος λέγει «τὸν δρόμον τετέλεκα», καὶ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς χριστιανικῆς ἱεραποστολῆς ἔχει ὁριστικῶς ἐκφρασθῇ εἰς τὴν ζωήν του, τὸν δρόμον τοῦ εὐαγγελισμοῦ, τὴν θυσίαν του, τὰς ὀδύνας του.

Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιήσωμεν τοὺς λόγους τοῦ Παύλου δι' ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐξεπλήρωσαν τὴν ἀποστολικὴν καὶ προφητικὴν ἀποστολήν των ἐν τῇ ζωῇ των, ἔστω καὶ ἄν, εἰς τὰς λεπτομερείας, πρόκειται περὶ ἄλλου δρόμου. Καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ὁ Ἀθηναγόρας «τετέλεκε τὸν δρόμον» τὸν ὁποῖον ὁ Χριστὸς τοῦ ἐνεπιστεύθη. Δυνάμεθα νὰ συνοψίσωμεν τὸν στόχον τοῦ δρόμου του εἰς τρία σημεῖα: πνευματικὴ ἀνακαίνισις τῆς Ὀρθοδοξίας, ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐκφραζομένη διὰ μιᾶς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καὶ Εὐχαριστιακὴ ἑνότης πάντων τῶν χριστιανῶν οἱ ὁποῖοι δέχονται ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰμὴ μόνον μία Ἐκκλησία ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. Ὁ ἴδιος δὲν εἶδε πραγματοποιουμένους τοὺς τρεῖς αὐτοὺς στόχους. Ὁ δρόμος δὲν ἐτελείωσε, ἀλλ' ὁ ἰδικός του δρόμος ἐτελείωσε, διότι διὰ τῆς ζωῆς του μᾶς ἔδειξε σαφῶς ὅτι ὁ στόχος εἶναι προσιτὸς οἱαδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὰ ἐμπόδια καὶ αἱ ἀντιδράσεις: ἐτελείωσε τὴν διακονίαν του, ἤνοιξε τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν σημερινὴν πραγματικότητα καὶ τὰς ἀπεριορίστους δυνατότητας τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης. Ὁ πραγματικὸς νικητής, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου μας, δὲν εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος κερδίζει ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων του. Ἡ ἀληθὴς νίκη δὲν ἀποτελεῖ κτῆμα ἑνὸς ἀτόμου καὶ δὲν συνδέεται μὲ τὸ ὄνομά του. Εἶναι νίκη ἡ ὁποία κατακτᾶται ὑφ' ἑνὸς ὑπὲρ τῶν ἄλλων, εἶναι μία πρώτη πραγματοποίησις ἐν τῇ προφητικῇ σκέψει, τῇ ζωῇ καὶ

τῇ δράσει. Ἰδοὺ ἡ νίκη ἡ ἐπιτευχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ ἡ ὁποία θὰ ὁλοκληρωθῇ ὑπὸ τῶν ἄλλων, εἰς τὸ μέλλον, συνεχῶς. Ὁ δρόμος οὗτος δὲν ἔχει τέλος, οὔτε ἐν τῷ χρόνῳ οὔτε ἐν τῷ χώρῳ. Δὲν ὑπάρχει σημεῖον «τέρματος», τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ διέλθῃ τις διὰ νὰ χαρακτηρισθῇ νικητής. Εἰς τὸν δρόμον αὐτὸν ὁ νικητὴς δίδει εἰς τοὺς ἄλλους μίαν θέσιν διὰ τοῦ παραδείγματός του ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἔνθα καὶ αὐτός, ὁμοῦ μετ' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν. Ἡ ἐκκίνησις τοῦ Πατριάρχου εἶναι ἡ ἄφιξις ἄλλων, οἱ ὁποῖοι ὡς σκυταλοδρόμοι θὰ συνεχίσουν τὸν νικηφόρον δρόμον του.

Τὴν πίστιν τετήρηκε. Ὅταν κανεὶς ἀγωνίζεται καὶ τρέχῃ διὰ νὰ ἐγκαινιάσῃ μίαν νέαν ἐποχὴν διὰ τοὺς χριστιανοὺς ὅλων τῶν παραδόσεων, ὅταν ἐργάζεται διὰ τὴν ἀνανέωσιν τῆς ζωῆς μιᾶς Ἐκκλησίας λίαν προσηλωμένης — διὰ λόγους ἱστορικοὺς — εἰς ἀμετακινήτους ἐκκλησιαστικὰς ἀρχάς, διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἀναγκασθῇ νὰ κάμῃ ὑποχωρήσεις εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πίστεως. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἔγινε «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα» διὰ νὰ κηρύξῃ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς πάντας καὶ πανταχοῦ, ἀλλ' ἠδυνήθη νὰ διαφυλάξῃ τὴν πίστιν. Ἡ μαρτυρία του δὲν εἶναι μόνον δυναμική, ἀλλ' ἀκριβὴς καὶ σύμφωνος πρὸς τοὺς κανόνας τῆς πίστεως. Τὸ ἔργον τοῦ Ἀθηναγόρου ἦτο ἐξόχως δύσκολον, διότι ἔπρεπε νὰ ἀγωνισθῇ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἀληθοῦς Ὀρθοδοξίας, τοῦ βάθους τῆς καρδίας της, τῆς πραγματικῆς σκέψεώς της, τῆς ἀγάπης της καὶ ταυτοχρόνως ἐναντίον πάντων τῶν φανατισμῶν καὶ πασῶν τῶν ἀρτηριοσκληρωτικῶν στάσεων...

Ἡ οἰκουμενικὴ στάσις του ὡς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐσκανδάλιζε μερικὰ ὑπερορθόδοξα πνεύματα, διότι ἡ ἀγάπη του διὰ τοὺς χριστιανοὺς ἄλλων παραδόσεων ἦτο ἀπεριόριστος. Ἔλεγε: «Ὅλοι οἱ λαοὶ εἶναι καλοί, ὅλαι αἱ φυλαί. Ἡ ζύμη τῆς ἑνότητος τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ εἶναι ἡ χριστιανικὴ ἑνότης. Ἡ ἑνοποίησις τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ταυτοχρόνως ἡ ἔκφρασις καὶ ἡ ἀναζήτησις τῆς ἰδικῆς μας τελείας ἑνότητος ἐν Χριστῷ, ἐν τῷ ὁποίῳ πάντες εἴμεθα ἀλλήλων μέλη... Ἀνήκω εἰς πάσας τὰς Ἐκκλησίας, ἢ καλύτερον ὑπάρχει μία μόνη Ἐκκλησία, ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, μία μόνη θεολογία, τὸ μήνυμα τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ, ὅστις μᾶς δίδει τὴν δύναμιν νὰ ἀγαπῶμεν» (O. Clément, Dialogues avec le Patriarche Athénagoras, σελ. 16 - 17).

Κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο μιᾶς ριζοσπαστικῆς καὶ ἐπαναστα-

τικῆς ἀγάπης καὶ ἐφαρμόζων ὅ,τι ὡμολόγει, ὁ 'Αθηναγόρας διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ τελειώσῃ τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑποχωρῶν εἰς τὰ τῆς πίστεως. 'Αλλ' ὅπως ὁ 'Απόστολος Παῦλος δὲν ὑπεχώρει πρὸ οὐδενός, προκειμένου νὰ μεταδώσῃ τὴν μαρτυρίαν του, υἱοθετῶν ριζοσπαστικὰς στάσεις ἔναντι τῶν ἰδικῶν του καὶ τῆς καθαρᾶς ἰουδαϊκῆς παραδόσεως, ἀλλ' ἔλεγε εἰς τὸ τέλος: «τὴν πίστιν τετήρηκα», οὕτω δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ Πατριάρχου, ὅτι ἐβάδισε καὶ ἐτελείωσε τὸν δρόμον μέσα εἰς τὸ πλέον καθαρὸν πνεῦμα τῆς 'Ορθοδόξου πίστεως. Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἐπιλήψιμον, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς 'Ορθοδόξου πίστεως, εἰς τὸν ἀνακαινιστικὸν καὶ ἑνοποιητικὸν ἀγῶνά του. Αἱ «καινοτομίαι» του εἶχον ὡς ἀντίβαρον τὴν ὅλως ἐξαιρετικὴν πνευματικότητά του. Αἱ ἰδέαι του περὶ τῆς ἑνότητος τῆς 'Εκκλησίας ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς ἀσκήσεώς του, ἐπὶ τῆς ὑποδειγματικῆς ἁγιότητος τοῦ βίου του, εἰς τὴν ἀπαίτησίν του ἔναντι τῶν 'Ορθοδόξων ἐπισκόπων καὶ λαϊκῶν. 'Επετέλεσε ἐκλάμπρους πράξεις ὑπηρετῶν τὴν ἑνότητα, καθιστῶν τὴν 'Ορθόδοξον 'Εκκλησίαν δύναμιν χριστιανικῆς ἀγάπης ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ἐξάγων τὴν 'Εκκλησίαν μας ἐκ τῆς ἀνωνυμίας, διὰ νὰ τὴν τοποθετήσῃ εἰς τὴν πρώτην ὁμολογιακὴν καὶ διεθνῆ γραμμήν. Καὶ αἱ πράξεις αὗται προήρχοντο ἀπὸ ἕνα ἀληθῆ μοναχόν, ἀπὸ τὴν διαρκῆ προσευχήν του, ἀπὸ τὴν πλήρη ταπεινοφροσύνην του, ἀπὸ ἣν καθαρότητα τῆς καρδίας του, ἀπὸ τὴν συμπάθειάν του δι' ὅλους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ὑπέφερον γύρω του.

'Ο 'Αθηναγόρας ἦτο δύσπιστος ἔναντι τῶν θεολόγων, ἀλλὰ ποίων θεολόγων; Μόνον ἔναντι ἐκείνων τῶν ὁποίων τὸ ἔργον περιορίζεται εἰς ἄγονον ἐπανάληψιν σχολαστικῶν διατυπώσεων, ἐκείνων οἱ ὁποῖοι περιορίζονται καὶ ὀχυροῦνται ὄπισθεν μονολιθικῶν δογματισμῶν, ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀποκεκομμένοι ἀπὸ τὴν ζωήν, ἄνευ σχέσεων μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν προσδοκιῶν αὐτῶν διὰ κάτι τὸ νέον. Διότι ὑπάρχουν μεταξὺ ἡμῶν τῶν 'Ορθοδόξων πιστοί, οἱ ὁποῖοι περιμένουν ἀπὸ τοὺς θεολόγους μίαν σκέψιν ὄντως ὀρθόδοξον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀνακαινίσεως, ἐν ἀγάπῃ πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀντιπροσωπεύουν ἄλλους πολιτισμοὺς καὶ ἄλλας παραδόσεις. Σκεπτόμενος καλῶς τὴν στάσιν του θὰ εἴπω ὅτι ὁ 'Αθηναγόρας ἐνεθάρρυνε τοὺς θεολόγους νὰ στηρίξουν τὴν θεολογικήν των σκέψιν ἐπὶ τοῦ πρωτείου τῆς ἀγάπης, ὡς πρωταρχικῆς θεολογικῆς ἀρετῆς καὶ θεμελειώδους κατηγορίας σκέψεως λειτουργικῆς καὶ δοξολογικῆς, τρεφομένης ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς 'Αναστάσεως. 'Επομένως πρόκειται περὶ ἀγάπης ἡ ὁποία οὐδεμίαν σχέσιν

ἔχει μὲ τὸν συναισθηματισμὸν ἢ τὴν στιγμιαίαν συγκίνησιν, ἀλλ' ἀποτελεῖ τὴν θεμελειώδη κατηγορίαν τῆς Ἐκκλησιολογίας καὶ τῆς Ὀρθοδόξου πνευματικῆς ζωῆς.

Οὕτως ὁ Πατριάρχης ἐχάραξε ταυτοχρόνως τὰς ἀρχὰς τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου καὶ τῆς θεολογικῆς σκέψεως τῆς Ὀρθοδοξίας. Εἰς τὴν συζήτησιν, τὴν ὁποίαν ἠρέσκετο νὰ συνεχίζῃ καὶ μετὰ μεσονύκτιον, παρ' ὅτι ἦτο πρῶτος τὴν ἑπομένην πρωΐαν εἰς τὰς 5.30΄ ἐν τῷ μικρῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου εἰς Φανάριον, εἶχα πάντοτε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ τῆς α΄ ἐπιστολῆς τοῦ Ἰωάννου 4,7: «Ἀγαπητοί, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν, καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ γεγέννηται καὶ γινώσκει τὸν Θεόν... ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν... εἰ οὕτως ὁ Θεὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν». Ἐνταῦθα ἡ θεολογικὴ γνῶσις καὶ ἡ ποιμαντικὴ ἐφαρμογὴ ἀποτελοῦν πλέον ἓν καὶ τὸ αὐτό, μέσα εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ἀγαπώμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅτι δυνάμεθα νὰ τὸν γνωρίσωμεν θεολογικῶς ἕνεκα τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης αὐτοῦ, καὶ ὅτι δυνάμεθα ἔπειτα νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἄλλους καὶ νὰ εἴπωμεν εἰς αὐτούς, διὰ τῆς θεολογίας, τὸ μήνυμα τῆς καθαρᾶς χαρᾶς τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ.

Εἶναι παράδοξον καὶ σημαντικὸν ταυτοχρόνως: Ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ὑπηρέτησε ἐπὶ 24 ἔτη ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς μαρτυρικῆς Ἐκκλησίας, ἔζησε τὴν πατριαρχικὴν διακονίαν του ὑπὸ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ ἐν μέσῳ παρεξηγήσεων, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑπὸ τὴν περιφρόνησιν τῶν πιστῶν του· ἐν τούτοις ἡ ζωή του ἦτο πάντοτε μέσα εἰς τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως· δὲν ἐκήρυξε εἰ μὴ τὸ εὐαγγέλιον τῆς χαρᾶς, τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν νίκην τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν χειροτέρων περὶ αὐτὸν στιγμῶν εἰς Ἰσταμπούλ, ἐνώπιον τῶν ἐχθρικῶν δι' αὐτὸν ἐκδόσεων, εὕρισκε πάντοτε τὸν τρόπον νὰ ἐκφράζῃ τὴν ἐν Χριστῷ αἰσιοδοξίαν του. «Ὅλα θὰ πᾶνε καλά. Κανεὶς δὲν εἶναι κακός. Ἕκαστος ἐνεργεῖ μὲ κίνητρα τὰ ὁποῖα δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν. Ὅλα θὰ πᾶνε καλύτερα ἐὰν ἀγαπῶμεν, ἐὰν ζῶμεν ἐν τῇ χαρᾷ τοῦ Ἀναστάντος. Ὅλα θὰ περάσουν. Μόνον ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ ἀξίζει, διότι δίδει νόημα εἰς τὸ ὑπούργημά μας, εἰς τὴν θεολογίαν μας, εἰς τὴν ζωήν μας ὁλόκληρον».

Οὕτως ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐλπίδος ταύτης ὁ Ἀθηναγόρας τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγώνισται, τὸν δρόμον τετέλεκε, τὴν πίστιν τετήρηκε... Ἡ μνήμη του θὰ μείνῃ ἐσαεὶ ζῶσα μεταξὺ τῶν ἐπερχομένων χριστια-

νικῶν γενεῶν, πανταχοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Κατέλαβε ἐξέχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν προκατόχων του. Θὰ παραμείνῃ ὁ Πατριάρχης τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης. Εἰς παρομοίους θανάτους δὲν ἁρμόζουν τὰ δάκρυα λύπης, ἀλλὰ δάκρυα χαρᾶς ἐν Χριστῷ καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν. Διότι εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ Ἀθηναγόρας δὲν κεῖται αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐντὸς ἑνὸς φερέτρου εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Ναὸν τοῦ Φαναρίου. Ἀνῆλθεν ἤδη εἰς τὸ βάθρον τῶν νικητῶν μετὰ τὸν ἀγῶνα καὶ δέχεται τὸν στέφανον ὑπὸ τοῦ Δικαίου Κριτοῦ.

Ἂς εὐχαριστήσωμεν λοιπὸν τὸν Θεὸν ὅστις, διὰ τοῦ Ἁγίου αὐτοῦ Πνεύματος, ἔδωσε εἰς τὴν γενεάν μας ἱεράρχας ἀποστολικούς, δυναμικούς, ἀνακαινιστάς, εἰρηνικοὺς ἐπαναστάτας, ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ συγγνώμῃ, οἷος ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας. Ἂς προσευχηθῶμεν ἵνα ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον ἐτελείωσεν ἐγκαινιάζων αὐτόν, προεικονίζων αὐτὸν δι' ἡμᾶς ἐν τῇ ζωῇ του, συνεχισθῇ καὶ ὁλοκληρωθῇ ὑπὸ τῶν διαδόχων του καὶ ὑπὸ τῶν μελλοντικῶν γενεῶν πάντων τῶν χριστιανῶν. Διότι ἦτο ἀληθῶς δι' ὅλους καὶ εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Olivier Clément

ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ Ο Α΄ ΜΑΡΤΥΣ ΤΗΣ «ΚΑΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ»

Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ λεχθοῦν τόσον πολλὰ διὰ τὸν Πατριάρχην: ἀληθὴς Βυζαντινός, αὐτοκρατορικοῦ κάλλους καὶ μοναστικῆς ἁπλότητος, τοῦ ὁποίου ἡ μοῖρα ὑπῆρξε παγκοσμίων διαστάσεων· μυστικιστὴς ἀλλ' ἐν τῇ δράσει, δραματιστὴς ἀλλὰ τῆς ἱστορίας· ἀνοικτὸς εἰς τὸ ἄπειρον, ὅπως ἐμαρτύρει ἐνίοτε τὸ βλέμμα του, καὶ ἐν τούτοις προσεκτικὸς δι' ἕνα ἕκαστον μὲ μίαν λεπτοτάτην τρυφερότητα. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑπενθυμίσῃ τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον ἔδωσε, μεταμορφώνων τὴν ταπείνωσιν τῆς Ἐκκλησίας του, παράδειγμα πρωτείου τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε πράγματι «πρωτοκαθεδρία τῆς ἀγάπης», ταπεινὴ καὶ ἐπίμονος διακονία τῆς κοινωνίας πάντων. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑπενθυμίσῃ τὴν τόλμην του ἔναντι τοῦ ναυάρχου τοῦ Μουσολίνι τὸ 1923, ἢ τὸ θάρρος του διὰ νὰ καταρρίψῃ τὸ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως τεῖχος περιφρονήσεως, ἢ ἁπλούστατα διότι ἔθεσεν, ἔναντι τῶν ταρτούφων, τὸ τόσον ἀληθινὸν καὶ σοβαρὸν πρόβλημα τῆς στρατολογήσεως τῶν ἐπισκόπων. Ἀλλὰ πρέπει νὰ περιορισθῶμεν. Θὰ ἐξετάσωμεν λοιπὸν συντόμως δύο πλευρὰς αἱ ὁποῖαι μοῦ φαίνονται θεμελιώδεις εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Πατριάρχου: τὴν ἀντίληψίν του περὶ τῶν σχέσεων τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ τὸ προσωπικόν του ὅραμα τοῦ Χριστιανισμοῦ — πῶς αὐτὸς ἔβλεπε τὸν Χριστιανισμόν.

1. Παγκόσμιος Δύσις καὶ ἐσωτερικευμένη Ἀνατολὴ

Ὁ Πατριάρχης εἶχε τὸ ὀξύ, βασανιστικὸν αἴσθημα ὅτι ζῶμεν ἕνα εἶδος ἀποκαλύψεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὅπου ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύσις λαμβάνουν νέον νόημα. Ἡ Δύσις δύναται πλέον νὰ ὁρίσῃ ἑαυτὴν διὰ τῶν ὑψηλῶν πολιτισμῶν τῆς λατινικῆς ἢ γερμανικῆς Εὐρώπης, οἵτινες χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς Ρώμης καὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως. Καθίσταται ἕνας πολιτισμὸς τοῦ ὅλου πλανήτου μας, ὁ

ὁποῖος, διὰ μέσου τῶν πνευματικῶν ἐρήμων αἵτινες ἐγεννήθησαν ὑπὸ τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν ἰδεολογιῶν, θέτει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰ ἔσχατα ἐρωτήματα. «Ἡ ἀνθρωπότης ἐξετάζει βαθέως τὰ μυστικὰ τοῦ σύμπαντος καὶ προσκρούει εἰς τὴν θύραν τοῦ μυστηρίου, διὰ νὰ ἀνεύρῃ τὸν Θεὸν ἢ τὰ ἐρείπια». Εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο δύναται νὰ ἀπαντήσῃ μόνον ἕνας ἐπανηνωμένος Χριστιανισμός, ἐπανευρίσκων ὅλην τὴν πνευματικὴν δύναμιν τῆς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας. Ἡ Χριστιανικὴ Ἀνατολή, κατακλυζομένη καὶ αὐτὴ ὑπὸ τοῦ πλανητικοῦ τούτου πολιτισμοῦ, δὲν ἔχει ἄλλο νόημα ἐφεξῆς παρὰ νὰ δίδῃ, πέρα τῶν ἱστορικῶν περιορισμῶν της, τὴν ταπεινὴν μαρτυρίαν αὐτῆς τῆς Παραδόσεως, ἀληθοῦς «κέντρου ὅπου συγκλίνουν αἱ γραμμαί». «Ἡ ἁγιωτάτη Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἡμῶν δὲν πρέπει καὶ δὲν δύναται νὰ κρύψῃ τὸν θησαυρὸν τῆς πίστεώς της καὶ τὸν πλοῦτον τῆς Παραδόσεώς της, ἔχουσα ὡς σκοπὸν τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου ἐν Χριστῷ».

Διὰ τὸν Ἀθηναγόραν τὸν Α´ ἡ θεμελειώδης ρωγμὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ρωγμὴ ἥτις ἔθεσε τὸν κόσμον τοῦτον εἰς κατάστασιν «ἀπενσωματώσεως ἐν σειρᾷ» (desintégration en chaîne), εἶναι ἡ ρωγμὴ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Πρωτίστως πρέπει αὕτη νὰ ἐπανορθωθῇ, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν δύο πρωταγωνιστῶν της, Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Μία κατὰ βάθος προσέγγισις μεταξὺ Καθολικισμοῦ καὶ Ὀρθοδοξίας, καταστᾶσα ὄχι μόνον δυνατὴ ἀλλ᾽ ἀναγκαία λόγῳ τῆς «ἀποδιαρθρώσεως» τοῦ Καθολικοῦ κόσμου, θὰ προεκάλει μίαν κατάστασιν «ἐπανενσωματώσεως ἐν σειρᾷ» (reintégration en chaîne), θὰ ἀπελευθέρωνε τὴν Ὀρθοδοξίαν ἀπὸ τὴν ἀπολίθωσίν της ἐκτὸς τῆς ἱστορίας καὶ τὴν χριστιανικὴν Δύσιν ἀπὸ τὴν διάλυσίν της ἐντὸς τῆς ἱστορίας, θὰ ἐπέτρεπεν ἰδίᾳ εἰς τὴν Ρώμην νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὰ θετικὰ αἰτήματα τῆς Μεταρρυθμίσεως χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν αἴσθησιν τοῦ μυστηρίου, τὸ ἅγιον βάθος τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτω θὰ εἰσερχώμεθα εἰς τὴν «τρίτην ἐποχὴν τῆς Ἐκκλησίας», ὅπου ὁ Χριστιανισμὸς ἐπανηνωμένος θὰ ἦτο ὡς ἄλλη ζύμη τριαδικὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἑνότητος.

Τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» προκληθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀθηναγόρου εἶναι σημαντικά. Ἀρκεῖ νὰ φυλλομετρήσῃ τις τὸν «Τόμον Ἀγάπης» διὰ νὰ λάβῃ μίαν ἰδέαν. Προαισθανόμεθα μίαν κοινὴν γλῶσσαν: «πιστότης εἰς τὰς παραδόσεις τῶν Πατέρων καὶ εἰς τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ Πνεύματος». Προκαλεῖ ἐντύπωσιν τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ´ ὡδηγήθη εἰς τὸν τονισμὸν τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας καὶ τῆς ἐννοίας τῶν «ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν». Βλέπομεν ὅτι διαμορφοῦται μία ἀντίληψις τοῦ πρωτείου, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πρω-

τος ἐπίσκοπος δὲν θὰ εἶναι ὑ π ε ρ ά ν ω ἀλλ' ε ἰ ς τ ὸ κ έ ν τ ρ ο ν τῶν ἄλλων, εἰς διακονίαν τῆς κοινωνίας αὐτῶν.

Τώρα ὀφείλομεν ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον, κατὰ μικρὰς ὁμάδας, βιούσας βαθεῖαν ζωήν, νὰ ἀρχίσωμεν νὰ σκεπτώμεθα ἐπὶ τοῦ θεμελιώδους, ὅπερ ὁ «διάλογος τῆς ἀγάπης» κατέστησε δυνατόν. Ἀκόμη καὶ ἂν θὰ ἔπρεπε ἐπὶ ὡρισμένων σημείων νὰ καταστήσωμεν πλέον ἀκριβὲς τὸ λεξιλόγιον τοῦ Πατριάρχου, δὲν θὰ λησμονήσωμεν τὰς διαισθήσεις του: ὅτι πρόκειται πρὸ παντὸς περὶ τοῦ «βιώματος» τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν ἀπελπισμένοι τὸ νόημα, περιμένουν ἀπὸ ἡμᾶς ὄχι τοὺς λίθους τῶν διαμαχῶν μας ἀλλὰ τὸν ἄρτον τῆς πλήρους Ἀγάπης.

2. *Λόγος ζωῆς διὰ τὸν σημερινὸν ἄνθρωπον*

Εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του φαίνεται ὅτι τὸ πᾶν κατέστη πολὺ ἁπλοῦν διὰ τὸν Πατριάρχην: δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἄλλο δι' αὐτὸν εἰμὴ ὁ σταυρωθεὶς καὶ ἀναστὰς Χριστός, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται ὡς Ἀγάπη καὶ Ζωή, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ πᾶν καθίσταται ζῶν. Ὁ Πατριάρχης, ὁ ὁποῖος καθ' ἑκάστην ἐμελέτα ἓν κεφάλαιον τοῦ Εὐαγγελίου, μᾶς ἀναμεταδίδει τὴν συγκλονιστικὴν δόνησιν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπιμένει εἰς τὴν ἄπειρον ἀνθρωπότητα τοῦ σαρκωθέντος Λόγου, εἰς τὰς συγκεκριμένας φιλίας του (ἠγάπα τὸν καθ' ἕνα μὲ ἰδιαιτέραν φιλίαν), εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῆς καρδίας τῆς ὁποίας ἡ πόρνη δίδει τὸ παράδειγμα εἰς αὐτὸν τὸν «ἄοπλον» Θεόν, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ σταυροῦ μᾶς καθιστᾷ κοινωνοὺς τῆς ζωῆς του καὶ διὰ παντὸς φίλους του. Ἡ φ ι λ ί α τ ο ῦ Θ ε ο ῦ ἦτο εἰς τὴν καρδίαν τῆς πνευματικότητος τοῦ Πατριάρχου. Ἐὰν ὁ Θεὸς ὑπάρχῃ καὶ ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς — «Ἐμμανουὴλ» — τότε ὁ κόσμος δὲν περιορίζεται εἰς ἑαυτόν, εἰς τὸ μηδέν· τὰ πάντα ἀνοίγονται εἰς τὸ ἄπειρον, τὰ πάντα εἶναι θαῦμα. Ἡ Ἀνάστασις, θαῦμα θαυμάτων, «δίδει νόημα εἰς τὴν ἱστορίαν ὅπως καὶ εἰς τὴν παγκόσμιον ἕλξιν». Ζωὴ ἐν Χριστῷ ὁ χριστιανισμός, εἶναι ἡ θρησκεία τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς Ἐλευθερίας, «Φῶς καὶ ζωὴ καὶ ζῶσα πηγή».

Οὕτως ἀποβαίνει «ἐπιστήμη ζωῆς». Κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἀόπλου μέχρι τοῦ σταυροῦ, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ μάθῃ νὰ «ἀφοπλίζεται», διὰ νὰ καταστῇ καθαρὰ ὑποδοχή, διὰ νὰ μεταμορφώνῃ εἰς τὸ βάθος τοῦ ἑαυτοῦ του τὸν φόβον εἰς ἐμπιστοσύνην.

Διὰ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς καλωσύνης τὸ πᾶν εἶναι ζῶν ἐν τῷ Ἀναστάντι· καθίσταται ὁ ἄνθρωπος ὁ μέγας τελετουρ-

γὸς τῆς ὑπάρξεως. Ὁ Πατριάρχης εἶχεν ἐντελῶς ἰδιαιτέρους τόνους διὰ νὰ ὑπομιμνήσκῃ ὅ,τι δι' αὐτὸν ἦτο προφανὴς μυστικισμὸς τῆς καθημερινότητος: τὴν δοξολογίαν τοῦ δένδρου καὶ τοῦ πτηνοῦ, καὶ πρὸ παντὸς τὰς μορφάς· «Τί χαρὰ τὸ ὅτι εἶναι ὁ ἄλλος ἐδῶ, ὅτι ὑπάρχει... Διότι ὁ Θεὸς ὑπάρχει, ὑπάρχει ὁ ἄλλος, εἶναι τὸ θαῦμα τοῦ Θεοῦ. Πρὸ παντὸς τὸ βλέμμα εἶναι ἓν θαῦμα. Τί χαρὰ νὰ βυθίζεσαι μέσα εἰς τὰ μάτια τοῦ ἄλλου, εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ὠκεανὸν τῶν ματιῶν του».

Διὰ τὸν Ἀθηναγόραν τὸν Α΄ τὸ μεγαλύτερον δρᾶμα τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι τὸ διαζύγιον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κύκλων ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ λεγόμενοι χριστιανοὶ «ἔκαμαν τὴν Ἐκκλησίαν μίαν μηχανήν». Οἱ ἄνθρωποι τῆς Ἐκκλησίας «ἐνεργοῦν μακρὰν τῆς ζωῆς». Ἀλλ' οὐδεὶς ἔχει τὸ μονοπώλιον τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς εἶναι πανταχοῦ, τὸ Πνεῦμα του ἐμψυχώνει τὴν ἱστορίαν. Ὁ Χριστὸς εἶναι πανταχοῦ, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἀγωνίζονται διὰ τὴν δικαιοσύνην — διότι «σαρκοῦται ἐν τῷ πτωχῷ· πανταχοῦ ὅπου ἡ γυνὴ λαμβάνει τὴν θέσιν της ὡς πρόσωπον· πανταχοῦ ὅπου τὸ κάλλος μεγαλώνει τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου».

Ἐν τούτοις ὁ Χριστὸς τῆς ἱστορίας παραμένει ἐσταυρωμένος, οὐδέποτε πράγματι ἀναστημένος. Ἡ ἀποτυχία, ὁ χωρισμὸς καὶ ὁ θάνατος ἐπικρατοῦν πάντοτε. Μόνον τὸ εὐχαριστιακὸν ποτήριον, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς Ἐκκλησίας, δύναται νὰ μᾶς καταστήσῃ μετόχους τῆς δυνάμεως τῆς ἀναστάσεως.

Τὸ ὅλον πρόβλημα, ἢ μᾶλλον τὸ κατ' ἐξοχὴν καθῆκον, εἶναι νὰ ἐπανενώσωμεν τὸν Ἐσταυρωμένον Χριστὸν τῆς ἱστορίας μετὰ τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ τοῦ ποτηρίου, τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου μετὰ τῆς Εὐχαριστίας.

Διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς αὐτό, πρέπει νὰ φανερώσωμεν τὸν σύνδεσμον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μυστηρίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐλευθερίας. Εἴτε πρόκειται περὶ πολιτικῆς ζωῆς ἢ συζυγικῆς ζωῆς, ἡ στάσις τοῦ Πατριάρχου ἦτο ἡ αὐτή: νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὄχι συνταγάς, ἀλλὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, διὰ νὰ φθάσουν εἰς μίαν ὑπεύθυνον ἐλευθερίαν.

Ἐντὸς τοῦ κόσμου ἡ Ἐκκλησία ἐνεργεῖ ταπεινῶς, κατὰ τρόπον μυστικόν, ἀλλάσσουσα τὰς καρδίας, ὡς φῶς διαχεόμενον. Τὸ φῶς τοῦτο «μορφώνει τὸν ἔσω ἄνθρωπον, τὸν ἀγκυροβολεῖ εἰς τὴν αἰωνότητα διὰ τῆς λατρείας», εἰς τὴν ἱστορίαν διὰ τοῦ «μυστηρίου τοῦ ἀδελφοῦ»,

ὁ ὁποῖος μᾶς ἀποκαλύπτει «τὸν Χριστὸν τὸν ὑβρισθέντα ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἶναι γυμνοί, πεινασμένοι, ταπεινωμένοι». Τότε οἱ λαϊκοί, μέσα εἰς μίαν βασιλικὴν ἐλευθερίαν, ἠμποροῦν νὰ ἀναμειχθοῦν εἰς τοὺς πολιτιστικοὺς ἀγῶνας.

Ἡ αὐτὴ στάσις προκειμένου περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου ἔρωτος: «Νὰ ὑπενθυμίζω τὸ νόημα τῆς ἀγάπης, μοῦ ἔλεγεν ὁ Πατριάρχης, αὐτὸς εἶναι ὁ ρόλος μου. Νὰ βοηθῶ τὸν ἄνθρωπον νὰ προσέχῃ τὸν ἄλλον, νὰ προσέχῃ τὴν ζωήν, νὰ γίνῃ πρόσωπον ἱκανὸν νὰ σέβεται καὶ νὰ θαυμάζῃ. Καὶ τὸ πρόσωπον δὲν ἠμπορῶ παρὰ νὰ τὸ σέβωμαι. Ὁ γαμήλιος θάλαμός του εἶναι δι' ἐμὲ ἱερός. Δὲν εἰσέρχομαι εἰς αὐτόν. Ἐὰν ὑπάρχῃ πραγματικὸς ἔρως μεταξὺ ἑνὸς ἀνδρὸς καὶ μιᾶς γυναικός, ὁλόκληρος ὁ ἔρως αὐτῶν εἶναι ἅγιος».

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προκαλεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὴν ἀσυνήθη ταύτην σκέψιν εἶναι ἡ νεότης αὐτῆς. Ὁ Ἀθηναγόρας δὲν ἐφοβεῖτο τοὺς νέους καὶ οἱ νέοι τοῦ τὸ ἀνταπέδιδαν. Ἐγνώριζεν ὅτι δι' ἕνα χριστιανὸν κάθε κατάστασις, προσωπικὴ ἢ ἱστορική, ὅσον τραγικὴ καὶ ἂν εἶναι, εἶναι μία «κατάστασις τοκετοῦ». Ἐγνώριζεν ὅτι τὸ Πνεῦμα τῆς Παραδόσεως ταυτίζεται μὲ τὸ Πνεῦμα τῆς καινότητος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος Ἡ μυστικὴ συμφωνία του μετὰ τῆς νεότητος ἦτο μυστικὴ συμφωνία μετὰ τοῦ Πνεύματος.

Σημ. Συντ. τῆς «Ἐπισκέψεως». Ὁ καθηγητὴς Olevier Clément, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ ἄρθρον τοῦτο διὰ τὴν «Ἐπίσκεψιν», εἶναι ὁ συγγραφεὺς τῆς βιογραφίας τοῦ Πατριάρχου ὑπὸ τὸν τιτλον «Dialogues avec les Patriarche Athénagoras», éd. Fayard, Paris 1966.

Ο ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ Ο Α΄

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας ὁ Α΄ — κατὰ κόσμον Ἀριστοκλῆς Σπύρου — ἐγεννήθη τὴν 25ην Μαρτίου 1886 εἰς τὸ χωρίον Τσαραπλανὰ (νῦν Βασιλικὸν) Ἰωαννίνων. Ἐφοίτησεν εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦ χωρίου του καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τοῦ 1895 - 1899 εἰς τὸ Σχολαρχεῖον Κονίτσης. Τὸ 1899 ἠσθένησεν ὁ ἴδιος καὶ ἡ μήτηρ του Ἑλένη, ἥτις καὶ ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν 37 ἐτῶν. Ἀπὸ τοῦ 1899 ἕως τοῦ 1901 ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὰς σπουδάς του, τὰς ὁποίας συνέχισεν ἔπειτα εἰς Ἰωάννινα.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1903 γίνεται δεκτὸς εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Χάλκης διὰ νὰ ὁλοκληρώσῃ τὰς γυμνασιακὰς σπουδάς του καὶ ἐν συνεχείᾳ σπουδάσῃ τὴν θεολογίαν. Τὸ 1908 ἀπεβίωσεν ὁ πατήρ του Ματθαῖος, ἰατρός. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1910 ἐκάρη μοναχὸς καὶ ἐχειροτονήθη διάκονος. Μετ᾽ ὀλίγους μῆνας, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1910, ἀποφοιτήσας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης μετέβη εἰς Μοναστήριον, εἰς τὴν Μητρόπολιν Πελαγονίας καὶ Μοναστηρίου, ἔνθα εἰργάσθη ἐπὶ 9 ἔτη, κατ᾽ ἀρχὰς ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Στέφανον, μέχρι τοῦ 1912, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Χρυσόστομον. Ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς διεκρίθη τόσον εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐπίβλεψιν τῶν Σχολείων ὅσον καὶ εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ γραφείου τῆς Μητροπόλεως ἡ ὁποία τοῦ ἀνετέθη.

Τὸ φθινόπωρον τοῦ 1918 ἡ Μητρόπολις Πελαγονίας περιέρχεται ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Μητροπολίτης Χρυσόστομος ἀποσύρεται εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος. Ὁ Ἀρχιδιάκονος Ἀθηναγόρας τὸν ἀκολουθεῖ καὶ ζῇ μετ᾽ αὐτοῦ ἐπὶ ἑξάμηνον, μέχρι τοῦ Μαρτίου 1919, εἰς τὸ Κελλίον τοῦ Μυλοποτάμου.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1919 καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Μελετίου εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν καὶ ὑπηρετεῖ ὡς Ἀρχιγραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην παραμένει ἐπὶ τετραετίαν.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1922 διάκονος ὤν, ἐκλέγεται Μητροπολίτης Κερκύρας. Ὅταν φθάνῃ εἰς Κέρκυραν, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1923, ἡ κατάστασις εἶναι χαώδης· αἱ ἄπειροι ἀνάγκαι τῶν χιλιάδων προσφύγων οἱ ὁποῖοι κατέφυγον ἐκεῖ ἀπαιτοῦν τὴν ἀνάπτυξιν ἰδιαιτέρας δραστηριότητος. Ὁ ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν τοῦ Μουσολίνι βομβαρδισμός, τὸν Αὔγουστον τοῦ ἰδίου ἔτους, καὶ ἡ ἀπόβασις των ἐπὶ τῆς νήσου προκαλοῦν τὴν πλήρη αὐτοθυσίας παρέμβασιν τοῦ Ἀθηναγόρου πρὸς σωτηρίαν τοῦ πληθυσμοῦ.

Μεταξὺ τῶν προσφύγων ὑπάρχουν καὶ περὶ τοὺς 7.500 Ἀρμένιοι. Ἐν εὐρύτητι πνεύματος ὁ Ἀθηναγόρας ἐπιδεικνύει ἰδιαιτέραν φροντίδα, τόσον διὰ τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας των — ἐκοινώνησεν ὁ ἴδιος Ἀρμενίους καθ' ὅτι ἐστεροῦντο ἱερέως — ὅσον καὶ τὰς ὑλικάς.

Τὸ 1926 μετέσχε τοῦ Παγκοσμίου Συνεδρίου τῆς ΧΑΝ εἰς Ἑλσίνκι Φιλλανδίας ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κυβερνήσεως.

Νέα περίοδος ποιμαντικῆς διακονίας ἀρχίζει μὲ τὴν ἐκλογήν του ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς Ἀρχιεπισκόπου Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, τὴν 30ὴν Αὐγούστου 1930. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Ν. Ὑόρκην, τὴν 24ην Φεβρουαρίου 1931, εὗρε τὸ ποίμνιον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς διῃρημένον λόγῳ τῶν ἐν Ἑλλάδι πολιτικῶν παθῶν τῆς ἐποχῆς. Πρώτη μέριμνά του εἶναι νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ ἐν Ἑλλάδι συμβαίνοντα. Ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἑνότητα τῶν κοινοτήτων καὶ κατὰ τὴν 5ην Κληρικολαϊκὴν Συνέλευσιν τοῦ 1933 εἰς Σικάγον ἐπιτυγχάνει τὴν ψήφισιν Καταστατικοῦ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Τὸ Καταστατικὸν τοῦτο καθορίζει τὰς ἁρμοδιότητας κληρικῶν καὶ λαϊκῶν μέσα εἰς τὸ πνεῦμα τῆς συνοδικότητος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὀργανώνει τὰς κοινότητας, ἱδρύει τὸ 1937 εἰς Pomfert τοῦ Connecticut τὸ Σεμινάριον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὸ ὁποῖον τὸ 1947 μεταφέρεται εἰς Βοστώνην καὶ γίνεται Θεολογικὴ Σχολή. Τὸ 1938 ἀπέκτησε τὴν ἀμερικανικὴν ὑπηκοότητα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς 18ετοῦς ἐν Ἀμερικῇ διακονίας του ἀνέπτυξε δεσμοὺς φιλίας τόσον μὲ τὸν Πρόεδρον Ροῦσβελτ ὅσον καὶ μὲ τὸν Πρόεδρον Τρούμαν.

Τὴν 1ην Νοεμβρίου 1948 ἐκλέγεται ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης εἰς διαδοχὴν τοῦ διὰ λόγους ὑγείας παραιτηθέντος Μαξίμου τοῦ Ε΄. Φθάνει εἰς Φανάριον τὴν 26ην Ἰανουαρίου 1949 διὰ τοῦ προσωπικοῦ ἀεροπλάνου τοῦ

Προέδρου Τρούμαν, ἀποκτῶν ταυτοχρόνως τὴν τουρκικὴν ὑπηκοότητα.

Κατὰ τὴν 24ετῆ Πατριαρχείαν αὐτοῦ ὁ Ἀθηναγόρας εἰς δύο κυρίως μεγάλους στόχους προσανατολίζει τὴν δραστηριότητά του διὰ νὰ καταστήση σαφῶς ἐν τῇ πράξει ἔντονον τὴν οἰκουμενικὴν διάστασιν καὶ εὐθύνην τοῦ Πρώτου Θρόνου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας:

α) Τὴν συγκέντρωσιν τῆς Ὀρθοδοξίας.

β) Τὴν ἑνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἐπὶ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα, ἔπειτα ἀπὸ τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδους τῶν ἐτῶν 1848 καὶ 1872, αἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι εἶχον ἀπομονωθῆ εἰς μέγαν βαθμόν. Αἱ ἱστορικαὶ περιπέτειαι δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὰς Ὀρθοδόξους Ἐκκλησίας οὐσιώδη ἐπικοινωνίαν καὶ συνεργασίαν ἐν πνεύματι συνοδικότητος. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα αὐτὸ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἠρκοῦντο εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν εἰρηνικῶν γραμμάτων κατὰ τὰς ἑορτάς.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας, ἄνευ σπουδῆς καὶ μετὰ πολλῆς ὑπομονῆς, ἐργάζεται διὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς διηρθρωμένης ἑνότητος τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν περὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Κέντρον τοῦ Θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἠθέλησε νὰ ὑπομνήση διὰ τῆς Ἐγκυκλίου αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ὀρθοδοξίας τὸ 1950.

Εἰς τὸ πλαίσιον τῆς προσπαθείας ταύτης ἐντάσσονται ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ ἐπισκέψεις καὶ ἐπικοινωνίαι μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ Πανορθόδοξοι Διασκέψεις.

Οὕτω τὸν Νοέμβριον τοῦ 1959 ἐπισκέπτεται τὰ πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα. Ἀπὸ 17 ἕως 22 Νοεμβρίου τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας εἰς Δαμασκόν. Ἀπὸ 23 Νοεμβρίου μέχρι 2 Δεκεμβρίου εὑρίσκεται εἰς Ἁγίους Τόπους. Ἔπειτα ἐπισκέπτεται τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας καὶ τὴν Μονὴν Σινᾶ, διὰ νὰ εὑρεθῇ εἰς Λίβανον τὴν 10ην Δεκεμβρίου.

Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1959 ὑποδέχεται εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Πατριάρχην Μόσχας Ἀλέξιον, ὅστις ἐπιστρέφων ἐξ Ἁγίων Τόπων ἐπισκέπτεται τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ἡ Α' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου, ἀπὸ 24 Σεπτεμβρίου ἕως 1 Ὀκτωβρίου 1961, ἀποτελεῖ σταθμὸν ἱστορικόν. Διὰ πρώτην φορὰν ἔπειτα ἀπὸ τὸ 1872 συναντῶνται οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ μάλιστα διὰ νὰ σημάνουν τὴν ἔναρξιν πορείας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς μίαν Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Σύνοδον. Ὁ ἑορτασμὸς τῆς Χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὄρους τὸν Ἰούλιον τοῦ 1963 δί-

δει εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ συναντήσῃ πολλοὺς ἀρχηγοὺς τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν ἢ ἀντιπροσώπους των.

'Ολίγους μῆνας βραδύτερον, ἀπὸ 26 - 28 Σεπτεμβρίου 1963, συνέρχεται ἐν Ρόδῳ ἡ Β' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, ἡ ὁποία ἀπεφάσισεν ὅπως προετοιμασθῇ «διάλογος ἐπὶ ἴσοις ὅροις» μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς 'Εκκλησίας.

Τὸ 1964, 1 - 15 Νοεμβρίου, συνῆλθεν ἐν Ρόδῳ ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, ἡ ὁποία ἀπεφάσισε τὴν συγκρότησιν Διορθοδόξων Θεολογικῶν 'Επιτροπῶν διαλόγου μετὰ τῶν 'Αγγλικανῶν καὶ τῶν Παλαιοκαθολικῶν.

'Ο Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης συνεκάλεσε τὰς δύο ὡς ἄνω θεολογικὰς 'Επιτροπὰς εἰς Βελιγράδιον ἀπὸ 1 - 15 Σεπτεμβρίου 1966.

Τὸν 'Οκτώβριον τοῦ 1967 ἐπισκέπτεται τὰς 'Ορθοδόξους 'Εκκλησίας Σερβίας, Ρουμανίας καὶ Βουλγαρίας. Προεβλέπετο ἐπίσκεψις καὶ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Μόσχας, ἀλλὰ τελικῶς δὲν κατέστη δυνατή.

'Η Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις εἰς Σαμπεζὺ Γενεύης, ἀπὸ 8 - 15 'Ιουνίου 1968, ἐμεθόδευσε καὶ ἐπετάχυνε τόσον τὸν διάλογον μετὰ τῶν λοιπῶν 'Εκκλησιῶν ὅσον καὶ κυρίως τὴν προπαρασκευὴν τῆς 'Αγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου.

Παρὰ τὰς δυσκολίας αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται ἀκόμη εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν 'Ορθοδόξων 'Εκκλησιῶν — ἰδίως ἐξ ἀφορμῆς τοῦ προβλήματος τῆς 'Ορθοδόξου Διασπορᾶς — εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἐδημιούργησε νέας προοπτικὰς πρὸς μίαν συνεχῆ καὶ καρποφόρον συνεργασίαν μὲ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τὴν συμφωνίαν πάντων.

'Η ἑνότης τῶν 'Εκκλησιῶν ἀπετέλεσε τὴν μεγάλην μέριμναν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου 'Αθηναγόρου, καὶ ἡ τεραστία συμβολή του εἰς τὸ θέμα αὐτὸ ἀναγνωρίζεται ἤδη ὑπὸ πάντων.

'Ως πρὸς τὰς σχέσεις μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν 'Εκκλησίαν θὰ ἤρκει νὰ φυλλομετρήσῃ τις τὸν προσφάτως κυκλοφορήσαντα «Τόμον 'Αγάπης», εἰς τὸν ὁποῖον καταχωροῦνται ἡ κατὰ τὴν τελευταίαν δωδεκαετίαν (1958 - 1970) ἀνταλλαγεῖσα μεταξὺ Βατικανοῦ καὶ Φαναρίου ἀλληλογραφία καὶ ἄλλα κείμενα. Ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι τὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

— Τὸ μήνυμα ἐπὶ τῷ νέῳ ἔτει 1959 τοῦ Πατριάρχου 'Αθηναγόρου, ἀπαντῶντος εἰς τὴν εἰς ἑνότητα ἔκκλησιν τοῦ Πάπα 'Ιωάννου τοῦ ΚΓ'.

— Ἡ ἱστορικὴ συνάντησις τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου μετὰ τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ′ εἰς Ἱεροσόλυμα τὴν 5 καὶ 6 Ἰανουαρίου 1964.
— Ἡ ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων τοῦ 1054, γενομένη ταυτοχρόνως τὴν 7 Δεκεμβρίου 1965 εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Ναὸν τοῦ Φαναρίου καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον Ρώμης.
— Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ′ εἰς Φανάριον τὴν 25 Ἰουλίου 1967.
— Ἡ ἀνταπόδοσις τῆς ἐπισκέψεως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου μεταβάντος εἰς Ρώμην τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1967 καὶ ἡ ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἐπισκέψεως ταύτης ἐκδοθεῖσα κοινὴ δήλωσις τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ ΣΤ′ καὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου.

Ἀποφασιστικὴ ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου εἰς τὴν ὅλην Οἰκουμενικὴν κίνησιν. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, μέλος ἱδρυτικὸν (1948) τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, κατὰ τὰ 24 ἔτη τῆς Πατριαρχείας τοῦ Ἀθηναγόρου μετέχει εἰς αὐτὸ ἐνεργότερον, ἴσως, πάσης ἄλλης Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Χάρις καὶ εἰς τὴν προσωπικὴν ἐπιμονὴν τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου αἱ Ὀρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης εἰσῆλθον εἰς τὸ Π.Σ.Ε. ἀπὸ τοῦ 1961 καὶ ἑξῆς.

Αἱ ἐπαφαὶ μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν κατέστησαν πυκναί, ἰδίᾳ ἔπειτα ἀπὸ τὸ μήνυμα τοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τῇ ἀνατολῇ τοῦ 1959.

Τὸ 1959 τὸν ἐπισκέπτεται ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Καντέρμπουρυ G. Fischer, τὸ δὲ 1962 ὁ διάδοχος αὐτοῦ σημερινὸς Ἀρχιεπίσκοπος M. Ramsey. Πολλάκις ἐπεσκέφθησαν τὸν Πατριάρχην οἱ Γενικοὶ Γραμματεῖς τοῦ Π.Σ.Ε., ἀντιπροσωπεῖαι τῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ ἴδιος, μετὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς Ρώμην, ἐπισκέπτεται τὴν ἕδραν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν εἰς Γενεύην τὴν 6ην Νοεμβρίου 1967. Ἔπειτα μεταβαίνει εἰς Λονδῖνον, ἀπὸ 9 - 13 Νοεμβρίου, γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ramsey.

Ἀνάλογον προσπάθειαν κατέβαλεν ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας διὰ τὴν προσέγγισιν μετὰ τῶν μὴ - Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν (Κοπτική, Αἰθιοπική, Ἀρμενική, Συριανή, Συριανὴ Ἰνδιῶν). Τὸ 1959 κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξειδίου του εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας ἐπεσκέφθη τὸ Ἰνστιτοῦτον Κοπτικῶν Σπουδῶν καὶ ὡμίλησε ἐνθέρμως διὰ τὴν ταυτότητα τῆς πίστεως ἡμῶν. Τὸ 1961 μετέ-

χει ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς κοινὰς συνάξεις προσευχῆς μετὰ τοῦ Ἀρμενίου Πατριάρχου Χατσαντουριάν. Τὴν 8ην Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐδέχθη ἐπίσκεψιν τοῦ Ἀρμενίου Καθολικοῦ τοῦ Ἐτσμιαντζὶν Βασκὲν τοῦ Α΄. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1961 παρατηρηταὶ τῶν μὴ - Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν, κληθέντες, παρίστανται εἰς τὰς ἐργασίας τῆς Α΄ Πανορθοδόξου Διασκέψεως εἰς Ρόδον. Εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὄρους μετέχουν Ἱεράρχαι τινὲς μὴ - Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν. Ἀπὸ τοῦ 1964 μέχρι τοῦ 1971 συνῆλθον τέσσαρες ἀνεπίσημοι συναντήσεις θεολόγων τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν μὴ - Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν. Τέλος δὲ τὸν Αὔγουστον τοῦ 1971 συνῆλθεν ἡ ἐπίσημος Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ Διαλόγου μετ' ἀντιστοίχου ἐπιτροπῆς τῶν μὴ - Χαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ πλέον ὁ νέος Πατριάρχης Αἰθιοπίας ἐπεσκέφθη τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀπὸ 11 - 13 Νοεμβρίου 1971.

⁂

Τὴν 29ην Ἰουνίου 1972 ὁ Πατριάρχης, διαμένων εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἔνθα καὶ ἡ θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης, ὑπέστη, συνεπείᾳ ὀλισθήσεως, κάταγμα τοῦ αὐχένος τοῦ δεξιοῦ μηροῦ. Μετὰ 8ήμερον, τὴν 00.22 ὥραν τῆς Παρασκευῆς 7 Ἰουλίου 1972, ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ.

ΑΙ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΗΔΕΙΑΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

Ὑπὸ τοῦ Γραφείου τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐδόθη ὁ ἀκόλουθος «κατάλογος ἀντιπροσώπων Ἐκκλησιῶν, μετασχουσῶν τῆς κηδείας τοῦ ἀοιδίμου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυροῦ Ἀθηναγόρου τοῦ Α′».

Α′ ΟΡΘΟΔΟΞΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

1) Πατριαρχεῖον Ἀλεξανδρείας: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Νουβίας κ. Συνέσιος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Καρθαγένης κ. Παρθένιος.

2) Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Λαοδικείας κ. Ἰγνάτιος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἐπιφανείας κ. Ἀθανάσιος, ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Ἀπαμείας κ. Ἠλίας, ὁ Πανοσ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Ἠλίας Χάτζ, ὁ Πανοσ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Γρηγόριος Σαλίμπα, ὁ ἐντιμολ. Δρ. Ἄλμπερ Λάχαμ.

3) Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων: Ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Γάζης κ. Στέφανος, ὁ πανοσ. Μιτροφόρος Ἀρχιμανδρίτης κ. Ἰωάννης, ὁ Πανοσ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Παλλάδιος Ἀντωνίου.

4) Πατριαρχεῖον Μόσχας: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Λένινγκραντ καὶ Νοβγκορόντ κ. Νικόδημος, ὁ Αἰδεσιμολ. Πρωτοπρεσβύτερος κ. Βιτάλιος Μποροβόϊ, ὁ ἱερολ. Διάκονος κ. Βλαδίμηρος Ναζαρίν, ὁ ἐλλογιμ. Καθηγητὴς κ. Γρηγόριος Σκομπέϊ.

5) Πατριαρχεῖον Βελιγραδίου: Ὁ Πανιερ. Ἐπίσκοπος Βανάτου κ. Βησσαρίων, ὁ Πανιερ. Ἐπίσκοπος Σλαυονίας κ. Αἰμιλιανός.

6) Πατριαρχεῖον Βουκουρεστίου: Ὁ Πανιερ. Μητροπολίτης Μολδαβίας καὶ Σουτσιάβας κ. Ἰουστῖνος, ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Πλοεστίου κ. Ἀντώνιος.

7) Πατριαρχεῖον Σόφιας: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Στά-

ρας - Ζαγόρας κ. Παγκράτιος, ὁ Πανοσ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Δομετιανός.

8) Ἐκκλησία Ἑλλάδος: Ὁ Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Ἱερώνυμος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μυτιλήνης κ. Ἰάκωβος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἰωαννίνων κ. Σεραφείμ, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κερκύρας καὶ Παξῶν κ. Πολύκαρπος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος κ. Νικόδημος.

Β' ΛΟΙΠΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

1) Ἐκκλησία Ρώμης: Ὁ Σεβ. Καρδινάλιος κ. Ἰωάννης Βίλλεμπραντς, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος κ. Ἰωάννης Μπενέλλι, ὁ Πανοσ. π. Πιὲρ Ντυπρέ.

2) Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία: Ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας Δρ. Μιχαὴλ Ράμσεϋ, ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Φούλχαμ κ. Ἰωάννης Σάττερθγουαίητ, ὁ Πανοσ. κ. Μιχαήλ.

3) Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία: Ὁ Μακ. Πατριάρχης κ. Σνὸρκ Καλουστιάν, ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Σαχὰμπ Σιβατσιγιάν, ὁ Αἰδεσιμολ. κ. Βιρντανὲξ Ντερντεργιάν, Πρωτοσύγκελλος.

5) Αἰθιοπικὴ Ἐκκλησία: Ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος κ. Μακάριος.

6) Συριανὴ Ἐκκλησία: Ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Βηρυτοῦ Μὰρ Ἀθανάσιος.

Γ' Π.Σ. ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Ὁ Δρ. Βίσερτ. Χούφτ, ὁ Δρ. Εὐγένιος Μπλαίηκ.

Δ' ΙΕΡΑΡΧΑΙ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

Ἀντιπρόσωπος τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς κ. Ἰακώβου ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Ἀμφιπόλεως κ. Σίλας, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κρήτης κ. Εὐγένιος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρόδου κ. Σπυρίδων, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Καρπάθου καὶ Κάσου κ. Ἀπόστολος, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Θυατείρων κ. Ἀθηναγόρας, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας κ. Ἰεζεκιήλ, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Γαλλίας κ. Μελέτιος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Αὐστρίας κ. Χρυσόστομος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Γερμανίας κ. Εἰρηναῖος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου κ. Τίτος, ὁ Πανιερ. Μητροπολίτης Καλαβρίας κ. Αἰμιλιανός.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

(Αὔγουστος - Σεπτέμβριος 1972)

Θ. Λειτουργίαι - Χοροστασίαι τοῦ Μητροπολίτου

Κατὰ τοὺς μῆνας Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον 1972 ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδας ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Καλαμαριᾶς πανηγυρίζοντι (6.8.72), Ἁγίας Μακρίνης Πανοράματος (13.8.72), Κοιμήσεως Θεοτόκου Ἐπανωμῆς πανηγυρίζοντι (15.8.72), Ἁγίου Κοσμᾶ συν. Ἐλπίδος πανηγυρίζοντι (24.8.72), Παναγίας Δεξιᾶς (27.8.72) χάριν τῶν ὑποψηφίων τῶν Ἀνωτάτων Σχολῶν, Ἁγίας Εὐφροσύνης Ὀρφανοτροφείου «Μ. Ἀλέξανδρος» (30.8.72), Ἁγίας Παρασκευῆς Ν. Κρήνης (31.8.72) καὶ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (10.8.72), ἐχοροστάτησε δὲ κατὰ τοὺς Ἑσπερινοὺς τῶν πανηγυριζόντων Ἱ. Ναῶν Παναγίας Φανερωμένης Ν. Μηχανιώνας (22.8.72) καὶ Ἁγίας Εὐφροσύνης Ὀρφανοτροφείου «Μ. Ἀλέξανδρος» (24.9.72).

Θ. Λειτουργίαι τοῦ Ἐπισκόπου

Ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Ταλαντίου κ. Στέφανος ἐτέλεσε τὴν Θ. Λειτουργίαν καὶ ἐκήρυξε τὸν θ. λόγον ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς Παναγίας Φανερωμένης Καλλιθέας πανηγυρίζοντι (23.8.72), Ἁγίου Θεράποντος πανηγυρίζοντι ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ (24.8.72) ἐγκαινιάσας καὶ τὸ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου παρεκκλήσιον, Ἁγίου Φανουρίου πανηγυρίζοντι (27.8.72), Παναγίας Χαλκέων πανηγυρίζοντι (31.8.72), Ἁγίας Τριάδος Θεσσαλονίκης (10.9.72), Ἁγίου Ἐλευθερίου Σταυρουπόλεως πανηγυρίζοντι ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14.9.1972), Ἁγίων Ἀναργύρων (17.9.72) καὶ Ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ (24.9.72).

Χειροτονία Πρεσβυτέρου

Τὴν Κυριακὴν 10.9.72 ὁ Μητροπολίτης τελέσας τὴν Θ. Λειτουργίαν ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Ἁγ. Δημητρίου ἐχειροτόνησεν εἰς Πρεσβύτερον τὸν εὐλαβέστατον Διάκονον τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Θεσ/νίκης π. Σάββαν Ψαρόπουλον. Ὁ νέος ἱερεὺς ἐτοποθετήθη ὡς ἐφημέριος εἰς τὸν Ἱ. Ναὸν Ἁγ. Αἰκατερίνης Θεσσαλονίκης.

37η Διεθνὴς Ἔκθεσις Θεσσαλονίκης

Τὴν ἑσπέραν τῆς 2.9.72 παρουσίᾳ τοῦ Ἀντιβασιλέως - Πρωθυπουργοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου ἐτελέσθησαν μετὰ πάσης ἐπισημότητος τὰ ἐγκαίνια τῆς 37ης περιόδου τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης. Τὸν ἁγιασμὸν ἐτέλεσεν ὁ Μητροπολίτης, ὁ ὁποῖος ἐν συνεχείᾳ ὡμίλησε δι' ὀλίγον μεταφέρων τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Δημητρίου. Ἀκολούθως παρεκάθησεν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς διοικήσεως τῆς Δ.Ε.Θ. παρατεθὲν πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ γεῦμα ἐν τῷ Ξενοδοχείῳ Μακεδονία Παλλάς· κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς λειτουργίας τῆς Δ.Ε.Θ. παρέστη εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ περιπτέρου τῆς Δ.Ε.Η. (4.9.72) καὶ εἰς δεξιώσεις τῶν περιπτέρων Γαλλίας (4.9.72), Ἰταλίας (5.9.72) καὶ Γιουγκοσλαβίας (19.9.72).

Ἑορταὶ - Τελεταὶ

Τὴν Κυριακὴν 3.9.72 ἑωρτάσθη μετὰ τῆς προσηκούσης λαμπρότητος ἡ ἑορτὴ τῆς Πολεμικῆς Ἀρετῆς τῶν Ἑλλήνων, τῆς ἡμέρας τοῦ Ἐφέδρου Πολεμιστοῦ καὶ τῆς 23ης ἐπετείου τῆς συντριβῆς τῶν κομμουνιστοσυμμοριτῶν εἰς τὸν Γράμμον καὶ τὸ Βίτσι. Εἰς ἅπαντας τοὺς Ἱ. Ναοὺς ἐψάλη Δοξολογία καὶ ἀνεγνώσθη εἰδικὴ ἐγκύκλιος τοῦ Μητροπολίτου. Τῆς ἐπισήμου Δοξολογίας ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἰς ἣν παρέστησαν ἅπασαι αἱ Ἀρχαὶ τῆς πόλεως, προέστη ὁ Μητροπολίτης, ὅστις ἐν συνεχείᾳ παρέστη εἰς τὴν κατάθεσιν στεφάνων εἰς τὸ Ἡρῷον τοῦ Γ' Σώματος Στρατοῦ. Τὴν ἑσπέραν ἐπίσης παρέστη ἐν τῷ Καυταντζογλείῳ Ἐθνικῷ Σταδίῳ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων διοργανωθείσας ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις.

Ὁ Μητροπολίτης ἐτέλεσεν ἁγιασμὸν ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου Συνδέσμων Ἑλλήνων Δυτικῆς Γερμανίας (5.8.72) καὶ προσεφώνησε καταλλήλως τοὺς συνέδρους.

Ἐπίσης ἐτέλεσεν ἁγιασμοὺς ἐπὶ τῇ θεμελιώσει τῆς Βιομηχανίας Στάγιερ ἐν τῇ Βιομηχανικῇ ζώνῃ Θεσ)νίκης (21.9. 1972) καὶ ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν μαθημάτων εἰς τὴν Σχολὴν Νηπιαγωγῶν Θεσ) νίκης (27.9.72) καὶ εἰς τὸ ἐν Ν. Μενεμένῃ ἰδιωτικὸν Σχολεῖον Γκροζούδη (25. 9.72).

Τὴν 2.9.72 ὁ Ἐπίσκοπος ἐτέλεσεν ἐν Χορτιάτῃ ἐπιμνημόσυνον δέησιν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν διὰ πυρὸς τελειωθέντων κατὰ τὴν 2.9.1944 ὑπὸ τῶν Γερμανῶν 138 κατοίκων τοῦ χωρίου.

Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συμπόσιον

Πρωτοβουλίᾳ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης διωργανώθη κατὰ τὰς ἡμέρας 13 - 16 Σεπτεμβρίου Διορθόδοξον Θεολογικὸν Συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ. Εἰς τοῦτο ἔλαβον μέρος ἐκπρόσωποι ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν, ἀνεπτύχθησαν δὲ καὶ συνεζητήθησαν ζωτικώτατα θέματα ἀπασχολοῦντα τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ Συμποσίου (13.9. 1972) ἐτελέσθη πανηγυρικὸς Ἑσπερινὸς ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ Ἁγίου Δημητρίου χοροστατοῦντος τοῦ Μητροπολίτου, τὴν δὲ πρωΐαν τῆς 14.9.72 ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐτελέσθη πανηγυρικὴ Θ. Λειτουργία ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας προεξάρχοντος τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μύρων κ. Χρυσοστόμου. Ἐπίσης τὴν Κυριακὴν 17.9.72 ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμποσίου ἐτελέσθη Θ. Λειτουργία ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ἱ. Ναῷ Ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ προεξάρχοντος τοῦ Μητροπολίτου. Εἰς τὰς ὡς ἄνω ἱερὰς ἀκολουθίας ἔλαβον μέρος καὶ οἱ ἐκ τῶν συνέδρων κληρικοί.

Ὁ Μητροπολίτης ἀπηύθυνε χαιρετισμὸν πρὸς τοὺς συνέδρους κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Συμποσίου καὶ παρηκολούθησε σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς ἐργασίας του· ἐδεξιώθη δὶς τοὺς συνέδρους ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει καὶ συνεζήτησε μετ' αὐτῶν καὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 16.9.72 παρέθεσεν εἰς αὐτοὺς γεῦμα εἰς τὸ Χαρίσειον Γηροκομεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθησαν καὶ ἐκπρόσωποι τῶν Ἀρχῶν.

(Τὰ τῆς διοργανώσεως καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμποσίου θὰ ἐκτεθοῦν λεπτομερῶς εἰς τὸ ἑπόμενον τεῦχος τοῦ Περιοδικοῦ).

Συνεδρίαι

Ὁ Μητροπολίτης προήδρευσε συνεδριῶν τῶν Διοικ. Συμβουλίων τοῦ Ἐθνικοῦ Παπαφείου Ὀρφανοτροφείου (8.8.72 καὶ 22.9.72), τοῦ Ἱδρύματος Κοινων. Προνοίας «Ἅγ. Παντελεήμων» (18.8. 1972), τοῦ Π.Ι.Κ.Π.Α. (24.8.72 καὶ 8. 9.72), τῆς Μακεδονικῆς Ἐκπ. Ἑται-

ρίας (1.9.72), τοῦ Χαρισείου Γηροκομείου (8.9.72) καὶ τῆς Ἐφορίας τῆς Ἀνωτέρας Ἐκκλ. Σχολῆς Θεσσαλονίκης (28.9.72).

Ὁ Ἐπίσκοπος προήδρευσε συνεδριῶν τοῦ Μητροπολ. Ἐκκλ. Συμβουλίου (29.8.72 καὶ 29.9.72), καὶ τοῦ Διοικ. Συμβουλίου τοῦ Πρεβεντορίου «Ἅγιος Δημήτριος (30.8.72).

Ἐπισκέψεις - Παραστάσεις - Ἀκροάσεις τοῦ Μητροπολιτου

Τὴν 4.8.72 ὁ Μητροπολίτης ἐπεσκέφθη τὸν νέον Ὑφυπουργὸν - Περιφερειακὸν Διοικητὴν Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας κ. Ἰω. Ἀναστασόπουλον καὶ συνεχάρη αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων του.

Τὴν 25.8.72 ἐπεσκέφθη τὴν Σχολὴν Τυφλῶν, τὴν δὲ 25 καὶ 26.9.72 ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους ἐπεσκέφθη τὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα τῶν συνοικισμῶν Ἑπταλόφου, Ν. Μενεμένης, Τριανδρίας καὶ Νέας Κρήνης καὶ ἀπηύθυνε πατρικὰς νουθεσίας πρὸς τοὺς μαθητάς.

Ὁ Μητροπολίτης παρέστη:

Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦς Δ)τοῦ τῆς 113 Πτέρυγος Μάχης εἰς τὸ ἐν Περαίᾳ θέρετρον τῶν Ἀξ)κῶν τῆς Ἀεροπορίας (2.8.72). Εἰς δεξίωσιν πρὸς τιμὴν τῶν ἀποφοιτώντων τῆς Ἀνωτέρας Σχολῆς Πολέμου (3.8.72). Εἰς ἑορταστικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ Δήμου Καλαμαριᾶς (6.8.72). Εἰς τὴν τελετὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων Στρατηγοῦ κ. Ὀδυσσέως Ἀγγελῆ απονομὴν τῶν πτυχίων εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῆς Ἀνωτέρας Σχολῆς Πολέμου (12.8.72). Εἰς τὴν ἑορτὴν λήξεως τῆς Β' κατασκηνωτικῆς περιόδου τῶν Κατασκηνώσεων Π.Ι.Κ.Π.Α. Ἁγίας Τριάδος (17.8.72). Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ὑφυπουργοῦ - Περιφ. Διοικητοῦ Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας κ. Ἀναστασοπούλου πρὸς τιμὴν ὁμογενῶν ἐπιστημόνων τοῦ Ἐξωτερικοῦ (31.8.72). Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Λαζαρίδη πρὸς τιμὴν τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Baylor Η.Π.Α. (5.9.72). Εἰς δεξίωσιν ἐν τῷ Γιουγκοσλαβικῷ Προξενείῳ ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει τοῦ Προξένου (6.9.72). Εἰς τὴν τελετὴν ἀπονομῆς ἐπάθλων εἰς τοὺς νικητὰς τοῦ Α' Βαλκανικοῦ ἀγῶνος βάδην ταχυδρομικῶν διανομέων (10.9.72). Εἰς τὴν τελετὴν βραβεύσεως ἐκπροσώπων τῆς ἀγροτικῆς νεολαίας (14.9.72). Εἰς δεξίωσιν πρὸς τιμὴν τῶν ἀποφοίτων Δοκίμων Σημαιοφόρων τοῦ Λιμενικοῦ Σώματος (14.9.72). Εἰς τὴν τελετὴν τῆς ἀπονομῆς τῶν ἐπάθλων εἰς τοὺς νικητὰς τῶν πανελληνίων ἱστιοπλοϊκῶν ἀγώνων (20.9.72). Εἰς δεξίωσιν δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Β' Σώματος Στρατοῦ ἐν τῇ Λέσχῃ Ἀξ)κῶν Φρουρᾶς Θεσ)νίκης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀσκήσεως τοῦ N.A.T.O. (21.9.72). Εἰς δεξίωσιν τοῦ Ἐπιθ)τοῦ Χωροφυλακῆς κ. Ράλλη πρὸς τιμὴν τῶν νέων ἀνθυπομοιράρχων (26.9.72).

Ὁ Μητροπολίτης ἐδέχθη:

Τὸν Γεν. Ἐπιθεωρητὴν τῶν ΕΛ-ΤΑ κ. Εὐταξόπουλον (24.8.72). Τὸν νέον Ναυτικὸν Διοικητὴν Βορείου Αἰγαίου πλοίαρχον κ. Ἀλεξανδρῆν (24.8.72), τοῦ ὁποίου τὴν ἐπίσκεψιν ἀνταπέδωκε τὴν 26.8.72. Τὸν Γεν. Πρόξενον τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὅστις ἀπένειμε παράσημον εἰς τὸν Μητροπολίτην (28.8.72). Τὸν Διοικητὴν τοῦ Στόλου ὑποναύαρχον κ. Ἀραπάκην (31.8.72), τοῦ ὁποίου τὴν ἐπίσκεψιν ἀνταπέδωκεν αὐθημερόν. Τὸν Δ)ντὴν Τεχνικῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν κ. Ἰορδάνην Παυλίδην (8.9.72). Ἐπιτροπὴν κυριῶν τοῦ Διοικ. Συμβουλίου τῆς Χ.Ε.Ν. Θεσσαλονίκης, μετὰ τῶν ὁποίων ἔσχε συνεργασίαν (13.9.72). Τὸν Διευθυντὴν

τοῦ ἐνταῦθα ὑποκ)τος τῆς Ἀγροτικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος (15.9.72). Τὰ Διοικητικὰ Συμβούλια τῶν Παμπροσφυγικῶν Ἑνώσεων (25.9.72). Τὸν Γεν. Ἐπιθεωρητὴν Μέσης Ἐκπ)σεως Ε' Ἀνωτέρας Ἐκπ. Περιφερείας κ. Φλῶρον (25.9.72). Τὸ Διοικ. Συμβούλιον τῆς Ὀρθοδ. Χριστ. Ἀδελφότητος «Ἡ Ἀπολύτρωσις» (26.9.72). Τὸν Διοικητὴν τῆς 113 Π.Μ.Ε. σμήναρχον κ. Κων)νον Οἰκονομίδην (25.9.72), τοῦ ὁποίου τὴν ἐπίσκεψιν ἀνταπέδωκε τὴν 27.9.72.

Τὴν 28.9.72 ὁ Μητροπολίτης ἐδέχθη ὁμάδα 20 μεταναστῶν δι' Αὐστραλίαν, τοὺς ὁποίους ἐνουθέτησε καὶ ἀπεχαιρέτισεν.

Πρωτοπρ. Κ. Α. Π.

ΛΗΦΘΕΝΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Βεργωτῆ Γ. Θ., Ποιμαντολογικαὶ ἔννοιαι παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ καὶ εἰδικῶς κατὰ τὸ Α' Βιβλίον του «Παιδαγωγός», Ἀθῆναι 1968, σσ. 15 (ἀνάτ. ἐκ τῆς «Θεολογίας»).

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Σύμην. Ἱστορικὴ ἔκθεσις ἀπὸ τοῦ 1765 μέχρι σήμερον, Ρόδος 1968, σσ. 37.

Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ παιδὶ μέσα στὴν κοινωνία καὶ ἡ ἀνάγκη κοινωνικῶν στελεχῶν, Ρόδος 1969, σ.σ. 22.

Κακουλίδη Χρυσοστόμου, Χριστιανικὴ Θρησκεία καὶ δεισιδαιμονίαι, ἐν Ναούσῃ 1972, σσ. 19.

Κόλλια Σήφη Γ., Μνήμη ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς Μιχαήλ. Ὁ ἄξιος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους. (Ἐπιμνημόσυνος ὁμιλία. Ἐκφωνήθηκε τὴν 26 Σεπτεμβρίου 1972 στὴν Κόρινθο), Ἀθῆναι 1971, σσ. 31.

Κοντομέρκου Τιμοθέου, Ἐπισκόπου Ἐλευσῖνος, Ἐλευθερία καὶ νόμος κατὰ τὸν Ρήγαν Φεραῖο, Ἀλεξάνδρεια 1972, σσ. 24 (ἀνάτ. ἐκ τοῦ «Πανταίνου»).

Κωνσταντινίδου Ἰω. Χρ., Γερμανὸς Καλλιγᾶς (1844 - 1896) μητροπολίτης Ἀθηνῶν (1889 - 1896), ἐν Ἀθήναις 1971, σσ. 29 (ἀνάτ. ἐκ τῆς «Θεολογίας»).

Λιλῆ Γεωργ. Χρ., Τὰ δυὸ βιβλία τοῦ Θεοῦ, Κόρινθος - Μάϊος 1972, (Χριστ. Βιβλιοθήκη ἀριθ. 8, ἔκδ. Ὀρθ. Χριστ. Ὁμίλου Κορινθίας, Λαϊκαὶ Χριστ. ἐκδόσεις), σσ. 63.

Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ ἁμαρτία - Ἡ ἁγιότης, Κόρινθος - Ἰούλιος 1972, σσ. 16.

Nanakos Sabbas, Nikolaos Exarchopoulos der Bergünder der neuen Pädagogik in Griechenland (1874 - 1960), Thessaloniki 1970, pp. 18.

Ξηροτύρη Ἰω., Ἐξετάσεις καὶ ἀποτυχίες, Ἀθήνα 1971, σσ. 7 (ἀνάτυπο).

Τοῦ αὐτοῦ, τὰ ἐλαττώματά μας καὶ ἡ Παιδεία, Ἀθήνα 1971, σσ. 13 (ἀνάτ. ἀπὸ τὸ περιοδ. «Παιδαγωγική»).

Παράδοσις καὶ ἀνανέωσις., Εἰσηγήσεις Συνάξεως Ὀρθοδόξων Θεολόγων (Ἱ. Μονὴ Πεντέλης, 17 - 21 Αὐγ. 1971), Ἀθῆναι 1972, σσ. 133 (Θεολογικαὶ Μελέται ἀριθ. 2, ἔκδ. Ἱ. Μονῆς Πεντέλης).

Ταρνανίδου Ἰωάννου Χ., Τὰ προβλήματα τῆς Μητροπόλεως Καρλοβικίων κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα καὶ ὁ Jovan Rajic (1726 - 1801). (Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ), Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 201. (Παράρτημα ἀριθ. 10 τοῦ ΙΖ' τόμου τῆς Ἐπιστ. Ἐπετ. Θεολ. Σχ. Παν)μίου Θεσ)νίκης).

Τσανανᾶ Γεωρ. Α., Εὐαγγέλιο καὶ ἀνανέωση στὸν σύγχρονο Προτεσταντισμό, Θεσ)νίκη 1972, σσ. 28 (ἀνάτ. ἀπὸ τὸν 6ο τόμο τοῦ Σεμιναρίου Θεολόγων Θεσ)νίκης «Παράδοσις καὶ ἀνανέωσις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν»).

Χερουβεὶμ Ἀρχιμ., Σύγχρονες μορφὲς 6: Σάββας ὁ Πνευματικός, Ὠροπὸς Ἀττικῆς 1972, σσ. 110 (ἔκδ. Ἀδελφότητος «Ὁ Παράκλητος»).

Χρυσοστόμου Μητροπ. Χίου, Τὸ μέλλον τῆς Ὀρθοδοξίας, Ἀθῆναι 1972, σσ. 24.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΦΥΛΛΑΔΙΑ — ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Α'

Ἀνάπλασις, περίοδ. Γ', ἀριθ. φύλ. 206, Αὔγ. - Σεπτ. 1972, Ἀθῆναι.

Ἀπόστολος Βαρνάβας, περίοδ. Γ', τόμ. ΛΓ', Μάϊος - Ἰούνιος 1972, τεῦχ. 5 - 6, Λευκωσία (Κύπρου).

Δελτίον Βιβλικῶν Μελετῶν, τόμ. 1ος, Ἰούν. 1972, τεῦχ. 3ον, Ἀθῆναι.

Ἐκκλησία, ἔτ. ΜΘ', τεῦχ. Α', 1/15 Σεπτ. 1972, ἀριθ. 17 - 18, Ἀθῆναι.

Ἐπίσκεψις, ἔτ. 3ον, ἀριθ. 59, 60, 61/25 Ἰουλ., 8 Αὐγ., 19 Σεπτ. 1972, Chambésy - Genève, Suisse.

Κληρονομία, τόμ. 4, τεῦχ. Β', Ἰούλ. 1972, Θεσσαλονίκη.

Νέα Σιών, ἔτ. ΞΓ', τόμ. ΞΣΤ', τεῦχ. Α' - ΙΒ', Ἰαν. - Δεκ. 1971, Ἱεροσόλυμα.

Πάνταινος, ἔτ. 64ον, Μάϊος, Ἰούν., Ἰούλ., Αὔγ. - Σεπτ. 1972, Ἀλεξάνδρεια.

Συζήτησις, ἔτ. ΙΓ', Σεπτ. 1982, τεῦχ. 147, Ἀθῆναι.

Β'

Antonianum, Annus XLVII, Apr. - Sept. 1972, Fasc. 2 - 3, Roma.

Egyhazi Kronika. Keleti Orthodox Egyhazi Folyoirat, XXI. Evfolyam, 4. Szam, 1972, Jul. - Aug., Burapest.

Le Lien. Numéro Spécial ETE 72, 37e Année, 1972, No. 4, Beyrouth.

Orthodox Life, Vol. 22, No. 3, May - June 1972, Jordanville, N.Y., U.S.A.

Ostkirchliche Studien, 21. Band, September 1972, Heft 2/3, Würzburg.

Romanian Orthodox Church News, Year II., No 2, 1972, Bucharest - Romania.

St. Vladimir's Theological Quarterly, Vol. 16, No. 2, 1972, Crestwood, Tuckahoe, N.Y., U.S.A.

Témoignage et Pensée Orthodoxes, 2e Année, No. 5 - 6, Janvier - Juin 1972, Paris.

Unidad Cristiana. Oriente Cristianano, Ano XXII, No. 3, Julio - Sepbre 1972, Madrid.

Γ'

Ἑλληνικὰ Θέματα, ἔτ. ΙΖ' (περίοδ. Β'), Σεπτ. 1972, ἀριθ. 199, Ἀθῆναι.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Ἐξωτερικοῦ, ἔτ. 23, Ἰούλ., Αὔγ. 1972, ἀριθ. 234, 235, Θεσσαλονίκη.

Ἠπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτ. ΚΑ', Μάϊος - Ἰούν. 1972, τεῦχ. 241 - 242, Ἰωάννινα.

Μακεδονικὴ Ζωή, τεύχ. 74, 75, Ἰούλ., Αὔγ. 1972, Θεσσαλονίκη.

Μηνιαῖον Δελτίον Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης. Οἰκονομικὴ ἔκδοσις Β. Ἑλλάδος, ἔτ. ΚΣΤ', Αὔγ., Σεπτ. 1972, τεῦχ., 8, 9, Θεσ/νίκη.

Δ'

Ἀστὴρ τῆς Ἀνατολῆς. Μην. περιοδ. Εὐαγγελικῶν ἀρχῶν, ἔτ. 115, Ἰούλ. - Αὔγ., Σεπτ. 1972, ἀριθ. 7 - 8, 9, Ἀθῆναι.

Ἀπολύτρωσις, περίοδ. Δ', ἔτ. ΚΖ', Ἰούλ., Αὔγ. 1972, ἀριθ. 319, 320, Ἀθῆναι.

Βῆμα Οἰκογενειακόν, ἔτ. ΙΑ', Φεβρ. 1972, ἀριθ. 126, Παρίσι.

Διδαχή, ἔτ. ΚΣΤ', Ἰούλ., - Αὔγ. 1972, τεῦχ. 279, Καλαμάτα.

Διεθνὴς Ὀργάνωσις Ὀρθοδόξων Νεανικῶν Κινήσεων «Σύνδεσμος», Ἔκθεσις ἐπὶ τῆς 8ης Γεν. Συνελεύσεως τοῦ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ, ἐν Βοστώνη Η.Π.Α.

Ἐνορία, ἔτ. ΚΖ', 10 Αὐγ., 10 Σεπτ. 1972, ἀριθ. 519, 520, Ἀθῆναι.

Ἐνοριακὴ Κλῖμαξ, ἔτ. Β', Σεπτ. 1972, ἀριθ. 21, Ν. Τρίγλια Χαλκιδικῆς.

Ἐνοριακοὶ Παλμοί, ἔτ. ΣΤ', περίοδ. Β', Μάϊος - Ἰούν., Ἰούλ., - Αὔγ., Σεπτ. - Ὀκτ. 1972, τεῦχ. 53, 54, 55, Θεσ/νίκη.

Ζωή, ἔτ. 62, 24 Αὐγ. - 28 Σεπτ., ἀριθ. 2776 - 81, Ἀθῆναι.

Καθολική, 5 - 26 Σεπτ. 1972, ἀριθ. 1782 - 5, Ἀθῆναι.

Καινὴ Κτίσις, ἔτ. 49ον, Σεπτ. 1972, ἀριθ. 715, Ἀθῆναι.

Νιοχώρι. Μην. ἐνημερωτ. δελτίον κοινότητος Νεοχωρίου - Παραχελωΐτιδος, ἔτ. Γ', ἀριθ. 21, Μάϊος - Ἰούν. 1972.

Ὀρθόδοξος Ἐπιστασία, ἔτ. ΙΗ', Αὔγ. - Σεπτ. 1972, ἀριθ. 212 - 213, Κατερίνη.

Ὅσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε», Ἀπρίλιος 1972, Σπάρτη.

Προσφυγικὸς Κόσμος - Οἰκονομολογική, 22 Ἰουλ..- 23 Σεπτ. 1972, ἀριθ. 2162 - 2171, Ἀθῆναι.

Περιοδικὸ Ἑλληνίδων Β. Ἑλλάδος, τόμ. Α΄. Ἰούν. - Αὔγ. 1972, ἀριθ. 115, Θεσ/νίκη.

Ὁ Ποιμήν, ἔτ. ΛΖ΄, Ἰούλ. - Αὔγ. 1972, ἀριθ. 7 - 8, Μυτιλήνη.

Σάλπιγξ Ὀρθοδοξίας, ἔτ. Ε΄, Ἰούλ., Αὔγ., Σεπτ. 1972, τεῦχ. 47, 48, 49, Φλώρινα.

Σταυρός, ἔτ. Κ΄, Ἰούλ. Αὔγ., Σεπτ. 1972, ἀριθ. 137, 138, 139, Ἀθῆναι.

Σωτήρ, ἔτ. ΙΓ΄, 2 Αὐγ. - 27 Σεπτ. 1972, ἀριθ. 561 - 5 Ἀθῆναι.

Οἱ τρεῖς Ἱεράρχαι, ἔτ. 63, Σεπτ. 1972, ἀριθ. 1309, Ἀθῆναι.

Ἡ Φωνὴ τῆς Ἐρήμου, ἔτ. ΙΑ΄, Ἰούν., Ἰούλ., Αὔγ. 1972, ἀριθ. 126, 127, 128, Καστοριά.

Χριστιανικὲς Πεννιές, ἔτ. 28, Ἰούλ. - Αὔγ. 1972, ἀριθ. 185, Ἀθῆναι.

Χριστιανική, ἔτ. Γ΄, Αὔγ., Σεπτ. 1972, ἀριθ. 32,33, Ἀθῆναι.

Χριστιανικὴ Σπίθα, ἔτ. ΚΗ΄, Ἰούλ. - Αὔγ. 1972, ἀριθ. 351, Ἀθῆναι.

Φῶς, ἔτ. Δ΄, Αὔγ. - Σεπτ. 1972, ἀριθ. 43, Καβάλα.

Ἐτησία συνδρομὴ	Δρχ. 50
Διὰ τὰς Ι. Μονάς, Σχολικὰς Βιβλιοθήκας καὶ Σωματεῖα	» 60
Διὰ τὸ ἐξωτερικὸν	Δολ. 5

Δ/νσις: Διαχείρισιν περιοδ. «Γρ. ὁ Παλαμᾶς», Ι. Μητρόπολιν Θεσσαλονίκης ἢ Ταχ. θυρὶς 329

— Τὰ πρὸς δημοσίευσιν ἀποστελλόμενα εἰς τὸ περιοδικὸν χειρόγραφα παρακαλοῦμεν νὰ εἶναι εὐανάγνωστα, γεγραμμένα ἐπὶ τῆς μιᾶς μόνον ὄψεως τοῦ χάρτου καὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνουν τὰ δύο τυπογραφικὰ φύλλα (32 σελίδες). Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

— Τὰ ἑκάστοτε δημοσιευόμενα ἄρθρα ἀπηχοῦν τὰς γνώμας τῶν συγγραφέων.

— Εἰς τοὺς συνεργάτας τὸ περιοδικὸν παρέχει δωρεὰν 25 ἀντίτυπα ἐξ ἀνατυπώσεως τῆς μελέτης αὐτῶν, ἐφ' ὅσον ζητήσουν τοῦτο γραπτῶς παρὰ τῆς Συντάξεως.

Διευθύνσεις συμφώνως πρὸς τὸ Ν.Δ. 346/69 «Περὶ τύπου»

Διευθυντής: Ἰωάν. Ε. Ἀναστασίου, Π. Πατρῶν Γερμανοῦ 30, Θεσσαλονίκη, τηλ. 25-656.

Ἀρχισυντάκτης: Παντελῆς Ρόκκος, Ἀναλήψεως 17, Θεσσαλονίκη, τηλ. 830-888.

Συντάκτης: Γεώργιος Α. Τσανανᾶς, Κασσάνδρου 100, Θεσσαλονίκη, τηλ. 63-556.

Τύποις: Μ. Τριανταφύλλου Υἱοί, Θεσσαλονίκη.

Διευθυντὴς Τυπογραφείου: Ὄλυμπος Μ. Τριανταφύλλου, Ἰφιγενείας 4, Βυζάντιον, τηλ. 44-736.

Τύποις: Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΥΙΟΙ Θεσσαλονίκη